

Edice středověkého diplomatického materiálu

Helena Krmíčková

Masarykova univerzita
Brno 2014

INVESTICE DO ROZVOJE VZDĚLÁVÁNÍ

Edice středověkého diplomatického materiálu

Helena Krmíčková

Masarykova univerzita
Brno 2014

INVESTICE DO ROZVOJE VZDĚLÁVÁNÍ

Dílo bylo vytvořeno v rámci projektu Filozofická fakulta jako pracoviště excelentního vzdělávání: Komplexní inovace studijních oborů a programů na FF MU s ohledem na požadavky znalostní ekonomiky (FIFA), reg. č. CZ.1.07/2.2.00/28.0228 Operační program Vzdělávání pro konkurenceschopnost.

Recenzovali:

prof. PhDr. Jana Nechutová, CSc.

doc. PhDr. Pavel Krafl, Dr.

© 2014 Masarykova univerzita

Toto dílo podléhá licenci Creative Commons Uveďte autora-Neužívejte dílo komerčně-Nezasahujte do díla 3.0 Česko (CC BY-NC-ND 3.0 CZ). Shrnutí a úplný text licenčního ujednání je dostupný na:

<http://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/3.0/cz/>.

Této licenci ovšem nepodléhají v díle užitá jiná díla.

Poznámka: Pokud budete toto dílo šířit, máte mj. povinnost uvést výše uvedené autorské údaje a ostatní seznámit s podmínkami licence.

ISBN 978-80-210-6999-2 (brož. vaz.)

ISBN 978-80-210-7000-4 (online : pdf)

ISBN 978-80-210-7001-1 (online : ePub)

ISBN 978-80-210-7002-8 (online : Mobipocket)

Obsah

Předmluva	6
1 Přehledy edičních řad. Repertorium fontium historiae medii aevi	9
2 Úsilí o vydávání našich nejstarších diplomatických pramenů (Cesta k vydávání Českého diplomatáře)	11
3 Codex diplomaticus et epistolaris Moraviae, Moravský diplomatář	15
4 Codex diplomaticus et epistolaris regni Bohemiae, Český diplomatář	21
5 Regesta diplomatica nec non epistolaria Bohemiae et Moraviae, Českomoravská regesta	31
6 Regesta Bohemiae et Moraviae aetatis Venceslai IV. (1378 dec. – 1419 aug. 16.)	36
7 Monumenta Vaticana res gestas Bohemicas illustrantia	40
8 Zpřístupňování listin korunního archivu. Archivum coronae regni Bohemiae	44
9 Codex iuris municipalis regni Bohemiae, Sběrka pramenů práva městského království českého	48
10 Listář a listinář Oldřicha z Rožmberka	50
11 Archiv český čili staré písemné památky české i moravské	51
12 Desky zemské	62
12.1 Desky zemské v Čechách	62
12.2 Desky zemské na Moravě	63
12.3 Desky zemské hornoslezských knížectví	66
13 Desky dvorské	67
14 Edice písemností institucí církevní správy	69
14.1 Úřední knihy pražské arcidiecéze	69

14.2	Olomoucká diecéze	74
14.3	Edice synodálních statut	74
15	Edice písemností středověké univerzity. Monumenta historica Universitatis Pragensis	76
16	Dodatek	79
16.1	Listiny	79
16.2	Edice formulářů	81
16.3	Edice městských knih	81
16.4	Edice urbářů	82
	Seznam zkratk edicí	84
	Výběrový seznam doplňkové literatury	85

Předmluva

Diplomatik-medievista se neobejde bez práce s edicemi (které leckdy sám vytváří). Tuto skutečnost reflektuje stále užívaný učební text *Česká diplomatika do roku 1848*, v němž Zdeněk Fiala v kapitole *Přehled vývoje českých diplomatických studií*¹ položil na ediční činnost náležitý důraz. Situace při výuce české středověké diplomatiky na oborech pomocné vědy historické a archivnictví se vyvinula tak, že byl v předminulém desetiletí vedle vlastního diplomatického výkladu zaveden samostatný předmět *Edice středověkého diplomatického materiálu*. Pro tento předmět jsou určena tato skripta.

Výuka předmětu ani skripta nejsou věnovány výhradně diplomatickým edicím, které otištěné prameny plně diplomaticky zpracovávají (těch je v našem prostředí málo), proto nesou ve svém názvu obrat *diplomatický materiál*: je zde pojednáno i o edicích diplomatických památek, které vznikly pro potřeby historického bádání. Omezení ovšem bylo dáno teritoriím: poměrně dlouhý název předmětu (a nyní i učebního textu) v sobě nezahrnul teritoriální omezení pouze na území našeho státu v jeho dnešním rozsahu.

Jako každý učební text si ani tento neklade za cíl úplný výčet edicí našeho diplomatického materiálu pro období středověku (mezníkem, který je tu a tam nutné překročit, je tradiční rok 1526). Hlavní pozornost bude věnována základním teritoriálním edicím, z nichž patří čestné místo *Českému diplomatáři* vzhledem k jeho významu a současně jako edici připravované již více než šest desetiletí na brněnském pracovišti pomocných věd historických, která slouží při výuce v seminářích i pro diplomové práce. Proto je mu věnována pozornost nejen v rozsáhlé samostatné kapitole, ale i při sledování jeho „prehistorie“ v kapitole druhé, v níž je naznačeno úsilí, které museli naši historikové a diplomatikové vynaložit na cestě ke vzniku diplomatáře. Poměrně podrobně se bude učební text snažit přiblížit i *Moravský diplomatář* a *Českomoravská regesta* (s jejich pokračováním v podobě registového katalogu pro dobu vlády Václava IV.). Ostatním edicím již takovou pozornost nevěnuje, i když také zde postihuje základní data i editory. Skripta zachycují jak edice listinného materiálu (*Monumenta Vaticana*, *Archivum coronae regni Bohemiae*, *Codex iuris municipalis*, *Listář a listinář Oldřich z Rožmberka*), tak i edice úředních knih. Na pomezí mezi těmito edicemi je položen *Archiv český*, který už od dob svého zakladatele Františka Palackého přinášel nejen edice listin a listů, ale také edice různých druhů úředních knih, aby Palackého následovníci některé svazky věnovali výhradně těmto knižním památkám. Po *Archivu českém* tak následuje přehled vydávání desk zemských, desk dvorských, písemností ústředních úřadů církevní správy a středověkých písemností univerzitních. Pouze stručné zmínky jsou věnovány ostatním diplomatickým pramenům, většinou dispergova-

¹ *Česká diplomatika do r. 1848*. Red. Jindřich Šebánek – Zdeněk Fiala – Zdeňka Hledíková. Praha 1971, 1984², s. 58–82.

ným po celém území našeho státu: v dodatcích je tak zmíněn listinný materiál z klášterních archivů, dále materiál z mladšího období, formulářové sbírky a další druhy úředních knih, ať už vzešly z činnosti měst nebo patrimonií.

Každému z uvedených témat je určena samostatná kapitola, v níž je podána stručná historie ediční řady, případně je alespoň přiblížen vydávaný materiál. U editorů, pokud byl jejich život uzavřen, jsou v poznámce uvedena jejich životopisná data a jsou stručně profesně charakterizováni (občas i s odkazem na speciální literaturu²). V závěru kapitoly je uvedena nejrozšířenější zkratka (nebo nejrozšířenější zkratky) edice a přehled vydaných svazků. Na prvním místě zde stojí název nebo názvy edice či ediční řady a její editoři. Pak následuje rozpis jednotlivých dílů (v případě změny názvu edice je uveden nový název nad příslušným svazkem) se záznamem zpracovaného období, vydavatele či vydavatelů a místem a rokem vydání.

V závěru učebního textu je otištěn výběrový seznam doplňkové literatury. Základními prameny, které slouží k poznání jednotlivých edic, jsou edice samotné. Jejich seznam je uveden u každé kapitoly a netřeba je znovu opakovat. Nejdůležitější literaturou jsou předmluvy editorů, které jsou ve většině edic otištěny. Vedle této literatury dnes existuje více titulů, které při různých příležitostech podávají informace o stavu vydávání jedné nebo i více edičních řad a které většinou nejdou nad zmíněné prameny a literaturu. Není proto nutné je všechny evidovat a zmíněný výběr se omezil na práce, které přinášejí další informace příslušných editorů, dosavadní informace doplňují jinými prameny nebo přinášejí hodnocení, která toto skriptum přebírá. Seznam eviduje pouze literaturu ke zpracovávaným edicím, neopakuje proto tituly, jež se vztahují k diplomatickým pramenům a na které bylo odkázáno v textu či v poznámkách, a jen v některých případech obsahuje literaturu, na niž bylo poukázáno v souvislosti s biografií editora.

Pro lepší orientaci v jednotlivých osobnostech je ke skriptu připojen rejstřík jmen osob uvedených v textu i v poznámkách.

V některých případech nemusí zájemce o edice nalézt příslušný svazek nebo i celou řadu v knihovně, do níž hodlá zajít. Pro díla, která již nejsou chráněna autorským záko-

2 Celá řada editorů byli archiváři nebo prací v archivech alespoň prošli, proto je možné souhrnně odkázat na: Hoffmannová, Jaroslava – Pražáková, Jana: *Biografický slovník archivářů českých zemí*. Praha 2000. Pro doplnění z řad historiků je k dispozici práce Františka Kutnara a Jaroslava Marka: *Přehledné dějiny českého a slovenského dějepiscetví*. Od počátku národní kultury až do sklonku třicátých let 20. století. Praha 1997, která v 1. vydání nesměla vyjít se jménem Jaroslava Marka (Kutnar, František: *Přehledné dějiny českého a slovenského dějepiscetví 1–2*, Praha 1973–1977). Celé řadě osobností se dlouhodobě věnuje Ivan Hlaváček. Jeho studie i medailony byly ve 2. vydání shrnuty v práci Hlaváček, Ivan: *O mých předchůdcích i současnících*. Soubor studií k dějinám archivnictví, historiografie a pomocných věd historických. Praha 2011, na kterou je velmi často odkázáno. Někteří z editorů, zvláště ty, kteří se uplatnili i na poli krásné literatury, přibližuje *Lexikon české literatury*. Osobnosti, díla, instituce. I–IV. Praha 1985–2008. Zde je vedle autorovy bibliografie uveden i soupis literatury věnované příslušné osobnosti. Současné editory takto skriptum nepřibližuje. Lze zde souhrnně odkázat (samozřejmě v omezené míře vzhledem k době, kdy byly následující práce vydány) na již uvedený *Biografický slovník českých archivářů* a na *Lexikon současných českých historiků 2010*. Ostrava 2012.

nem, lze využívat edice ve zdigitalizované podobě, zpřístupněné na webových stránkách Centra mediévistických studií Filozofického ústavu AV ČR, v. v. i.

S většinou edicí, o nichž tento učební text pojednává, jsem se seznámila v přednáškách a seminářích, které vedl docent Vladimír Vašků. A i dnes si uvědomuji, že užívám výrazy nebo celé obraty, které jsem poprvé slyšela právě od něj. I když to není vyjádřeno na titulním listu, je Vladimír Vašků duchovním spoluautorem těchto skript.

1 Přehledy edičních řad.

Repertorium fontium historiae medii aevi

Třebaže v dnešní době existuje několik webových stránek s přehledy našich edičních řad středověkých pramenů diplomatické i literární provenience, jak je vytvořili *ad usum scholarium* vyučující či posluchači historických oborů, tištěnou práci tohoto zaměření v našem prostředí postrádáme. Proto nám musí vypomoci příručka, která se nezabývá pouze českými zeměmi, ale podává celkový přehled o středověkých písemných pramenech – *Repertorium fontium historiae medii aevi* –, i když má za sebou více než půl století své existence, a tak nové edice neneviduje.³

Repertorium fontium historiae medii aevi primum ab Augusto Potthast digestum, nunc cura collegii historicorum e pluribus nationibus emendatum et auctum

Repertorium navazuje na příručku *Wegweiser durch die Geschichtswerke des europäi-schen Mittelalters von 375–1500*, kterou v 60. letech 19. století⁴ připravil německý historik August Potthast (1824–1898) a která přináší přehled historických pramenů narativní povahy a přehled autorů s příslušnými odkazy na edice a literaturu. 2. vydání roku 1896⁵ shrnuje ve dvou svazcích stav platný na sklonku 19. století. Následující desetiletí však Potthastovu práci v mnohém antikvovala, a tak historický kongres v Římě v roce 1953 inicioval vznik nového díla. Organizace prací se ujali historikové z římského *Istituto Storico Italiano per il Medio Evo* pod vedením profesora Raffaella Morghena (1896–1983) a na přípravě participovali odborníci z drtivé většiny evropských států, USA a Izraele. *Repertorium* se neomezilo pouze na narativní prameny, ale došlo k značnému rozšíření pramenné základny. Byly sem zařazeny i prameny hagiografické, liturgické, sbírky kázání, klášterní statuta, prameny právní povahy, koncilní a synodální usnesení, formulářové sbírky, korunovační řády, knihy poutníků, ediční řady epigrafických památek. Mnohé národní komitety (včetně našeho) sem zařadily také diplomatáře a registáře. Původní Potthastův *terminus ad quem* jednotlivé komitety přizpůsobily historickému a státoprávnímu vývoji svých zemí – pro naše prostředí byl zvolen rok 1526.

Repertorium vyšlo v letech 1962–2007 v rozsahu 11 dílů (od 8. dílu v několika sešitech) a v jednom dílu dodatkovém. Souhrn edicí diplomatického materiálu byl zveřejněn roku

3 V některých státech přistoupili ještě v době před dokončením projektu k elektronickému zpřístupňování, které lze doplňovat, které se ale vztahuje především k pramenům narativním.

4 Berlin 1862; Supplement. Berlin 1868.

5 *Wegweiser durch die Geschichtswerke des europäischen Mittelalters bis 1500*, I–II. Berlin 1896.

1962 v I. dílu – *Series collectionum*. Edice jsou v něm uspořádány abecedně a z českého a slovenského prostředí sem bylo zařazeno 46 hesel z pera Jiřího Spěváčka zachycujících ediční řady (případně některé jednotliviny, když se z plánovaných řad podařilo vydat jen jeden díl), z nichž větší část tvoří edice přinášející výhradně diplomatický materiál nebo řady, které diplomatický materiál v sobě obsahují.⁶ Období následujícího desetiletí je obsaženo v *Additamentech* k tomuto dílu, která přinášejí nejen doplňky nově vydaných svazků či nově založených řad, ale také edice diplomatického materiálu, které nebyly zařazeny do I. dílu (J. Spěváček doplnil osm hesel k českým a slovenským dějinám).

Více než čtyři desetiletí, která uplynula od vydání *Additament*, však antikvovala celou řadu údajů. *Repertorium* tak poskytuje spolehlivé údaje o uzavřených starých řadách, edice dosud neuzavřené je samozřejmě nutné doplňovat.⁷

Repertorium fontium historiae medii aevi primum ab Augusto Potthast digestum, nunc cura collegii historicorum e pluribus nationibus emendatum et auctum

I Series collectionum. Romae 1962

Addimenta I Series collectionum continuata et aucta (1962–1972). Romae 1977

6 Přehledný seznam těchto našich a slovenských edicí je uveřejněn na s. 791–792.

7 Ediční produkci po roce 1989 rozebírá Hlaváček, Ivan: *Diplomatische Studien in Tschechien nach der Wende (post 1989)* (Editionsvorhaben – Bearbeitungen – Aussichten). Archiv für Diplomatik, Schriftgeschichte, Siegel- und Wappenkunde 55, 2009, s. 345–404. Přehled knižně vydaných edicí přinesla Horčáková, Václava: *Knižní edice středověkých pramenů diplomatické povahy vydané v České republice po roce 1989* (výběrová bibliografie). In: Almanach medievisty editora, ed. Pavel Krafl. Praha 2011, s. 173–182, kde jsou zachyceny i recenze prací.

2 Úsilí o vydávání našich nejstarších diplomatických pramenů (Cesta k vydávání Českého diplomatáře)

Středověká listina, která v době svého vzniku zakládala nárok právní, se v průběhu doby stává ceněným pramenem historickým. Tuto její hodnotu si začali uvědomovat již humanisté a do svých prací zařazovali listinný materiál historikové doby barokní, jak vidíme v díle Bohuslava Balbína,⁸ Tomáše Pešiny z Čechorodu⁹ či Jana Floriána Hammerschmidta.¹⁰ K dalšímu posunu ve vztahu k listině dochází v době osvícenství, kdy je její cena historická vyzdvihována před cenou právního svědectví. Listině jako původnímu prameni, která byla podle Gelasia Dobnera pravdou a duší dějin,¹¹ je leckdy dokonce věnována větší pozornost než pramenům narativním. Tento zájem o listiny můžeme sledovat zejména u benediktnů (což ostatně odpovídá i evropskému trendu, kde lze připomenout alespoň francouzské mauriny a Jeana Mabillona) a u piaristů.

Mezi benediktinskými učiteli zaujímají přední místo dva němečtí historikové Magnoaldus Ziegelbauer (1689–1750) a Oliver Legipont (1698–1758), ale především rajhradský probošt Josef Bonaventura Piter.

Ziegelbauer, benediktin ze Zwiefelaltenu, působil určitou dobu v břevnovském klášteře (a pobýval i v jeho proboštví v Rajhradu). Se svými spolupracovníky z připravované benediktinské akademie pro vzdělávání šlechtické mládeže hodlal vytvořit několikasvazkové dílo *Collectio scriptorum rerum Bohemicarum*, jehož 9. díl měl tvořit český diplomatář – *Diplomatarium Bohemicum*. Tento záměr se nezdařil, zůstal pouze sebraný materiál v Ziegelbauerově pozůstalosti. Podobně tomu bylo i s plánem jeho spolubratra Olivera Legiponta na vydávání listin českých klášterů.

8 Bohuslav Balbín SJ (1621–1688) historik, literární historik, básník a dramatik. Listiny otiskoval ve své práci *Miscellanea historica regni Bohemiae*. Srov. Kučera, Jan P. – Rak, Jiří: *Bohuslav Balbín a jeho místo v české kultuře*. Praha 1983.

9 Tomáš Pešina z Čechorodu (1629–1680) oficiál a generální vikář pražské arcidiecéze, děkan svatovítský, kanovník vyšehradský, historik, moravský historiograf (zakladatel moravské historiografie). Listiny otiskoval ve svých pracích *Phosphorus septicornis, stella alias matutina h. c. sanctae metropolitanae divi Viti ecclesiae Pragensis* a *Mars Moravicus sive Bella horrida et cruenta*.

10 Jan Florián Hammerschmidt (1652–1735) historik a básník, vyšehradský a staroboleslavský kanovník. Listiny otiskoval ve svých pracích *Gloria et maiestas... Wissegradensis ecclesiae in lucem publicam exposita* a *Historia... monasteriorum s. Georgii in castro Pragensi, s. Spiritus... in Antiqua urbe Pragensi*. Srov. Kadlec, Jaroslav: *Jan Florián Hammerschmidt*. Časopis Společnosti přátel starožitnosti 61, 1953, s. 94–104.

11 Srov. Hanuš, Josef: *Počátky kritického dějzpytu v Čechách*. Český časopis historický 15, 1909, s. 442.

Piter¹² přistoupil ke své ediční práci vybaven znalostmi z paleografie, diplomatiky, a pokud jde o jazykovou stránku, i znalostmi češtiny, což ho samozřejmě zvýhodňovalo proti cizím vydavatelům. Cílem jeho celoživotní práce byla příprava diplomatáře moravských klášterů (*Monasticon Moraviense diplomatico-historico-chronologicum*) a edice českých narativních pramenů (*Scriptores rerum Bohemicarum*). Ve vydání mu však zabránila smrt. Na Piterovu práci poté navázal jeho spolubratr Alexius Habrich (1736–1794), ale ani jemu se nepodařilo dílo vydat, a tak zůstalo jen 11 rukopisných svazků, které přinášejí přes dva tisíce opisů listin k moravským církevním dějinám v období 11.–14. století. Tato sbírka samozřejmě obsahuje řadu listin dnes již neexistujících, které mohou být vydávány alespoň z těchto pozdních opisů.

Za Piterova nástupce se považoval piarista Gelasius Dobner,¹³ který s ním byl v čilém korespondenčním styku a velmi dobře znal jeho dílo. A právě Dobner byl první, kdo poukázal na nutnost vydat diplomatář. Realizací této myšlenky se zřejmě zabýval i on sám, protože jeho pozůstalost obsahuje několik tisíc opisů nebo regestů listin z let 1019–1760. V jeho velkém edičním díle *Monumenta historica Bohemiae nusquam antehac edita* (6 dílů vydaných v letech 1764–1785) je obsažena i řada listinářů církevních a šlechtických a listiny otiskl i v polemických poznámkách ke svému latinskému překladu Hájkovy *Kroniky – Venceslai Hajek a Liboczan Annales Bohemorum e bohemica editione latine redditi et notis illustrati... nunc plurimis animadversionibus historico-chronologico-criticis... aucti*. Po čase však toto úsilí opustil, aby se věnoval jiným svým úkolům.

Piterovým a Dobnerovým pokračovatelem v úsilí o ediční zpřístupnění diplomatického materiálu v Čechách a na Moravě se stal František Martin Pelcl,¹⁴ který první přichází s konkrétním požadavkem vydat náš diplomatář. 5. srpna 1786 vystoupil na schůzi České společnosti nauk a přednesl zde svůj návrh v přednášce *Über die Nothwendigkeit und Mittel ein Diplomatarium Bohemiae zu veranstalten*. Podle Pelcla měl být diplomatář protějškem ediční řady narativních pramenů *Scriptores rerum Bohemicarum*, jejíž první díl, který připravil společně s Josefem Dobrovským, již byl společností vydán. V té době měl domluveno s některými svými přáteli (mezi nimi samozřejmě nechyběl G. Dobner), že se podniku aktivně zúčastní, a spolupracovníků postupně přibývalo. Během prvního roku bylo přepsáno 337 listin, ale pak se práce pro vnitřní nesnáze společnosti zastavily. Pelclovi

12 Bonaventura Josef Piter OSB (1708–1764) historik (spoluzakladatel naší kritické historiografie), knihovník a archivář působící v benediktinských kláštřích v Broumově, Břevnově a zejména v Rajhradě, kde zastával funkci probošta. Srov. Pavelková, Jindra: *Bonaventura Josef Pitř*. In: Muzeum Brněnska. Sborník 2009, s. 45–55.

13 Gelasius Dobner OSChP (1719–1790) historik, otec našeho kritického dějepisectví, editor. Srov. Slavík, Bedřich: *Od Dobnera k Dobrovskému*. Praha 1975.

14 František Martin Pelcl (1734–1801) historik, literární historik, editor, první profesor české řeči a literatury na pražské univerzitě. Srov. Johanides, Josef: *František Martin Pelcl*. Praha 1981 (Odkazy pokrokových osobností naší minulosti 62). Hlaváček, Ivan: *F. M. Pelcl a diplomatický materiál*. In: František Martin Pelcl. Sborník příspěvků z odborného semináře. Rychnov nad Kněžnou 2001, s. 65–74; 2. vyd. in: Týž: *O mých předchůdcích i současnicích*. Soubor studií k dějinám archivnictví, historiografie a pomocných věd historických. Praha 2011, s. 93–101.

se nepodařilo zajistit finanční prostředky, které by umožnily vydávání diplomatáře. Teprve po téměř deseti letech, tedy roku 1795, se pokusil o obnovení prací Josef Dobrovský¹⁵ (který psal o potřebě diplomatáře již roku 1785), ale opět se objevily finanční problémy a navíc Dobrovský jako vicerektor generálního semináře opouští Prahu a odchází do Klášterního Hradiska a Pelcl se věnuje svým úkolům na univerzitě, a tak ani tento pokus nebyl úspěšný. Pelcl proto hodlal připravit alespoň prozatímní pomůcku pro poznání našich listin ve formě registáře (*Summarium diplomatum Bohemiae et Moraviae 1048–1309*), na němž pracoval se svým přítelem Janem Petrem Cerronim (1753–1826), který připravoval moravika. Ani tento podnik však nebyl pro brzkou Pelclovu smrt dokončen.

Pelcl svůj projekt diplomatáře sice neuskutečnil, ale lze si o něm učinit dobrou představu z jeho přednášky a z materiálů uložených v jeho pozůstalosti. Diplomatář měl být českomoravský a měl být doveden až do roku 1346. Měl zachycovat listiny všech vydavatelů, nejen panovnické. Listiny měly být uspořádány chronologicky s převedeným datem. Před vlastní listinou měl předcházet regist, mělo být uvedeno místo uložení listiny, její dosavadní vydání, popis vnějších a vnitřních znaků a uvedení variant v případě více originálů. Listina měla být otištěna v plném znění, které vycházelo z originálu, nikoliv z dosavadních edicí. Byly zde patrné i pokusy o paleografické srovnání. Pominut nebyl ani sfragistický materiál. V rámci edice měly být vydány také zemské desky. Třebaže Pelcl musel z těchto zásad postupně slevovat, je nutné ocenit, jak důkladně byly propracovány v době, kdy ještě neexistoval zahraniční vzor. (Německá *Monumenta Germaniae Historica* vznikají až roku 1819.)

Myšlenku diplomatáře obnovil František Palacký, který jako historiograf Českého království potřeboval korpus listin pro svou práci. Již roku 1831 vytvořil návrh edice. I v jeho pojetí měl být diplomatář českomoravský a měl být doveden až do nástupu Karla IV. Kompletní by ovšem byl jen pro období do roku 1310; pro období vlády Jana Lucemburského, kdy počet listin značně narůstá, by byly vybrány jen nejdůležitější kusy. Zemský výbor jeho návrh schválil, a tak se Palacký, Václav Vladivoj Tomek a Karel Jaromír Erben ještě i s dalšími pomocníky pustili do opisování listin. Navazovali při tom samozřejmě také na pozůstalost Pelclovu. Jejich práce se ale omezila pouze na fázi přípravy opisů (kterých během 20 let sebrali na čtyři tisíce!), nepřistoupili ke kritickému zpracování diplomatického materiálu, což by si vyžádalo ještě další roky práce. Palacký si uvědomil, že tato práce je nad jeho časové možnosti. Situace diplomatáře připravovaného pro Čechy i Moravu se navíc zkomplikovala tím, že od roku 1836 začal na Moravě Antonín Boček vydávat *Moravský diplomatář*. František Palacký tedy po čase myšlenku diplomatáře opustil a inicioval vznik jiné ediční řady, *Českomoravských regist* (kap. 5), která měla sloužit jako prozatímní náhrada za diplomatář.

15 Josef Dobrovský (1753–1829) literární historik, historik, editor, zakladatel slavistiky. Srov. konferenční sborník *Josef Dobrovský. Fundator studiorum slavlicorum*. Příspěvky z mezinárodní konference v Praze 10.–13. června 2003. Praha 2004.

Na nutnost vydávání *Českého diplomatáře* poukázal v 70. letech 19. století letech náš nejvýznamnější editor Josef Emler. Emler byl sice značně zaneprázdněn svými úkoly na jiných edičních projektech, ale potřebu diplomatáře, který již jiné národy měly, si plně uvědomoval. 22. listopadu 1877 vystoupil na přednášce ve Spolku historickém s požadavkem vydávat diplomatář a téhož roku ji otiskl na stránkách Časopisu Musea Království českého jako článek *O potřebě vydání diplomatář český a o tom, jak by se to díti mělo*.¹⁶ Emler navrhl, aby byl diplomatář doveden až do husitství, tedy do roku 1419, a dále stanovil pravidla, podle nichž se mělo postupovat při sbírání a opisování listin. Kladl přitom důraz na výzkum v archivech. Omezil se zde však pouze na technickou stránku, nepropracoval metodu, jak zvládnout materiál diplomaticky. Inicioval také nové práce na průzkumu archivů a opisování listin (během 20 let bylo vytvořeno na 15 tisíc opisů). Zůstalo však jen u této přípravné fáze, Emler byl zcela vytížen pracemi na jiných edicích a navíc roku 1896 vážně onemocněl.

Po Emlerovi se za myšlenku *Českého diplomatáře* postavil poslanec zemského sněmu Jaromír Čelakovský, který hledal podporu pro vydávání u zemského výboru. Roku 1898 využil příležitosti 100. výročí narození Františka Palackého a dosáhl toho, že zemský sněm vyčlenil prostředky pro přípravné práce na *Českém diplomatáři*, a tak již přípravě edice nic nebránilo (kap. 4).

Historie *Českého diplomatáře* ukazuje starobylý zájem o vydávání listinného materiálu. Zájem o úřední knihy má ale také hluboké kořeny – zvláště pokud jde o knihy, které mají s listinami velmi úzkou souvislost. Bohuslav Balbín otiskoval nejen listiny, ale vydal roku 1683 také stručná excerpta z erekcčních knih. František Martin Pelcl pak zařadil do projektu vydávání diplomatáře i vydání desk zemských. Ovšem teprve v 19. století dochází k vydávání diplomatických pramenů tohoto typu. Josef Chytil a Petr Chlumecký za účasti Karla Demutha a Adolfa Wolfskrona vydali na konci 50. let 19. století dva svazky nejstarších moravských zemských desk olomoucké i brněnské cúdy. V polovině 60. let 19. století František Antonín Tingl zahájil vydávání konfirmačních knih pražské arcidiecéze. Do konce století se pozornost editorů obrací i k urbářům (Josef Truhlář, Josef Emler), erekcčním knihám (Klement Borový), soudním aktům pražské konsistoře (Ferdinand Tadra).

3 Codex diplomaticus et epistolaris Moraviae, Moravský diplomatář

Zakladatelem edice *Codex diplomaticus et epistolaris Moraviae*¹⁷ byl Antonín Boček,¹⁸ profesor české řeči na olomoucké stavovské akademii. Boček již za svého působení na guberniu poznal důkladně archivy zrušených klášterů a od konce 20. let 19. století studoval archivy a sbírky v řadě brněnských institucí a sbíral zde listinný materiál. Roku 1836 vydal první díl *Moravského diplomatáře* pro léta 396 (začíná listem svatého Ambrože markomanské královně Fritigil) až 1199. Finančně bylo vydání zajištěno českým a rakouským nejvyšším kancléřem hrabětem Antonínem Bedřichem Mitrovským, který financoval i další dva díly. Po jeho smrti roku 1841 převzal tento závazek jeho syn, rovněž Antonín Bedřich, od pátého dílu zajistili financování moravští stavové. Komplikace finančního rázu, které provázely úsilí Pelclovo, se *Moravskému diplomatáři* vyhnuly.

Mitrovský nechal rozeslat nově vydaný diplomatář učeným společností a významným osobnostem doma i v zahraničí a odevšad se na moravskou edici ozývala chvála. Proto není divu, že se Bočkovi jako zásluha za její vydání dostalo roku 1837 jmenování moravským stavovským historiografem s úkolem sepsat dějiny Moravy. Tento úkol však nebyl realizovatelný bez důkladného poznání pramenů. Proto bylo pro Bočka o dva roky později zřízeno místo stavovského zemského archiváře a byl pověřen sběrem materiálu. (Vydávání nového diplomatáře bylo tedy spojeno s Moravským zemským archivem, jehož vznik je datován právě touto nově zřízenou Bočkovou funkcí.)

Druhý díl diplomatáře následoval brzy po prvním – roku 1839, ještě před Bočkovým jmenováním zemským archivářem, a zahrnoval léta 1200–1240. Rozsáhlá sběratelská činnost, která předcházela vydávání diplomatáře, pokračovala i nadále a stala se ještě intenzivnější. Boček za pomoci místních kopistů sebral velké množství materiálu do roku 1306, jímž naplnil další tři svazky, ale přepisoval i listiny mladšího období. Při této práci byla objevena řada listin z období, které obsáhly již vydané díly. Tyto listiny pak byly otištěny v dodatcích v V. dílu diplomatáře. Roku 1841 Boček vydal III. díl pro období let 1241–1267 a o čtyři roky později vyšel IV. díl, obsahující listiny z let 1268–1293. Připravil ještě V.

¹⁷ Nejobsáhlejší je o *Moravském diplomatáři* pojednáno v *Průvodci po Státním archivu v Brně*, Brno 1954. V úvodní části nazvané *Dějiny archivu* byly pro toto téma vytěženy fondy Moravského zemského archivu, zpracované dobový tisk i dosavadní literatura. *Diplomatář* je rozebrán (ovšem společně s dalšími zprávami o archivu) na s. 10–73 v pasážích Mojmíra Švábenského a Jiřího Radimského. (Jejich jména jsou však uvedena pouze mezi ostatními spoluautory díla na titulním listu a v tiráži.)

¹⁸ Antonín Boček (1802–1847) moravský zemský historiograf, moravský stavovský archivář. Srov. Valášek, Hubert: *Antonín Boček*. In: 155 let archivnictví v českých zemích. Brno 1995, s. 85–95.

díl, v němž jsou zveřejněny listiny až do roku 1306. Na začátku roku 1847 však nečekaně umírá, a tak tento díl byl vydán až po jeho smrti. Při pořizování opisů listin Bočkovi vypo-máhal Josef Chytil,¹⁹ který byl v roce 1841 jmenován archivním kancelistou. Chytil se ujal Bočkova materiálu připraveného pro období do roku 1306, přidal k němu dodatky sebrané k předchozím dílům, vytvořil rejstřík pro všech pět dílů a roku 1850 dovršil Bočkovu práci vydáním V. dílu.

Pět objemných dílů Bočkova *Moravského diplomatáře*, vytvořených v tak krátké době, vzbuzuje dodnes obdiv. Ale toto množství materiálu nebylo možné kriticky zvládnout. Bočkova práce nešla příliš dále za samotný opis, po požadavcích, které před desetiletími pro svůj ediční podnik stanovil F. M. Pelcl, zde není ani stopy. Po pořadovém čísle listiny následuje její regest, který je ukončen datovací formulí, v níž ale chronologický údaj zůstal v podobě, jakou má v listině. (Boček sice listiny seřadil chronologicky, ale data nepřevá-děl.) Vlastní text listiny nemusí být zcela spolehlivě přepsaný. Vedle Bočka a Chytila se na prepisech podílela celá řada kopistů, jejichž paleografické znalosti na tento úkol nestačily. Edice téměř postrádá poznámkový aparát. Nedostatky edice si uvědomili již Bočkovi sou-časníci. Starobrněnský opat Cyril Napp (1792–1867), který z pověření zemského výboru Bočkovu přípravnou práci kontroloval, mu již roku 1841 vytykal, že příliš spoléhá na starší nesprávné opisy, přepsané listiny nekolacionuje, neuvádí signatury. Nappovy připomínky našly ohlas až v dalších svazcích kodexu, kde byla věnována o něco větší pozornost ulo-žení listiny a přibyl také údaj o existenci pečeti. Bočkovy svazky nebyly opatřeny rejstří-kem. (Teprve v V. dílu otiskl rejstřík ke všem vydaným dílům Josef Chytil.)

Hlavní výhrady k Bočkovým svazkům vznesla až další generace historiků. Boček své dílo znehodnotil celou řadou svých vlastních falz, kterými chtěl vyplnit bílá místa v mo-ravských dějinách, k nimž neexistovaly prameny, nebo se jimi chtěl zavděčit mecenáši edičního podniku hraběti Antonínu Bedřichu Mitrovskému. Na nesrovnalosti v 1. dílu narazil již Josef Chytil, ale Bočkovu falzátorskou činnost odhalili jako první Vincenc Bran-dl a Alois Vojtěch Šembera (1807–1882). Po nich následovali další diplomatikové a histo-rikové, kteří se snažili poukázat na Bočkovy novodobé padělky. V některých případech ale za falzum považovali i kusy pravé, protože se jim při nedostatečných údajích o uložení nepodařilo listinu nalézt. Největší pozornost věnoval Bočkovým falzům Jindřich Šebánek ve své rozsáhlé studii *Moderní padělky v moravském diplomatáři Bočkově do r. 1306*,²⁰ k níž by měli uživatelé Bočkových svazků přihlížet. Práce na *Českém diplomatáři* postoupily tak daleko, že jsou v dnešní době antikvovány první tři díly a část čtvrtého dílu CDM. Pro lis-tiny vydané do začátku května roku 1283 tedy užíváme výhradně *Český diplomatář*, který časem (má dojít až do roku 1310) definitivně vyřadí Bočkovy svazky z užívání.

19 Josef Chytil (1812–1861) moravský stavovský archivář, editor pramenů k moravské historii. (Vide kap. 12.2.) Srov. Wurmová, Milada: *Archivář Josef Chytil*. In: 140 let Státního oblastního archivu v Brně. Sborník statí. Praha 1979, s. 7–23.

20 Časopis Matice moravské 60, 1936, s. 27–84, 455–499.

Přestože Bočkovi v jeho práci několik let pomáhal kancelista Josef Chytil, který se ujal vydání materiálu připraveného pro V. díl diplomatáře, moravští stavové po Bočkově smrti delší dobu hledali řešení, kdo by měl ve vydávání diplomatáře, který měl být podle jejich představy doveden až do roku 1620, pokračovat. Prvotní úvaha směřovala k českému stavovskému historiografovi a Moravanu rodem Františku Palackému, který měl s Řehořem Wolným (1793–1871) posoudit Bočkovu pozůstalost, zda je zde připraven materiál na další vydávání diplomatáře. Případný výzkum měl pro ně provádět Alois Vojtěch Šembera. Tento plán se ale nerealizoval, a tak editorská práce měla být svěřena Wolnému a Šemberovi. Šembera však byl zaneprázdněn jinou činností, a proto začala být zvažována účast rajhradského benediktina Bedy Dudíka, který již dříve nabízel stavům své služby. Ani Dudík se ale nakonec jako řádový kněz nezdál vhodným kandidátem pro úřednické místo v archivu a s ním spojené pokračování v ediční práci na *Moravském diplomatáři*, nicméně bylo jeho služeb využíváno pro sběr materiálu v našich i zahraničních archivech a knihovnách. Ke korekci v této době došlo i v případě mezníku 1620, kam měl být diplomatář původně doveden, protože řada listin z mladšího období nemá význam pro vlastní dějiny Moravy. *Terminus ad quem* byl tedy snižen k roku 1526.

Situace se nakonec vyvinula tak, že byla oddělena funkce historiografa (kterým se později stal Beda Dudík) od funkce zemského archiváře. Chytil pokračoval i ve svém subalterním postavení kancelisty v pracích na diplomatáři a roku 1854 vydal pod záštitou rytíře Petra Chlumeckého²¹ VI. díl kodexu pro léta 1307–1333 a pracoval také na vydávání zemských desk. Chlumecký je v novém dílu na titulním listu uveden jako vydavatel, Chytil jako redaktor. Společně vytvořili ediční a redakční zásady, Chlumecký zpracoval úvod k tomuto dílu, který byl na rozdíl od latinských úvodů Bočkových napsán v němčině, a připravil rejstříky i chronologický přehled listin. Tíha ediční práce ležela samozřejmě na Josefu Chytilovi, který připravil texty listin, z nichž některé sebral ještě Antonín Boček. (Chlumeckého práce je zde jen doplňková.²²) Ke změně došlo i na titulním listu – *Moravský diplomatář* vedle latinského názvu vychází i s názvem *Urkunden-Sammlung zur Geschichte Mährens*. O rok později, tedy roku 1855, se Chlumecký stává ředitelem archivu a Chytil moravským stavovským archivářem. Podobně jako Boček začali Chlumecký i Chytil provádět řadu archivních výzkumů nejen na Moravě, ale i v Praze a Chlumecký také v archivech v cizině. Při těchto výzkumech našli i listinný materiál k Bočkovu období, který byl posléze v doplňcích zařazen do VII. dílu. (3. sešit VII. dílu s těmito doplňky však po smrti obou editorů vydal Vincenc Brandl.) Roku 1858 vychází první část VII. dílu ko-

21 Petr rytíř Chlumecký (1825–1863) ředitel Moravského zemského archivu, historik, editor, poslanec moravského zemského sněmu. (Vide kap. 12.2.) Srov. Wurmová, Milada: *Petr rytíř Chlumecký – archivář (k 110. výročí jeho smrti)*. Sborník archivních prací 23, 1973, s. 192–213.

22 Petr Chlumecký v úvodu k VI. dílu *CDM* účast obou editorů nikterak nevymezil, ale informoval o Chytilově i své práci K. J. Erbeny v dopisu ze 17. února 1855 (Wurmová, M.: *Petr rytíř Chlumecký*, s. 207, a tento údaj opakuje též: *Archivář Josef Chytil*, s. 12–13).

dedu. Editori v tomto dílu změnili původní ediční řeč a latinu nahradili němčinou. Oproti předchozím šesti dílům začali převádět data v záhlavních regestech do moderní podoby. V té době se však již začíná projevovat Chytilova nemoc, a tak druhá část, dovedená do roku 1349, vyšla až roku 1860. Na začátku roku 1861 Josef Chytil umírá, aniž měl možnost VII. díl dokončit.

Na místo moravského zemského archiváře byl po Chytilově smrti vypsán konkurz, do kterého se přihlásili i moravský historiograf Beda Dudík a čerstvý absolvent vídeňského *Institutu für Österreichische Geschichtsforschung* Josef Emler. Chlumecký však prosadil jmenování tehdejšího učitele starobrněnské nižší reálky Vincence Brandla.²³ Práce na *Moravském diplomatáři* byla sice služební povinností zemského archiváře, ale Brandl dal zpočátku přednost edicím právních památek: přípravě *Knihy drnovské* a *Knihy tovačovské* a pustil se i do vydávání ediční řady *Knih půhonných a nálezových*. Navíc se intenzivně věnoval politické práci – již roku 1865 se stal zemským poslancem. Jeho situaci pak zkomplikovalo i brzké úmrtí Petra Chlumeckého a s ním spojený úbytek archivních pracovníků, protože místo ředitele archivu bylo zrušeno. K pokračování a dokončení Chytilovou smrtí přerušovaných prací na diplomatáři tak dochází až roku 1864, kdy Brandl vydal Chytilem a Chlumeckým sebrané dodatky k dosud vydaným šesti dílům (pro léta 830–1349/1351 včetně kusů z formulářů), a roku 1868, kdy byl VII. díl konečně zkompletován vydáním rejstříku. V tomto rejstříku se Brandl odlišil od svých předchůdců, protože vedle běžného rejstříku jmenného obsahujícího jména osob a názvy lokalit otiskl také seznam českých a polských výrazů s výkladem, které sebral z dosud vydaných dílů.

I nadále však diplomatář zůstával na okraji jeho vědeckého zájmu, a tak se otázkou dalšího vydávání zabýval zemský sněm a Brandlovi musela být tato jeho povinnost připomenuta. Při stále narůstajících aktivitách politických i vědeckých mu už nezbýval čas na výzkumné cesty. Heuristika tak zůstala pouze na Dudíkovi, který navštívil celou řadu archivů moravských i českých a prozkoumal také archivní materiál v četných městech v cizině (včetně archivu vatikánského). Při značném množství materiálu však musel pracovat rychle a zběžně, a tak prepisy listin nejsou vždy úplně spolehlivé a některé listiny zcela unikly jeho pozornosti. Brandl pak jeho práci zkolacionoval jen v několika moravských archivech.

Po zásahu zemského sněmu vydal Brandl VIII. díl diplomatáře pro léta 1350–1355 roku 1874, následujícího roku vyšel IX. díl sahající do roku 1366 (s dodatky pro léta 1246–1355) a za další tři roky díl X. Pak se ale tempo prací opět zpomalilo a XI. díl (k němuž připojil několik dodatků pro léta 1356–1383) vydává Brandl až roku 1885, XII. díl roku 1890 a XIII. díl (s listinami do roku 1407) roku 1897. Svými šesti díly, v nichž zpracoval období let 1350–1407, tak předstihl i počet dílů, které připravil Antonín Boček. (Ve srovnání

23 Vincenc Brandl (1834–1901) moravský zemský archivář, historik, editor, politik, veřejný a kulturní činitel. (Vide kap. 11, 12.2.) Srov. Navrátil, Bohumil: *Vincenc Brandl*. Časopis Matice moravské 26, 1902, s. 301–364.

s Bočkem jsou některé Brandlovy díly rozsáhlejší na počet stran i na počet vydaných listin, třebaže díky jiné síle papíru na první pohled působí útlejším dojmem.) Toto množství materiálu se mu podařilo vydat proto, že stále pracoval již zastaralou metodou bočkovsko-chytilovskou, kdy se omezil na pouhé přepisy listin (někdy i nepřesné), bez diplomatického rozboru, bez paleografických údajů, a pokud jde o sfragistickou stránku, omezila se na pouhou evidenci pečeti. *Moravský diplomatář* neodpovídal požadavkům Sichelovým a Fickerovým, byl zastaralý už v době svého vzniku.

Po Brandlovi byl jmenován do funkce moravského zemského archiváře a práce na diplomatáři se ujal Bertold Bretholz.²⁴ Bretholz byl absolventem vídeňského *Institutu für Österreichische Geschichtsforschung*, na němž studoval u Theodora Sickela, ediční zkušenosti získal při práci na *Monumenta Germaniae Historica*, kde se podílel na vydání III. svazku řady *Leges* (1893). Na rozdíl od Brandla podnikl řadu výzkumných cest a získal materiál nejen pro dokončení edice, ale také pro celý svazek doplňků k předchozím dílům. Již jako zemský historiograf pak odhalil mnoho Bočkových padělků. V říjnu roku 1903 vydal díl XIV., v němž dovedl *Moravský diplomatář* až ke smrti markraběte Jošta (poslední listina je z ledna roku 1411) a díl XV. s doplňky. Bretholz při dokončování diplomatáře zůstal věrný dosavadnímu dávno překonanému bočkovsko-chytilovsko-brandlovskému způsobu zpracování, *Moravský diplomatář* se ani jeho prací nepřiblížil k úrovni *Českého diplomatáře*, na němž právě pracoval Gustav Friedrich a jehož první sešit vyšel několik měsíců po moravském protějšku. Přesto však – i přes nepřívznivou kritiku z pera Vincence Praska, které se Bretholzově práci dostalo – stojí jeho svazky na vyšší úrovni než svazky jeho předchůdců, a to nejen zlepšenou kvalitou vlastního přepisu listin, ale i v doprovodném aparátu. (Bretholz např. pečlivě zachycuje indorsáty i přípisky pod plikou, na něž dosavadní editoři vůbec nebrali zřetel, podrobnějšího popisu se dostává i pečetím.) Kritika byla oprávněná jen částečně.

Bretholz si uvědomoval, že pokračování dalších prací v jedné chronologické řadě se všemi listinami otiskovanými v plném znění je pro mladší období obtížně realizovatelné, navrhoval rozdělení edice podle skupin s prioritním vydáním listin Moravského zemského archivu. Se svým návrhem však narazil a další vydávání mělo pokračovat dosavadním způsobem. (Z dnešního hlediska je ovšem zřejmé, že pravdu měl Bretholz a ne jeho odpůrci: k rozdělení jednotné chronologické řady *Českomoravských regist* a vytvoření registového katalogu zpracovávajícího jednotlivé archivní fondy srov. kap. 6.) Bretholz se podvolil těmto požadavkům, podnikal nové výzkumné cesty, na nichž sbíral materiál, ale k realizaci dalších dílů už nedošlo, a tak je *Moravský diplomatář* ukončen smrtí markraběte Jošta.

Vydáním *Moravského diplomatáře* se moravským dějinám dostalo edice, která zpří-

24 Bertold Bretholz (1862–1936) moravský zemský historiograf, ředitel Moravského zemského archivu. (Vide kap. 12.2.) Srov. Stoklásková, Zdeňka: *Konvertitova kariéra*. Bertold Bretholz a jeho snaha po uplatnění. In: Německá medievistika v českých zemích do roku 1945. Praha 2004, s. 273–287. Švábenský, Mojmír: *Počátky, názvy a zaměstnanci Moravského zemského archivu* (Tři kapitoly z dějin). Brno 1991, s. 126–133.

stupnila materiál značně rozsáhlého období, současně však edice, která je málo spolehlivá, pokud jde o přesnost přepsaného textu, značně nedokonalá ve vědeckém vybavení, nezpracovaná po diplomatické stránce a navíc znehodnocená moderními padělkami v prvních pěti dílech.²⁵ Její nedostatky tak jsou a v budoucnu budou odstraňovány pro přemyslovské období *Českým diplomatářem*, pro mladší období částečně našimi regestáři, které ovšem nepřinášejí plné texty listin,²⁶ případně některými tematickými edicemi.²⁷

Zkratka: CDM

Codex diplomaticus et epistolaris Moraviae, Urkundensammlung zur Geschichte Mährens. Edd. Antonín Boček, Petr Chlumecký, Josef Chytil, Vincenc Brandl, Bertold Bretholz.

Codex diplomaticus et epistolaris Moraviae

I. 396–1199, ed. Antonius Boczek, Olomucii 1836

II. 1200–1240, ed. Antonius Boczek, Olomucii 1839

III. 1241–1267, ed. Antonius Boczek, Olomucii 1841

IV. 1268–1293, ed. Antonius Boczek, Olomucii 1845

V. 1294–1306, edd. †Antonius Boczek – Josefus Chytil, Brunae 1850

Codex diplomaticus et epistolaris Moraviae, Urkunden-Sammlung zur Geschichte Mährens

VI. 1307–1333, edd. P. Ritter v. Chlumecky – Joseph Chytil, Brünn 1854

VII. 1334–1349, edd. P. Ritter v. Chlumecky – Joseph Chytil – Vincenz Brandl, Brünn 1858–1868

VIII. 1350–1355, ed. Vincenz Brandl, Brünn 1874

IX. 1356–1366, ed. Vincenz Brandl, Brünn 1875

X. 1367 – 12. November 1375, ed. Vincenz Brandl, Brünn 1878

XI. 13. November 1375–1390, ed. Vincenz Brandl, Brünn 1885

XII. 1391–1399, ed. Vincenz Brandl, Brünn 1890

XIII. 1400–1407, ed. Vincenz Brandl, Brünn 1897

XIV. 1408–1411, ed. Berthold Bretholz, Brünn 1903

XV. Nachträge. 1207–1408, ed. Berthold Bretholz, Brünn 1903

25 Ještě v průběhu vydávání diplomatáře se začaly objevovat příspěvky s opravami a dodatky (Karl Lechner, František Snopek).

26 V rámci regestového katalogu (kap. 6) již byly zpracovány nejrozsáhlejší moravské archivy: Moravský zemský archiv a olomoucké pracoviště Zemského archivu v Opavě s arcibiskupským a kapitulním archivem.

27 Řadu nepřesně vydaných listin z Brandlových děl CDM antikvovali jejich novým vydáním: Krafl, Pavel – Mutlová, Petra – Stehlíková, Dana: *Řeholní kanovníci sv. Augustina v Lanškrouně*. Dějiny a diplomatář kláštera. Praha 2010.

4 Codex diplomaticus et epistolaris regni Bohemiae, Český diplomatář

Poslanec (a historik) Jaromír Čelakovský využil roku 1898 stého výročí narození Františka Palackého a získal od zemského sněmu příslib dotace na přípravu a vydávání *Českého diplomatáře*. Tím byl učiněn první krok k realizaci myšlenky, která více než století provázela naše historiky a jejímž významným nositelem byl právě Palacký. Diplomatař byl zařazen do edičního programu Českého zemského archivu, naší nejpřednější vydavatelské instituce. Byla zřízena zvláštní subkomise zemské historické komise, jejímiž členy vedle Čelakovského byli český historik Josef Kalousek a českoněmecký historik Adolf Bachmann. V této subkomisi bylo stanoveno, že diplomatář bude českomoravský, bude doveden do roku 1310 a bude obsahovat listiny, listy a akta vztahující se k dějinám českého státu, jeho ediční řečí bude latina, a především že jeho vydáváním bude pověřen Gustav Friedrich. Tato subkomise pak také dohlížela na vlastní ediční práci.

Gustav Friedrich²⁸ absolvoval roku 1897 vídeňský *Institut*, kde byl žákem Sichelova nástupce Engelberta Mühlbachera, byl tedy přívržencem Sichelovy metody, kterou u nás jako první aplikoval, třebaže jeho učitel z pražské univerzity Josef Emler měl o jejím užití mimo diplomatický materiál vzešlý z císařské kanceláře značné pochybnosti. (Sichelovu metodu Friedrich také užíval při přípravě edice.) Ještě před svým pověřením se věnoval Bočkovým falzům, a tak měl pro přípravu diplomatáře jedinečné předpoklady. Vycházel samozřejmě z již shromážděného materiálu, uloženého především v muzejním²⁹ archivu, ale vedle toho prováděl rozsáhlý archivní výzkum u nás i v cizině. Zpracování se mělo řídit Sichelovým vzorem při vydání císařských listin v *MGH*. Součástí diplomatáře mělo být i vydání formulářových sbírek přemyslovského období, na němž měl Friedrich pracovat se svým spolužákem ze studií na *Institutu* Janem Bedřichem Novákem.

Počáteční práce postupovaly velmi rychle, a tak roku 1900, kdy na stránkách *Českého časopisu historického* Friedrich zveřejnil program vydávání diplomatáře, vyjádřil své přesvědčení, že vydávání diplomatáře je jenom otázkou několika let. Nicméně již po krátké

28 Gustav Friedrich (1871–1943) profesor pomocných věd historických na filozofické fakultě pražské univerzity, první ředitel Státní archivní školy, významný editor. (Vide kap. 9, 11, 13.) Srov. Šebánek, Jindřich: *Gustav Friedrich a jeho Kodex*. (Zamyšlení jubilejní). Sborník prací filozofické fakulty brněnské univerzity C 18–19, 1972, s. 129–140. Fiala, Zdeněk: *100 let od narození Gustava Friedricha* (Narozen 4. 6. 1871 v Poděbradech, zemřel 18. 11. 1943 v Praze). *Acta Universitatis Carolinae – Philosophica et historica* 3–4, Z pomocných věd historických, 1971, s. 7–14.

29 Dnešní Národní muzeum po dobu své existence několikrát změnilo svůj název. Proto je zde zjednodušeně nazýváno Muzeum.

době zjistil, že musí překonávat větší překážky, než předpokládal, a že práce nepostupují tak rychle, jak si představoval. Přesto roku 1904 začal tisknout první archy a v roce 1907 byl vydán celý I. díl zahrnující období let 805–1197.³⁰ Od roku 1907 začal připravovat do tisku II. díl, jehož první archy byly vytištěny roku 1909. Dílo však nemohlo být připravováno tak rychlým tempem, aby byla vyčerpána každoroční dotace. Proto začal Friedrich vedle diplomatáře připravovat jeho obrazovou přílohu *Acta regum Bohemiae selecta phototypice expressa*, v níž vydal faksimile nejvýznamnějších přemyslovských písemností. První sešit se 13 velkorozměrnými tabulemi vyšel roku 1909 a následovaly ještě další dva sešity (1913 a 1935), které doplnily počet tabulí na 39 a vydávané listiny v nich došly až do roku 1253, tedy do období, které Friedrich již edičně v rámci *CDB* nezpracoval.

Při přípravě II. dílu, který zahrnoval léta 1198–1230, bylo zřejmé, že dosavadní práci chyběla několikaletá přípravná fáze: Friedrich se často dostával do potíží se získáváním fotodokumentace. Zemský výbor však usiloval o urychlení prací, čemuž se editor podvolil, a tak tento díl vychází roku 1912. Tentokrát ale Friedrich udělal drobnou změnu v názvu – *Codex diplomaticus et epistolarius regni Bohemiae*. Friedrich okamžitě zahájil přípravu III. dílu, který měl podle původního plánu zahrnovat celou dobu vlády Václava I., měl tedy sahát do roku 1253. Pro toto období značně narostlo množství diplomatického materiálu (díle měl obsáhnout materiál početně srovnatelný s předchozími dvěma díly) a k postižení komplikovaných diplomatických vztahů bylo zapotřebí dokonalejšího aparátu, než si Friedrich, spoléhající dosud na svou vynikající paměť, vybudoval. Jeho práci však rušivě poznamenala I. světová válka. Friedrichovi byly zamítnuty výzkumné cesty, bez nichž nemohl získávat nový materiál, a hrozilo nebezpečí, že přijde i o další části dotace. Proto začal roku 1915 tisknout první archy připravovaného dílu, přestože si byl vědom jeho nedostatků. Roku 1916 přípravu *Kodexu* přerušil a začal se věnovat jiným úkolům. Po skončení války připravil a vytiskl ještě další archy (s listinami do května roku 1238), ale příslušný sešit *Kodexu* nevydal. V meziválečném období se věnoval zejména edici desk dvorských a nerealizovaly se ani práce na vydání formulářových sbírek, protože mezi Friedrichem a J. B. Novákem došlo k názorovým neshodám v otázce uspořádání našeho archivnictví. Jedinou prvorepublikovou diplomatářovou publikací byl 3. sešit *Acta regum Bohemiae* vydaný v roce 1935. Na nátlak českého zemského zastupitelstva Friedrich rozdělil práci na dalším

30 Diplomatický materiál vztahující se k dějinám Velké Moravy byl od té doby znovu vydán na konci 60. let minulého století v III. dílu ediční řady *Magnae Moraviae fontes historici*. Tato ediční řada, připravená v letech 1966–1977 na brněnské filozofické fakultě, vycházela z textů zpřístupněných v dosavadních edicích, které jen občas upravila podle rukopisných dochování. Vydané texty však opatřila překladem a řadou vysvětlivkových poznámek. Celkový rejstřík k ediční řadě je obsažen v V. dílu.

Magnae Moraviae fontes historici, Prameny k dějinám Velké Moravy III. Diplomata, epistolae, textus historici varii, edd. Dagmar Bartoňková – Lubomír Havlík – Ivan Hrbek – Jaroslav Ludvíkovský – Radoslav Večerka. Brno 1969 (Spisy filozofické fakulty 134); 2., revidované a rozšířené vydání, red. Dagmar Bartoňková – Radoslav Večerka. Praha 2011

Magnae Moraviae fontes historici, Prameny k dějinám Velké Moravy V. Indices, ed. Lubomír E. Havlík. Brno 1977 (Spisy filozofické fakulty 206).

pokračování diplomatáře mezi příslušníky mladší generace. Roku 1938 tedy rozhodl, že formulářové sbírky má v VI. dílu zpracovat Karel Doskočil (1908–1962), o rok později ustanovil, že vydání listin ve IV. a V. dílu provede Zdeněk Kristen. Jindřich Šebánek se zmiňuje o tom, že jistá část *Českého diplomatáře* (listiny olomouckého biskupa Bruna) měla podle Friedrichova návrhu být svěřena jemu.

K vydání prvního svazku III. dílu došlo až za II. světové války: Friedrich na nátlak německého vedení Archivu země české zkompletoval archy vytištěné na začátku I. světové války a krátce po ní (s obdobím let 1231 až 24. května 1238), aniž by do textu nějak zasahoval – v krátké předmluvě se omlouvá, že odkazy na literaturu pomíjejí novější práce. Takto byl vytvořen svazek III.1, který sice nese vročení 1942, ale ve skutečnosti vyšel (pod stejným názvem jako II. díl) až v listopadu roku 1943. Gustav Friedrich se jeho vydání nedožil – zemřel 19. listopadu, bezprostředně před vydáním tohoto svazku.

Po skončení II. světové války se situace vyvinula jinak, než jak ji plánoval Friedrich na sklonku 30. let. Jeho žák Jindřich Šebánek³¹ začíná na brněnské filozofické fakultě z vlastní iniciativy budovat sbírku fotografií bohemikálních listin od nejstarších dob do roku 1310, která se posléze stala základem dalšího pokračování *Kodexu*. Se svou asistentkou Sášou Duškovou³² se pouští do zpracovávání některých diplomatických otázek, na nichž si ověřili možnosti aplikace Sichelovy metody i na materiál pokročilého 13. století.

Jindřich Šebánek byl absolventem pražské univerzity a nedlouho předtím zřízené Státní archivní školy. O středověkou diplomatiku projevil zájem už za studií a prohloubil ho při své práci v Moravském zemském archivu a posléze i jako nástupce Václava Hrubého na Masarykově univerzitě. Po uzavření vysokých škol v roce 1939 měl dost času k tomu, aby mohl promýšlet, jakým způsobem by se dala zpracovat diplomatická materie 13. století.

K práci na *Českém diplomatáři* přistoupil za zcela jiných podmínek než Gustav Friedrich, který byl pro tuto práci vybrán a měl hned k dispozici finanční dotaci, a tak po svém jmenování editorem začíná přímo s přípravou listin a nevybudoval si potřebný aparát. Pro pokračování na přípravě diplomatáře byl vybrán Zdeněk Kristen, a tak byly Šebánkovy aktivity zpočátku jen soukromou iniciativou. Šebánek a Dušková výsledky svých bádání okamžitě publikovali,³³ a tím se dostávali do povědomí odborné veřejnosti, což bylo

31 Jindřich Šebánek (1900–1977) moravský zemský archivář, profesor pomocných věd historických na FF MU, diplomatik a editor. Srov. Bistrický, Jan: *Jindřich Šebánek, 1900-1977*. In: Historiografie Moravy a Slezska 1, 2001, s. 171–181. Hlaváček, Ivan: *Historik a diplomatik Jindřich Šebánek (12. 10. 1900–14. 1. 1977)*. In: Učenci očima kolegů, žáků a následovníků. Red. Ivan Hlaváček – Jiřina Jedináková. Praha 2007, s. 74–83; 2. vyd. in: *týž: O mých předchůdci i současnicích*. Soubor studií k dějinám archivnictví, historiografie a pomocných věd historických. Praha 2011, s. 343–347. Havel, Dalibor: *Jindřich Šebánek*. In: Historici na brněnské univerzitě. Devět portrétů. Brno 2008, s. 125–159. (Brno v minulosti a dnes, Supplementum 6, 2008).

32 Sáša Dušková (1915–2002) profesorka pomocných věd historických na filozofické fakultě brněnské univerzity, diplomatika a editorka.

33 Poslední bibliografie prací Jindřicha Šebánka je otištěna in: Šebánek, Jindřich – Dušková, Sáša: *Výbor studií k Českému diplomatáři*. Red. Vladimír Vašků. Brno 1981, s. 159–168. Poslední bibliografii Sáši Duškové zveřejnily Mládková, Lucie – Horčáková, Václava: *Bibliografie prací prof. PhDr. Sáši Duškové, DrSc.* In: Almanach

důležité při pozdějším rozhodování o tom, kdo bude diplomatář vydávat. Tím se výrazně odlišili od Friedricha, který se nechtěl při editorské práci rozptylovat podobnými publikacemi a výsledky svých bádání vtělil pouze do záhlavních poznámek vydávaných listin.

V přípravné fázi prací Šebánek a Dušková zrevidovali dosud vydané svazky Gustava Friedricha a ověřili si správnost zvolených prostředků z hlediska stylově-kritického i paleografického. Současně budovali diplomatářový aparát. Na prvním místě začali vytvářet již zmíněnou sbírku fotografií listin, která umožňovala soustředit veškerý zpracovávaný materiál rozptýlený v našich i zahraničních archivech na jedno místo. Základ tvořily fotografie z negativů vzniklých za II. světové války, které měly uchovat alespoň obrázky listin, pokud by válečnými událostmi došlo ke zničení fondů. K nim pak přibývaly další, získávané zejména na výzkumných cestách. Vedle toho vznikaly evidenční pomůcky, které soustředily všechny údaje k příslušné listině, rozpisy pro textově-kritická srovnání, popisové lístky, bibliografická evidence, excerpty z literatury. Na brněnské pracoviště byla zapůjčena pozůstalost Gustava Friedricha a posléze i muzejní diplomatář.

V roce 1950 byl *Kodex* převeden pod Českou akademii pro vědy a umění (od roku 1953 pod nově vzniklou Československou akademii věd) a práci na něm mělo zajišťovat brněnské pracoviště (s oficiálním pověřením roku 1954). Zdeněk Kristen měl pouze dokončit Friedrichův III. díl a ve zvláštním svazku měl vydat dodatky k dílům I-III.

Podle původního plánu měl III. díl zahrnout celé období vlády Václava I. Zdeněk Kristen³⁴ však dostal za úkol, aby za použití materiálu připraveného Gustavem Friedrichem dovedl tento díl pouze do roku 1240, pak na něj navážou IV. dílem Šebánek s Duškovou. Kristen tedy připravil 2. svazek III. dílu (období červen 1238 až konec roku 1240) a vydal ho roku 1962, nedlouho před prvním svazkem IV. dílu. 3. svazek měl obsahovat falza, doplňky a rejstříky. Kristen však umírá roku 1967 a úkol dokončit III. díl přešel na jeho nástupce na olomoucké univerzitě Jana Bistříckého.³⁵ Bistřícký z technických důvodů (aby mohl v rejstříku odkazovat na stránky a řádky a nikoliv na čísla listin) rozdělil zbývající látku do dvou svazků. Svazek III.3 vydal (z Friedrichovy a Kristenovy pozůstalosti, proto nese jména všech tří editorů) roku 2000 a otiskl v něm falza, dodatky, seznam vydavatelů a příjemců, seznam literatury, konkordance a nově ukázky písarských rukou a pečeti. Tyto obrazové přílohy se ve Friedrichových svazcích nevyskytují, ale zavedli je Jindřich Šebánek se Sášou Duškovou. O dva roky později vyšel svazek III.4 s rejstříkem jmenným a podrob-

medievisty editora, ed. Pavel Krafl. Praha 2011, s. 127–141. Zde je také otištěn seznam jubilejních a nekrologických příspěvků o S. Duškové, jejíž dílo dosud nebylo náležitě zhodnoceno.

34 Zdeněk Kristen (1902–1967) archivář Archivu země české, profesor pomocných věd historických na Univerzitě Palackého v Olomouci, historik, editor (zejména nunciatury). Srov. Fiala, Zdeněk: *Za Zdeňkem Kristenem*. Archivní časopis 17, 1967, s. 222–227. Spěváček, Jiří: *Za prof. Dr. Zdeňkem Kristenem*. Československý časopis historický 15, 1967, s. 932–936.

35 Jan Bistřícký (1930–2008) archivář, docent pomocných věd historických na Univerzitě Palackého v Olomouci, diplomatik a editor. Srov. Oppeltová, Jana: *Nunc dimittis Jana Bistříckého (12. 6. 1930– 21. 10. 2008)*. In: Almanach medievisty editora, ed. Pavel Krafl. Praha 2011, s. 101–106.

ným glossariem.

Pro práci na *Českém diplomatáři* využili Jindřich Šebánek a Sáša Dušková posluchače nově zřízeného oboru archivnictví, kteří jim pomáhali jako studentské vědecké síly a kterým byla zadávána diplomová témata z diplomatiky kodexového období. Přípravu nových dílů edice nadále provázelo vydávání odborných studií. Hned na počátku přípravy se editoři museli vyrovnat s Bočkovými falzy a výsledky svých bádání otiskli v publikaci *Kritický komentář k Moravskému diplomatáři (Zpracování látky z III. svazku Bočkova Moravského kodexu)*, Praha 1952. Mezi nejvýznamnější studie, které vytvořili v období přípravy IV. dílu, patří *Česká listina doby přemyslovské* (Sborník archivních prací 6, 1956), ve které sledovali listinu v prostředí duchovenstva, šlechtického stavu a ve městech a v níž po metodické stránce ukázali společenskou funkci listiny, což znamená, jaký vztah k listině zaujaly jednotlivé společenské skupiny jak po stránce vydavatelské, tak po stránce příjemcké. V letech 1959–1963 vydávají v Rozpravách ČSAV tři významné diplomatické studie: *Studie k české diplomacie doby přemyslovské*, *Panovnická a biskupská listina v českém státě doby Václava I.*, *Listina v českém státě doby Václava I. (u nižších feudálů a u měst)*. Roku 1959 byl dokončen 1. svazek IV. dílu, který zachytil léta 1241–1253, který však vyšel až roku 1962. Vydávaným listinám editoři předřadili *Prolegomena diplomatica*, v nichž stručně pojednali o jednotlivých listinách zařazených v okruzích vydavatelských i příjemckých k různým tematickým skupinám. Na tato *prolegomena* pak odkazovali v záhlavních poznámkách listin. IV. díl byl zkompletován roku 1965 druhým svazkem s materiálem sloužícím k zpřístupnění a využití svazku IV.1 – rejstříkem jmenným, věcným (*glossarium*), konkordancí s *Českomoravskými registry* a s *CDM*, seznamy příjemců a vydavatelů, seznamy edic, literatury a nově zavedli i obrazové přílohy s ukázkami písařských rukou a pečetí. Od IV. dílu se diplomatář opět vrátil k původnímu názvu: *Codex diplomaticus et epistolaris regni Bohemiae*.

Optimismus, který projevoval na začátku přípravy edice Gustav Friedrich, sdílel původně i Jindřich Šebánek, když se na sklonku 50. let minulého století domníval, že práci na *Kodexu* se podaří splnit za zhruba 15 let. Rozsáhlý materiál sebraný k V. dílu však oba editory zahltil natolik, že téměř rezignovali na doplňování diplomatářového aparátu pro období po smrti Přemysla Otakara II., které tak zůstalo na další editory. Jindřich Šebánek a Sáša Dušková soustředili všechny své síly k vydání listin období vlády Přemysla Otakara II.

V. díl zahrnuje dobu od září 1253 do 26. srpna 1278. Editoři ho rozdělili do čtyř svazků: listiny první řady vydávané v plném znění měly naplnit dva svazky, kde byl předělem rok 1266, který uzavírá svazek V.1. Třetí svazek byl určen pro druhou řadu³⁶ zachycující listiny jen formou registru; *CDB* tedy tímto svazkem získává podobu registáře. Aby mohly probíhat současně práce na první i druhé řadě, bylo rozhodnuto, že druhá řada svým číslováním nebude bezprostředně navazovat na listiny řady první, jak tomu bylo ve svazku

36 K rozlišení první a druhé řady srov. níže Ediční zásady.

IV.1, ale začne číslem 1001. Rejstříkům a jiným pomůckám byl vyhrazen čtvrtý svazek. Pro urychlení edičních prací se editoři rozhodli, že diplomatická *prolegomena* vytvoří až po zpracování a vydání veškeré listinné materie V. dílu a zařadí je do posledního svazku. První svazek V. dílu vyšel roku 1974, za života Jindřicha Šebánka byl odevzdán do tisku i svazek V.2 sahající do konce vlády Přemyslovy, ale vyšel s velkým zpožděním roku 1981 až po Šebánkově smrti. Sáša Dušková pak dokončila rozpracovaný svazek V.3 s registry za celé období Přemyslovy vlády, který vyšel roku 1982. Přestože se editoři při přípravě V. dílu všemožně snažili práce urychlit, vedle vlastního vydávání publikovali další studie, na které ostatně i nadále odkazovali v záhlavních poznámkách diplomatáře. Nejdůležitější z nich – *Das Urkundenwesen König Ottokars II. von Böhmen* – otiskli v prestižním německém časopisu *Archiv für Diplomatik, Schriftgeschichte, Siegel- und Wappenkunde* v letech 1968 (část Jindřicha Šebánka) a 1969 (část Sáši Duškové).

Po smrti Jindřicha Šebánka však zůstala ještě příprava rejstříkového svazku V.4, která byla o to komplikovanější, že do něj měl být zařazen i diplomatický rozbor listin (*prolegomena*), jehož vypracování ponechali editoři až na samotný závěr prací a nyní ho musela Sáša Dušková vytvořit sama. Některé části rejstříkového svazku byly alespoň v pracovní podobě k dispozici v lístkových katalozích (seznam literatury, která je v záhlavních poznámkách uváděna jen zkráceně), pracovní byl vytvářen i lístkový katalog jmen osobních a jmen místních. Do dosavadních přípravných prací však nebyl zahrnut věcný rejstřík – *glossarium*. Aby se práce na posledním svazku příliš neprotáhla, předala editorka tuto část svazku spolupracovníkovi z oddělení archivnictví Vladimírovi Vašků, který se sice již dlouhou řadu let specializoval na novověkou diplomatiku, ale který jako student a posléze jako začínající pracovník strávil práci na diplomatáři řadu let. Vladimír Vašků se nenechal ovlivnit dosavadními stručnými věcnými rejstříky, kterými opatřili své svazky Friedrich a po něm Šebánek s Duškovou ve svazku IV.2, a rozhodl se pro důkladné *glossarium* po vzoru zahraničních edicí (*MGH*). Tím odstranil poslední slabinu edice, kterou Šebánek s Duškovou ve IV. dílu ponechali na úrovni začátku 20. století, kdy tento stručný typ rejstříků zavedl Gustav Friedrich. Hotový svazek byl sice odevzdán do tisku roku 1987, ale díky novým poměrům v nakladatelství i v tiskárnách se jeho výroba oproti předchozím svazkům zpozdila ještě více, a tak s vrocením 1993 vyšel na začátku následujícího roku.

Na sklonku Šebánkova života byla vybrána jako pokračovatelka ve vydávání *Českého diplomatáře* Jarmila Krejčíková, která rozpracovala období 1. interregna, obsažené posléze v VI. dílu *CDB*. Další prací na tomto dílu se ujali Zbyněk Sviták a Helena Krmíčková. Do přípravy byla už od počátku 90. let zapojena také filoložka Jana Nechutová, jejíž účasť na svazku VI.1 se neomezila jen na jazykovou korekturu a překlady, jak tomu bylo u svazku V.4 (Nechutová tak navázala na jazykově korektorské a překladatelské práce Jaroslava Ludvíkovského a Jiřího Spěváčka v IV. dílu, Bohumila Ryby ve svazcích V.1 a V.2 a Jana Martínka ve svazku V.3), ale znamenala přímou autorskou spoluúčasť vyjádřenou posléze

obratem *Jana Nechutová cooperante*.

V interních diskusích o podobě edice se prosadil zájem historiků mít všechny listiny v jedné chronologické řadě nad hlediskem diplomatickým – oddělit materiál diplomaticky plně zpracovaný od materiálu, který se diplomaticky nezpracovává a je tedy zařazen v registrové řadě. Dosud vydaný svazek VI.1 tak přináší v jedné chronologické řadě listiny z období bezprostředně po smrti Přemysla Otakara II. až po začátek května 1283 – je ukončen těsně před vydáním první listiny z kanceláře Václava II. Rejstříkový svazek VI.2 dosud nebyl vydán.

Gustav Friedrich doprovodil *Český diplomatář* faksimilovou publikací královských listin *Acta regum Bohemiae selecta phototypice expressa*, Jindřich Šebánek a Sáša Dušková se rozhodli zařazovat do rejstříkového svazku fotografie pečetí a ukázky písarských rukou. (Jejich příklad následoval Jan Bistrický ve svazku III.4 a samozřejmě bude tato obrazová část i součástí svazku VI.2.) Pro další pokračování diplomatáře vytvořil Miroslav Flodr, profesor brněnského pracoviště pomocných věd historických a archivnictví, na němž je diplomatář připravován, novou koncepci: pečetím a písarským rukám budou věnovány samostatné svazky (alespoň pro VII. díl dovršující přemyslovské období). Vydávání VII. dílu pro období vlády Václava II. a Václava III. tak bylo zahájeno svazkem VII.5, v němž editor Dalibor Havel zpřístupnil paleografickou materii let 1283–1306.³⁷

Příprava nových svazků poněkud pozdržela práce na svazcích textových. Aby historikové a jiní uživatelé *Českého diplomatáře* získali přehled o listinách, které budou v *Kodexu* zařazeny (část z nich totiž nebyla dosud publikována), byl vytvořen katalog listin pro období zahrnující VII. díl CDB. V roce 2011 vydal Dalibor Havel jeho 1. díl³⁸ a zahájil přípravu 2. dílu.

Zkratka: **CDB**

Ediční zásady

Pro práci s *CDB* (ale i některými dalšími edicemi) je nutné, aby si uživatel uvědomil zásady, kterými se řídili editoři, a mohl tak porozumět jednotlivým částem edice, všem odkazům, zkratkám i značkám. Proto jsou zde stručně uvedeny ediční zásady, které stanovil Gustav Friedrich a prohloubil Jindřich Šebánek.

Listiny byly původně rozděleny do dvou chronologických řad. Friedrich v první řadě

37 Součástí *Českého diplomatáře* je samozřejmě i diplomatický materiál vztahující se k části Slezska, která se rozkládá na území naší republiky. Silesiakům byla věnována pozornost již ve starších dobách, od roku 1971 pak vychází moderní slezský diplomatář *Schlesisches Urkundenbuch*. Edici založil Heinrich Appelt (1910–1998), po němž ji převzal Winfried Irgang, který IV. dílem (1988) předběhl vydávání *Českého diplomatáře*. V současné době lze pro období, které dosud nebylo zpřístupněno našim diplomatářem, využít V. a VI. díl. *Schlesisches Urkundenbuch*, edd. Heinrich Appelt, Winfried Irgang, Daphne Schadowaldt

V. 1282–1290, ed. Winfried Irgang, Köln – Weimar – Wien 1993

VI. 1291–1300, edd. Winfried Irgang – Daphne Schadowaldt, Köln – Weimar – Wien 1998

38 Havel, Dalibor: *Katalog listin a listů k VII. dílu Českého diplomatáře I.* (Zpracování diplomatického materiálu pro období květen 1283 – květen 1297). Brno 2011.

otiskl listiny pravé nebo zpadělané jen částečně či pouze budící podezření. Jsou zde otištěny listiny v plném znění i ty, které jsou zpřístupněny jen formou regestu. Na konci dílu je umístěna druhá řada, *Acta spuria*, kterou tvoří zjevná falza. Zařazeny jsou však jen padělky staré, moderní padělky jsou z diplomatáře vyloučeny. Šebánek a Dušková podrželi dvě chronologické řady, ale pojali je jinak než Friedrich, když upřednostnili hledisko diplomatického zpracování. V první řadě jsou zpřístupněny listiny s celými texty, pravé i padělky, jež jsou také plně diplomaticky zpracovány. U falešných listin je za pořadovým číslem listiny vyznačen křížek: jeden křížek označuje kusy pochybné důvěry, dva křížky označují jasná falza 13. nebo 14. století, tři křížky obzvlášť nápadná a hrubá falza pozdějších staletí. Druhá řada obsahuje pouze regista a přináší materiál, v kterém jsou o českých poměrech pouze zmínky nebo jsou v nich jmenovány osoby spjaté s českým státem (ale jsou zde i listiny markraběte Přemysla pro rakouské země, pokud v Rakousku vznikly). Tímto měla být odlišena látka plně diplomaticky zpracovaná od té, která se vztahuje k českým poměrům jen okrajově a diplomaticky zpracovávána nebyla. Od VI. dílu jsou zařazeny registrované listiny mezi plné texty, takže v diplomatári je obsažena jen jedna chronologická řada.

Listiny jsou uspořádané chronologicky, je-li udáno pouze datum roční, jsou řazeny na konci příslušného roku. Nedatované listiny jsou zařazeny podle obsahu, přičemž doplněk editorův je označen hranatou závorkou. V ní je doplněn inkarnační rok u listin papežských, ale také editorův pokus zařadit nedatovanou listinu, přičemž se určují dva krajní mezníky, mezi něž lze vznik písemnosti položit, tedy *terminus a quo* (nebo také *post quem*) a *terminus ante quem* (nebo také *ad quem*).

Záhlaví: Listina je označena pořadovým číslem, pak následuje orientační regist, který na rozdíl od regestu náhradního nevyčerpává celý obsah listiny. Vlastní jména v registu jsou pokud možno převedena do dnešní podoby. Datum v registu je převedeno. (Vše je tištěno kurzívou.)

Záhlavní poznámky: Po registu přicházejí záhlavní poznámky (tištěné kurzívou a *pe-titem*). Zde je na prvním místě uveden stručný popis listiny (zda jde o originál či opis) a provenienční údaj. Originál je označen písmenem A (více originálů A1, A2 atd.). Opisy jsou označeny dalšími písmeny abecedy. R je vyhrazeno pro opis v papežských registrech. Popisy vnější podoby diplomatického materiálu (např. poškození) se uvádí tehdy, když z těchto skutečností lze vyvodit nějaké závěry.

Následuje evidence faksimilí listiny, jejích edicí, regist a literatury. (Šebánek a Dušková zde důsledně užívají zkrácené citace, v plném znění jsou uvedené v seznamu pramenů a literatury.)

Další část je určena pro indorsáty. Zejména jde o kancelářské přípisky, které pravděpodobně vznikly zároveň s listinou. Z příjemeckých přípisků jsou zachyceny ty, které pocházejí z kodexového období nebo mají význam pro posuzování kusu.

Záhlavní poznámky ukončují části týkající se diplomatického zpracování, tedy určě-

ní písaře a stylizátora. Označení skladatelů a písařů listiny formou sigly zavedl Gustav Friedrich a další editoři na něj navazují. Friedrich zde přinesl diplomatické zhodnocení listin, ovšem musel být velmi stručný. Šebánek a Dušková podali diplomatický rozbor v mnoha samostatných studiích, navíc je obsažen ve stručnější formě v *prolegomenech* ke každému dílu, a tak v záhlavních poznámkách je obsaženo jen konstatování výsledků diplomatického výzkumu a odkaz na literaturu, kde je možno zjistit více. Od IV. dílu se zde odkazuje i na ukázky písařských rukou.

Zpřístupněný text: Za základ textu je brán originál, pokud je zachováno více exemplářů, odchylky v ostatních se vyznačují v poznámce označené písmenem. Neexistuje-li originál, užívá se za základ kopie či otisk, které jsou originálu pravděpodobně nejbližší. Přepis listin se řídí transkripčními pravidly: pravopis originálu zůstává prakticky zachován, ale podle dnešních zvyklostí se upravuje interpunkce a užití velkých písmen. Stejně zachován zůstal i text kopie. Zkratky se rozvádějí, ale od IV. dílu bývá zkratka znázorněna v textové poznámce. Tyto textové poznámky jsou označeny písmeny a upozorňují na vnější známky listiny. Vedle písmenných poznámek bývá text opatřen poznámkami číselnými zachycujícími některé věcné vysvětlivky (citaci, doplnění jména).

Aby nebyl text poznámkami nadměru zatížen, bývají užity různé grafické odchylky od standardu a konvenční znaménka.

|| – konec 1., 2. a 3. řádku

větší mezera v transkribovaném textu listiny – oddělení protokolu a kontextu, oddělení datovací formule

tisk petitem – text převzat z jiné listiny

tisk proloženým petitem – v převzatém textu je změněn slovosled

..... – část textu chybí

[] – doplňky z kopií, vydavatelovy úpravy

< > – interpolace

(C) – chrismon

(M) – monogram

(R) – rota

Tři ležatě křížky nad sebou položené – prodloužené písmo

Sigilla: Za listinou je petitem a kurzívou uveden popis pečeti, který je od IV. dílu opatřen i odkazem na zobrazení pečeti v rejstříkovém svazku diplomatáře.

Každý díl je opatřen rejstříky, které jsou od III. dílu otiskovány ve zvláštním svazku. Tento rejstříkový svazek obsahuje i konkordanci s *Českomoravskými registry* a *Moravským diplomatářem*, zkratky pramenů a literatury. Dále je doplněn fotografiemi s ukázkami písařských rukou a pečeti, na něž odkazoval textový svazek. Jejich seznam je uveden rovněž v příloze.

Codex diplomaticus et epistolaris regni Bohemiae. Codex diplomaticus et epistolaris regni Bohemiae, edd. Gustav Friedrich, Zdeněk Kristen, Jan Bistrický, Jindřich Šebánek, Sáša Dušková, Vladimír Vašků, Zbyněk Sviták, Helena Krmíčková, Jarmila Krejčíková, Jana Nechutová, Dalibor Havel

Codex diplomaticus et epistolaris regni Bohemiae

Tomus I 805–1197, ed. Gustavus Friedrich, Pragae 1904–1907

Codex diplomaticus et epistolaris regni Bohemiae

Tomus II 1198–1230, ed. Gustavus Friedrich, Pragae 1912

Tomus III 1231–1240, edd. Gustav Friedrich, Zdeněk Kristen, Jan Bistrický

Fasciculus 1 1231–1238, ed. Gustavus Friedrich, Pragae 1942

Fasciculus 2 1238 Iunius – 1240, edd. Gustav Friedrich – Zdeněk Kristen, Pragae 1962

Fasciculus 3 (acta spuria et additamenta 1231–1240), edd. Gustav Friedrich – Zdeněk Kristen – Jan Bistrický, Olomucii 2000

Fasciculus 4 (index nominum et glossarium 1231–1240), ed. Jan Bistrický, Olomucii 2002

Codex diplomaticus et epistolaris regni Bohemiae

Tomus IV 1241–1253, edd. Jindřich Šebánek – Sáša Dušková

Fasciculus 1, edd. Jindřich Šebánek – Sáša Dušková, Pragae 1962

Fasciculus 2 (indices, exempla scripturae, sigilla, concordantias continens), edd. Jindřich Šebánek – Sáša Dušková, Pragae 1965

Tomus V 1253–1278, edd. Jindřich Šebánek, Sáša Dušková, Vladimír Vašků

Fasciculus 1 1253–1266, edd. Jindřich Šebánek – Sáša Dušková, Pragae 1974

Fasciculus 2 1267–1278, edd. Jindřich Šebánek – Sáša Dušková, Pragae 1981

Fasciculus 3 (acta complementaria regestorum ratione continens), edd. Jindřich Šebánek – Sáša Dušková, Pragae 1982

Fasciculus 4 (prolegomena diplomatica, indices, exempla scripturae, sigilla, concordantias continens), edd. Sáša Dušková – Vladimír Vašků, Pragae 1993

Tomus VI 1278–1283, edd. Zbyněk Sviták, Helena Krmíčková, Jarmila Krejčíková, Jana Nechutová

Fasciculus 1, edd. Zbyněk Sviták – Helena Krmíčková – Jarmila Krejčíková – Jana Nechutová, Pragae 2006

Tomus VII 1278–1306, ed. Dalibor Havel

Fasciculus 5 scribarum manus continens, ed. Dalibor Havel, Brunae 2011

5 Regesta diplomatica nec non epistolaria Bohemiae et Moraviae, Českomoravská regesta

Podle Ivana Hlaváčka bylo pro Palackého vydávání *Moravského diplomatáře* podvědomou, ale vítanou záminkou i skutečným argumentem k opuštění myšlenky diplomatáře.

Ve 40. letech 19. století se tedy Palacký vzdává plánu na vydávání českého diplomatáře, nicméně jako náhradu za něj inicioval vznik edice *Regesta diplomatica nec non epistolaria Bohemiae et Moraviae*. Vyzval svého pomocníka a pořadatele listin v zemském muzeu Karla Jaromíra Erbena,³⁹ aby pořídil výtahy muzejních listin, doplnil je výpisy z jiných sbírek a uspořádal ve formě regist. První díl nové edice obsahoval listiny od roku 600 a byl doveden do roku 1253. Vyšel po mnohaleté práci sice až roku 1855, ale Erben dodával Palackému obtahy textu už v průběhu tisku. Erben měl zpracovat i další díl (do konce přemyslovského období), ale ve vydávání již nepokračoval: ediční podnik narazil na nedostatek finančních prostředků a jedním z podstatných důvodů (vedle pracovní vyčerpání editora) byla i nepřístupnost materiálu ve vídeňském *Haus- Hof- und Staatsarchivu*, do nějž mu nebyl umožněn přístup.

Erben byl sice vzděláním právník, ale pracovníě zakotvil v institucích, které se zabývaly historií (Muzeum, Archiv města Prahy). Zkušenosti s diplomatickým materiálem získal při mnohaleté práci s Palackým a v letech 1843–1846 bylo sbírání listin jeho zaměstnáním. Přesto však je nutné konstatovat, že byl v historické vědě a zejména v pomocných vědách historických autodidaktem, což se projevilo i na kvalitě edice. Nejzávažnějším nedostatkem tohoto dílu *Českomoravských regist* je převzetí Bočkových padělků z *Moravského diplomatáře*. Na Erbenovu obhajobu je však nutné dodat, že v té době ještě nebyla Bočkova falzátorská činnost odhalena, a tak v *Regestech* bez podezření přetiskl padělky společně s ostatními listinami, jež hojně přebíral ze starších edic. V dnešní době už je Erbenův díl v plném rozsahu antikvován *Českým diplomatářem*, a tak ho nemusíme vůbec užívat.

Vydávání *Regest* bylo nutné pro práci na sepsání českých dějin, a tak po Erbenově smrti

39 Karel Jaromír Erben (1811–1870) básník, prozaik a sběratel lidové slovesnosti. Zabýval se i historií a profesně se uplatnil jako archivář v muzejním archivu a především v pražském městském archivu. Editor diplomatických i literárních památek. Srov. Holec, František: *Karel Jaromír Erben – první archivář hl. města Prahy*. Archivní časopis 50, 2000, s. 198–212.

Palacký pověřil dalším vydáváním *Regest* Josefa Emlera.⁴⁰ Z obdobného Palackého popudu v té době Emler již pracoval na dvou edicích (desky zemské a *Fontes rerum Bohemicarum*), postupně přibývaly i další, ale největší úsilí věnoval právě *Regestům* a jeho jméno se stalo přímo synonymem pro tuto edici. Po samoukovi Erbenovi se práce ujal školený paleograf a diplomatik, žák Theodora Sickela na nedávno založeném *Institutu für Österreichische Geschichtsforschung*. Emlerovy díly tak stojí na mnohem vyšší úrovni než práce Erbenova. Emler totiž listiny alespoň do jisté míry zhodnotil, jak ukazují křížky pro sporné či zpadělané kusy. Aby edice co nejlépe plnila informativní službu, podával nejen její obsah, ale po vyloučení stereotypních formulí přetiskl značné části kusu, často i se záhlavním regestem. *Regesta* pro připravovanou dobu však byla chápána jako dočasná náhrada diplomatáře, neměla diplomatář plně nahradit. Nezabývala se tedy podrobným studiem listin, a tak mohla být vydávána poměrně rychle. To se ovšem odrazilo na kvalitě edice. Heuristika nemohla být provedena důkladně, některé kusy přicházejí až v dodatcích k II. dílu (pro léta 1143–1261) a k IV. dílu (pro léta 872–1346), jiné se třeba v důsledku špatně převedeného data dostaly do edice dvakrát. Z hlediska diplomatiky je nutné vznést další výhradu: Emler nikdy nenašel odvahu aplikovat Sickelovu metodu na český materiál. (V oblasti soukromé diplomatiky ji neužívali v oné době ani zahraniční badatelé.) Tato práce u nás čekala až na generaci Friedrichovu.

Třebaže se Palacký vydání II. dílu *Regest* nedožil (práce byla zkompletována roku 1882), Emler mu poskytoval stejnou službu jako jeho předchůdce Erben a od roku 1871, kdy šly do tisku první archy, mu dával okamžitě k dispozici všechny vytištěné listiny, aby mohly být užity při práci na *Dějínách*. V tomto dílu Emler zpřístupnil období let 1253–1310 a je nutné zdůraznit, že kromě listin zde otiskl také formuláře přemyslovského období. V letech 1890 a 1892 vydal ještě dva díly pro období vlády Jana Lucemburského, *Regesta* tedy dovedl do roku 1346. Původně chtěl překročit Palackého horní mez a dovést edici k smrti Karla IV., zdravotní důvody mu to však nedovolily.

Po Emlerově smrti byly práce na vydávání *Regest* přerušeny. K jejich obnovení došlo až ve 2. desetiletí následujícího století. Roku 1913 byl Českou akademií věd a umění pověřen přípravou edice Václav Hrubý, pozdější první profesor pomocných věd historických na Masarykově univerzitě. Jeho prvotní práce byly zaměřeny na důkladnou heuristiku pro období 1346–1437, které měla *Regesta* zahrnovat, a měl být vypracován inventář listin. Po vzniku republiky začíná roku 1921 rozvíjet činnost Československý státní historický

40 Josef Emler (1836–1899) archivář (Archiv hlavního města Prahy), profesor pomocných věd historických na pražské univerzitě, náš nejvýznamnější editor. (Vide kap. 11, 12.1, 14.1, 16.1, 16.2, 16.4.) Srov. Hlaváček, Ivan: *Josef Emler a jeho postavení v české historické vědě 2. pol. 19. století*. In: Josef Emler /1836–1899/. Příspěvky k jeho učitelské, vědecké a organizačnické činnosti. Red. Ivan Hlaváček. Praha 1989, s. 9–129; 2. vyd. in: Týž: *O mých předchůdcích i současnicích*. Soubor studií k dějinám archivnictví, historiografie a pomocných věd historických. Praha 2011, s. 124–168. (V 1. vydání na s. 90–120 je otištěna bibliografie prací Josefa Emlera.) Týž: *Editor a archivář Josef Emler *10. 1. 1836, † 10. 2. 1899*. In: *Učenci očima kolegů, žáků a následovníků*. Praha 2007, s. 64–74; 2. vyd. in: Týž: *O mých předchůdcích*, s. 176–181.

ústav vydavatelský v Praze, který převzal z Muzea dosud shromážděný materiál k vydávání listin. Tajemníkem ústavu se stal Václav Hrubý, který byl také pověřen vypracováním V. dílu *Českomoravských regist* navazujícího na Emlera a zahrnujícího období do korunovace Karla IV. na císaře 5. dubna 1355. Další díl (do korunovace Václava IV. na českého krále 15. června 1363) byl svěřen Bedřichu Mendlovi,⁴¹ který na některých přípravných aktivitách začal s Hrubým pracovat již před válkou. O něco později bylo rozhodnuto, že bude vydána i samostatná edice listin Jana Lucemburského *Regesta et itinerarium Johannis regis Bohemiae*, kterou byl pověřen Emil Schieche (1901–1985); od doby vydání IV. dílu *Regest* bylo totiž nalezeno větší množství materiálu ze zmíněného období. Plán tohoto doplňkového svazku však nebyl nikdy realizován a k výrazným změnám došlo i v rámci přípravy V. a VI. dílu.

Václav Hrubý si uvědomoval neudržitelnost jedné chronologické řady, navrhoval, aby byla *Regesta* rozdělena tematicky, což by umožnilo i následné diplomatické zpracování materiálu. Jeho návrh však byl odmítnut komisí pro vydávání regist včele s Gustavem Friedrichem. Hrubý tak svůj ediční zájem přesouvá k přípravě edice *Archivum coronae regni Bohemiae*. Když pak roku 1925 opustil své místo v ústavu (který se mezitím přeměnil na Státní historický ústav) a odchází na Masarykovu univerzitu do Brna, opouští současně i svou práci na V. dílu *Regest*, při níž nestihl provést ani soustavný archivní výzkum. Tento díl tak byl postupně svěřován dalším editorům a dokončen byl až po více než osmdesáti letech od zahájení prací, jež ale byly spíše naplněny dobou nečinnosti.

Poté, co se Hrubý vzdal práce na *Regestech* i formálně, byly přípravné práce i vydání svěřeny Blaženě Rynešové.⁴² Rynešová však umírá roku 1944, než stačila dílo dokončit. V 50. letech 20. století přešla *Regesta* do Ústavu pro československé a světové dějiny, kde doplnil materiál sebraný Blaženou Rynešovou Jiří Spěváček a vydal listiny z let 1346–1350 ve dvou sešitech roku 1958 a 1960. Dokončení V. dílu již na Historickém ústavu AV ČR provedla Jana Zachová, která dovedla ve dvou sešitech v letech 2000 a 2004 *Regesta* do roku 1355, kde začíná Mendlův VI. díl, a v roce 2005 vydala rejstříkový sešit. Tento poslední sešit obsahoval i titulní list k celému V. dílu. Jako editoři na něm však figurují pouze Spěváček a Zachová. Práce Blaženy Rynešové zde není nijak vyjádřena, ačkoliv její podíl na prvních dvou sešitech je nepominutelný.

Z VI. dílu, v němž měl Bedřich Mendl zpřístupnit období let 1355–1363, vydal roku 1928 a 1929 1. a 2. část, ale po velmi nepříznivé kritice Václava Hrubého byl znechucen

41 Bedřich Mendl (1892–1940) historik, první profesor hospodářských a sociálních dějin na pražské filozofické fakultě, archivář (Archiv pro dějiny průmyslu, obchodu a technické práce), editor. (Vide kap. 16.3.) Srov. Míšková, Alena – Paďourek, Jan: *Bedřich Mendl 29. srpna 1892 – 28. září 1940*. In: Vědecká konference k 100. výročí narození Bedřicha Mendla, prvního profesora hospodářských dějin Univerzity Karlovy 1892–1992. Praha 1997, s. 9–29. Acta Universitatis Carolinae. Philosophica et historica 4, 1994. (Velké osobnosti Filozofické fakulty Univerzity Karlovy 7).

42 Blažena Rynešová (1900–1944) editorka, autorka historických příspěvků zejména s jihočeskou problematikou. (Vide kap. 10.)

natolik, že přerušil svou práci na *Regestech*, věnoval se spíše hospodářským dějinám a edičně zpracoval jeden z dalších úkolů Československého historického ústavu – *Knihy počtů města Brna*. K *Regestům* se vrátil až po delší přestávce, téměř až na sklonku svého života. Připravil sice další sešit s materiálem do konce srpna 1358, ale ještě před jeho vydáním se roku 1940 rozhodl pro sebevraždu, aby nemusel dále čelit represím, kterým bylo vystaveno židovské obyvatelstvo Protektorátu. Sazba připraveného sešitu byla rozmetána. Tento sešit pak z Mendlovy pozůstalosti zpřístupnila roku 1954 Emlerova vnučka Milena Linhartová.⁴³ Proti původnímu plánu byl 3. sešitem tento VI. díl uzavřen (rejstřík ovšem vyšel až roku 1979) a bylo rozhodnuto, že Mendlem připravených 742 kusů regestů z dalších let, které zůstaly v jeho pozůstalosti, bude vydáno v VII. dílu.

V letech 1954–1963 vydala Milena Linhartová celkem pět sešitů VII. dílu, které obsáhly období let 1358–1363. Materiál pro ně částečně zpracoval Bedřich Mendl, zbytek doplnila Linhartová a podle autorské účasti bylo vyjádřeno i pořadí editorů: první tři sešity byly vydány s pořadím editorů Bedřich Mendl – Milena Linhartová, zbývající dva v opačném pořadí.

Milena Linhartová sice vydala Mendlem připravené regesty, ale ani k jednomu dílu nevytvořila rejstřík. Rejstříkovými pracemi k VI. dílu byla pověřena vdova po B. Mendlovi, historička Eleonora Mendlová, jež dokončila rejstřík jmenný, ale i věcný (který ostatní svazky *Regest* neobsahují) nedlouho po vydání 3. sešitu, tento rejstříkový svazek však byl se zpožděním vydán až roku 1979 jako pouhý interní tisk ČSAV. Pro VII. díl dodnes rejstřík neexistuje.

Zatímco Emler byl přesvědčen, že jeho edice bude v užívání jen dočasně, protože bude nahrazena diplomatářem, jeho pokračovatelům již bylo jasné, že diplomatář tak daleko nikdy nedojde a že se zpracování listin musí proti dílům vzniklým v předchozím století zlepšit. Projevuje se to jak na kvalitě regestů a prepisech částí listin, tak i v poznámkovém aparátu. Erben i Emler hojně vycházeli ze starých edicí, jejich pokračovatelé jdou důsledně do archivních fondů a listiny zpřístupňují z originálů nebo z opisů v případě nedochovaných originálů. Regesty jsou poměrně stručné pouze v případě existující spolehlivé edice, v ostatních případech jsou listiny zpřístupněny mnohem rozsáhlejším textem, někdy téměř *in extenso*. V poznámkovém aparátu přibývají podrobnější údaje o formě dochování, o pečeti a jsou evidovány také indorsáty.

Třebaže se ještě v době Václava Hrubého uvažovalo o horní hranici *Regest* sahající až k roku 1437, v 50. letech minulého století bylo rozhodnuto, že *Českomoravská regesta* budou dovedena jen po smrti Karla IV. 29. listopadu 1378. Materiál dalšího období, který značně narůstá, a tak se jeho zpracování dosavadním způsobem stává nereálným, zpřístupňuje nově vytvořený regestář – *Regesta Bohemiae et Moraviae aetatis Venceslai IV.*

43 Milena Linhartová (1900–1989) editorka, soustředila se zejména na vydávání raně novověkých pramenů (nunciatury).

(kap. 6).

Zkratky: **RBM, Reg**

Regesta diplomatica nec non epistolaria Bohemiae et Moraviae, edd. Karel Jaromír Erben, Josef Emler, Blažena Rynešová, Jiří Spěváček, Jana Zachová, Bedřich Mendl, Milena Linhartová, Eleonora Mendlová

Pars I: 600–1253, ed. Carolus Jaromir Erben, Pragae 1855

Pars II: 1253–1310, ed. Josephus Emler, Pragae 1882

Pars III: 1311–1333, ed. Josephus Emler, Pragae 1890

Pars IV: 1333–1346, ed. Josephus Emler, Pragae 1892

Pars V: 1346–1355, ed. Blažena Rynešová, Jiří Spěváček, Jana Zachová

Fasciculus 1 1346–1348, materia a Blažena Rynešová relicta usus recensuit, supplevit atque edidit Jiří Spěváček, Praha 1958

Fasciculus 2 1348–1350, materia a Blažena Rynešová relicta usus, recensuit, supplevit atque edidit Jiří Spěváček, Praha 1960

Fasciculus 3 1350–1352, ed. Jana Zachová, Dolní Břežany 2000

Fasciculus 4 1352–1355, ed. Jana Zachová, Dolní Břežany 2004

Fasciculus 5 Index, ed. Jana Zachová, Dolní Břežany 2005

Pars VI: 1355–1358, edd. Bedřich Mendl, Milena Linhartová, Eleonora Mendlová

Fasciculus 1 1355–1356, ed. Bedřich Mendl, Pragae 1928

Fasciculus 2 1356–1357, ed. Bedřich Mendl, Pragae 1929

Fasciculus 3 1357–1358, edd. Bedřich Mendl – Milena Linhartová, Pragae 1954

Indices, ed. Eleonora Mendlová, Pragae 1979

Pars VII: 1358–1363, edd. Bedřich Mendl, Milena Linhartová

Fasciculus 1 1358–1359, edd. Bedřich Mendl – Milena Linhartová, Praha 1954

Fasciculus 2 1359–1360, edd. Bedřich Mendl – Milena Linhartová, Praha 1955

Fasciculus 3 1360–1361, edd. Bedřich Mendl – Milena Linhartová, Praha 1958

Fasciculus 4 1361–1362, edd. Milena Linhartová – Bedřich Mendl, Praha 1961

Fasciculus 5 1362–1363, edd. Milena Linhartová – Bedřich Mendl, Praha 1963

6 Regesta Bohemiae et Moraviae aetatis Venceslai IV. (1378 dec. – 1419 aug. 16.)

Zpřístupňování listin v jedné chronologické řadě *Českomoravských regest*, jak bylo zavedeno už Karlem Jaromírem Erbenem a jak v této práci pokračoval Josef Emler, přinášelo řadu komplikací při shromažďování pramenů. Nepřístupnost některých archivů znamenala, že svazek musel vyjít neúplný nebo na vydávání editor úplně rezignoval, jak se stalo v případě Erbenově.

Již ve 20. letech minulého století navrhoval Václav Hrubý tuto chronologickou řadu opustit a nahradit ji tematickým rozdělením. Měl v té době na mysli především možnost snadnějšího diplomatického zpracování látky. Nedlouho po něm, roku 1926, poukázal Jan Bedřich Novák na to, že by bylo dobré zpracovávat *Regesta* nikoli v jedné chronologické řadě, ale rozdělit je do několika souborů, v nichž by listiny byly uspořádány rovněž chronologicky. Takto by bylo možné snadněji zvládnout stále narůstající množství materiálu v mladším období.

Bedřich Mendl však zůstal věrný způsobu Emlerovu a byl podpořen i komisí pro vydávání *Regest*. *Českomoravská regesta* si tak udržela i nadále jednotnou chronologickou řadu. Tento způsob zpřístupňování listin však už nebyl možný po roce 1948, kdy se na čtyři desetiletí staly zahraniční archivy pro naše badatele nepřístupnými. Rovněž množství materiálu uložené v našich fondech proti minulé době značně narostlo. V tomto období tak byly vydány pouze svazky, pro něž byl materiál ze značné míry připraven již předchozími badateli (Bedřich Mendl, Blažena Rynešová).

Jednání o nové podobě *Regest* začínají již v 50. letech minulého století a roku 1964 zveřejnila Věra Jenšovská koncepci nové ediční řady navazující na stará *Regesta* a zpřístupňující období vlády Václava IV. (prosinec 1378 až 16. srpen 1419) – *Regesta Bohemiae et Moraviae aetatis Venceslai IV.*⁴⁴ V průběhu několika desetiletí, kdy byla tato ediční řada vydávána, se ukázalo, že je nutné stanovené zásady upravit, k čemuž došlo v pracovní skupině *Regest* v čele s Boženou Kopiczkovou a nové směrnice byly zveřejněny roku 2005.

Tato ediční řada obsahuje ve formě regestů listiny, listy a původně i zápisy z úředních knih, které mají stejnou platnost jako listiny, jež byly vydány na území Čech, Moravy, Slezska a bývalých zemí Koruny české a které se vztahovaly k českému státu v jeho dnešním rozsahu. Posléze bylo rozhodnuto úřední knihy do edice nepojímat s výjimkou I. dílu se

44 Jenšovská, Věra: *Regestová edice z doby Václava IV. (1378 pros. – 1419 srp.)*. Archivní časopis 14, 1964, s. 179–182.

specifickými úředními knihami uloženými v archivu pražské metropolitní kapituly. Jednotlivé díly v chronologickém pořadí zpracovávají konkrétní archivní fond či archivně sdružené celky diplomatického materiálu.

Proti *Českomoravským regestům* se změnila i podoba zpřístupnění listiny. Namísto stručného záhlavního regestu a více či méně rozsáhlé citace listiny nastupuje editorem vytvořený náhradní regest, který přibližuje dispoziční část listiny a obsahuje jména osob i lokalit v listině uvedená, u lokalit v původní i v dnešní podobě. (Díky tomu, že regesty jsou uspořádány ve formě katalogu, bývají *RBMV* nazývána regestovým katalogem.) Záhlavní poznámky přinášejí text indorsátů, obsahují údaje o pečeti, a to i v případě listin nedochovaných v originále, kdy je reprodukován obsah koroborace, údaj o formě dochování s příslušnou signaturou, dosavadní ediční zpřístupnění a případně i literaturu.

Věra Jenšovská⁴⁵ se stala první editorkou nové řady. Pro I. díl vybrala fond pražské metropolitní kapituly, který je bohatý nejen na listinný materiál, ale pro předhusitské období obsahuje tři řady úředních knih, jejichž obsah má listinný charakter: konfirmační knihy, soudní akta a erekční knihy (srov. kap. 14.1). Takto rozsáhlý materiál ale stihla zpřístupnit jen zčásti: po prvním sešitu vydaném roku 1967 a obsahujícím období let 1378–1382 následovalo dalších šest, jimiž editorka dospěla do roku 1400. Poslední sešit z její editorské dílny vyšel roku 1982. V epilogu na konci 7. sešitu označila dosud zpřístupněný materiál za první část I. dílu, který by měl být dokončen ve druhé části. Tato část, jež má obsahovat také rejstříky k celému období, zůstala dosud nezpracovaná.⁴⁶

Rok po prvním sešitu vydaném Věrou Jenšovskou vyšel II. díl regestového katalogu, který vytvořil Vladimír Vavřínek. Tento díl zpřístupnil archiv vyšehradské kapituly. (Kolegiální vyšehradská kapitula samozřejmě neměla ve svých fondech knihy, které vzešly z činnosti arcibiskupských úřadů a které se dochovaly v archivu metropolitní kapituly. Proto proti rozsáhlému I. dílu, který musí být doplněn ještě neméně rozsáhlou druhou částí, stačil pro II. díl útlý sešitek.)

Od III. dílu začal být zpracováván diplomatický materiál z fondů státních oblastních archivů. V roce 1977 vydala Božena Kopiczková III. díl s materiálem ze Státního oblastního archivu v Třeboni (včetně pobočky v Českém Krumlově) a o 12 let později přidala IV. díl vycházející z fondů Státního oblastního archivu v Opavě (dnes Zemský archiv v Opavě), a to zejména jeho olomouckého pracoviště, kde je uložen arcibiskupský archiv a archiv metropolitní kapituly. Tento díl přihlíží k archivnímu uložení zpracovávaného materiálu, a tak sice přináší jednotné číslování, ale je rozdělen do dvou částí (vlastně průběžně číslovaných

45 Věra Jenšovská, roz. Kosinová (1895–1982) archivářka (Archiv země české) a editorka. (Vide kap. 7.) Srov. Eršil, Jaroslav: *Osmdesát let Věry Jenšovské-Kosinové*. Archivní časopis 25, 1975, s. 43–45.

46 Do doby, než bude tento díl dokončen, jsme odkázáni na katalog kapitulních listin, který ve dvou dílech zpracovali Jaroslav Eršil a Jiří Pražák.

Eršil, Jaroslav – Pražák, Jiří: *Archiv pražské metropolitní kapituly*

I. Katalog listin a listů z doby předhusitské (–1419), Praha 1956

II. Katalog listin a listů z let 1420–1561, Praha 1986.

chronologických řad): v první, obsahující více než 700 kusů, jsou otištěny registry listin arcibiskupského archivu (včetně lenního dvora) a olomoucké kapituly, druhá část (necelých 100 čísel) obsahuje ostatní fondy uložené v Olomouci a fondy v Opavě.

Národnímu archivu byl vyčleněn V. díl, který vzhledem k listinnému bohatství této naší nejvýznamnější archivní instituce je ještě rozdělen na části. Zatím byla zpřístupněna první část, která obsahuje klášterní listiny. Edice se ujali již na přelomu 60. a 70. let minulého století pracovníci archivu Karel Beránek a Věra Beránková, kteří po řadě let úmorné práce, vykonávané vedle jejich běžných archivních úkolů, zpřístupnili v letech 2006 a 2007 dva sešity s texty registů, roku 2012 pak přidali ještě sešit rejstříkový.

Moravský zemský archiv byl zpřístupněn v rámci rozsáhlého VII. dílu Pavlem Kraflem roku 2010 a editor v něm zpracoval regesta již podle inovovaných pravidel.

Roku 2013 vyplnila Božena Kopičková mezeru mezi V. a VII. dílem vydáním VI. dílu, v němž zpracovala diplomatický materiál Státního oblastního archivu v Litoměřicích.

Ediční řečí registového katalogu je latina, ale jazyk užitý v registu se původně řídil výhradně jazykem, jímž byla listina sepsána. Díly vydané podle inovovaných zásad pokračují v otiskování registu v původním jazyku, před ním je ale uveden stručný regist latinský. Ke změně došlo i v jazyce předmluvy. Božena Kopičková vydala VI. díl s předmluvou nejen v latině, ale i v češtině, Pavel Krafl v VII. dílu latinu v předmluvě opustil úplně a použil češtinu a angličtinu.

Zkratka: **RBMV**

Regesta Bohemiae et Moraviae aetatis Venceslai IV. (1378 dec. – 1419 aug. 16.), edd. Věra Jenšovská, Vladimír Vavřínek, Božena Kopičková, Karel Beránek, Věra Beránková, Pavel Krafl

Tomus I. *Fontes Archivi metropolitani capituli Pragensis*, ed. Věra Jenšovská

Fasciculus 1. (1378–1382), ed. Věra Jenšovská, Pragae 1967

Fasciculus 2. (1383–1387⁴⁷), ed. Věra Jenšovská, Pragae 1971

Fasciculus 3. (1388–1391), ed. Věra Jenšovská, Pragae 1974

Fasciculus 4. (1392–1394), ed. Věra Jenšovská, Pragae 1976

Fasciculus 5. (1395–1396), ed. Věra Jenšovská, Pragae 1978

Fasciculus 6. (1397–1398), ed. Věra Jenšovská, Pragae 1982

Fasciculus 7. (1399–1400), ed. Věra Jenšovská, Pragae 1981

Tomus II. *Fontes Archivi capituli ecclesiae Wissegradensis*, ed. Vladimír Vavřínek, Pragae 1968

Tomus III. *Fontes Archivi publici Trebonensis*, ed. Božena Kopičková, Pragae 1977

47 Věra Jenšovská vydávala jednotlivé sešity tak, že na sebe bezprostředně navazovaly nejen stránkami, ale i textem. (Po svázání jejich struktura naprosto zaniká.) Proto zpracované období, které je zde převzato z obálky sešitů, jež samozřejmě nejsou opatřeny titulním listem ani tiráží, neodpovídá zcela skutečnosti. 2. až 6. sešit začínají registry listin z konce prosince předchozího roku.

Tomus IV. *Fontes Archivi publici Olomucensis et Opaviensis*, ed. Božena Kopiczková, Pragae 1989

Tomus V. *Fontes Archivi nationalis*, edd. Karel Beránek, Věra Beránková

Pars I *Litterae monasteriorum*, edd. Karel Beránek – Věra Beránková

Fasciculus 1 (1378–1397) edd. Karel Beránek – Věra Beránková, Pragae 2006

Fasciculus 2 (1398–1419) edd. Karel Beránek – Věra Beránková, Pragae 2007

Fasciculus 3 *Index*, edd. Karel Beránek – Věra Beránková, Pragae 2012

Tomus VI. *Fontes Archivi publici Litomericensis*, ed. Božena Kopiczková, Litomericis – Pragae 2013

Tomus VII. *Fontes Archivi Terrae Moraviae Brunae*, ed. Pavel Krafl, Pragae 2010

7 Monumenta Vaticana res gestas Bohemicas illustrantia

Otevření vatikánských archivů papežem Lvem XIII. roku 1881 znamenalo počátek intenzivních bádání historiků z různých zemí. Zatímco před tímto rokem se k jejich materiálům dostalo jen několik vyvolených (po Georgu Heinrichovi Pertzovi byly jako druhému vatikánské fondy zpřístupněny našemu Františku Palackému a po Palackém zde bádal ještě Beda Dudík), po zpřístupnění archivů začaly v Římě vznikat historické instituty jednotlivých zemí, které soustředěným studiem zpracovávaly prameny, k nimž dosud historikové neměli přístup. Čeští a moravští historikové nebyli výjimkou, třebaže počátky těchto výzkumů nebyly podchyceny institucionálně, ale byly soukromou aktivitou zájemců (např. Antonín Gindely; rajhradští benediktini Jan Navrátil a Karel Alois Šťastný se zde účastnili mezinárodního edičního projektu). Teprve od konce roku 1887 začíná soustavný výzkum bohemik v rámci tzv. České expedice historické v Římě, kdy jeden až tři stipendisté s finanční podporou zemského sněmu pracovali jako mimořádní členové Rakouského ústavu historického v Římě a měli za úkol prozkoumat vatikánské archivy, shromáždit materiál a zpřístupnit ho ve formě opisů nebo regestů. Roku 1894 pak bylo rozhodnuto, že z materiálů sbíraných ve Vatikánu bude vytvořena edice *Monumenta Vaticana res gestas Bohemicas illustrantia*. Vedle středověkých pramenů někteří badatelé již v prvním desetiletí existence České expedice obraceli svůj zájem i k pramenům raně novověkým. Velmi brzy (1891) začal díky iniciativě Antonína Gindelyho výzkum v archivu kongregace *De Propaganda fide*, od roku 1902 probíhá organizovaně studium nunciatur. Expedice tak vedle jedné středověké edice začala vydávat i dvě ediční řady raně novověkých pramenů: *Acta Sacrae Congregationis de Propaganda fide res gestas bohemicas illustrantia* a nunciatury – *Epistulae et acta nuntiorum apostolicorum apud imperatorem*.

Středověká ediční řada *Monumenta Vaticana* obsahuje bohemikální zápisy všech typů papežských register 14. a 15. století, případně jednotliviny z listinných fondů vatikánského archivu. Současně však přihlíží k papežským písemnostem dochovaným u příjemců. Edice zpracovává nejen (arci)diecézi pražskou a diecéze olomouckou a litomyšlskou, ale částečně i diecéze vratislavskou a míšeňskou, jejichž území zasahovalo na území českého státu. Písemnosti zpřístupňuje *in extenso*, tedy v úplné podobě, kdy se krátí jen běžné stereotypní formule, nebo v podobě regestové pro bohemikálně doplňkové písemnosti. *Monumenta* měla začínat a na začátku 20. století také začínala pontifikátem papeže Klimenta VI. (od roku 1342), protože období do roku 1307 zpřístupnil František Palacký (*Literarische Reise nach Italien im Jahre 1837*) a následující roky chtěli zpřístupnit spolu s ostatními prameny týkajícími se celé monarchie rakouští historikové z Rakouského historického ústavu

v Římě. Tato situace se změnila po rozpadu Rakouska-Uherska, a tak v dnešní době je začátek ediční řady posunut k pontifikátu papeže Klimenta V. od roku 1305.

O vydávání *Monument* rozhodla zemská historická komise roku 1894, kdy na pontifikátech různých papežů pracovali Ladislav Klicman,⁴⁸ Kamil Krofta⁴⁹ a Jan Bedřich Novák.⁵⁰ Tisk jejich prací se poněkud protáhl, a tak první výsledky přicházejí až na začátku 20. století.

I. díl byl svěřen Ladislavu Klicmanovi, který zpracoval akta Klimenta VI. (1342–1352) a vydal je roku 1903. V II. dílu vydaném v roce 1907 zpřístupnil Jan Bedřich Novák pontifikát Inocence VI. (1352–1362). Kamil Krofta pro V. díl zpracovával písemnosti Urbana VI. a Bonifáce IX., které rozdělil do dvou svazků. První z nich pro léta 1378–1396 vyšel roku 1903 dokonce ještě dva měsíce před vydáním prvního dílu *Monument* z pera L. Klicmana, druhý svazek sahající do roku 1404 byl vydán roku 1905.

Od roku 1913 začali pracovat v rámci České expedice v Římě jako další stipendisté Bedřich Jenšovský⁵¹ a Karel Stloukal,⁵² kteří excerpovali papežská registra, z nichž pak při dalších pobytech ve 20. a 30. letech vytěžili materiál pro období let 1362–1404, aby posléze doplnili *Monumenta* III. a IV. dílem.

Bádání ve Vatikánu bylo přerušeno I. světovou válkou. Po vzniku Československa začal od roku 1923 práce zajišťovat Československý historický ústav v Římě a přibyl k nim další úkol: v té době již nebylo aktuální, aby rakouští historikové věnovali pozornost písemnostem bývalých zemí zaniklé monarchie, období do nástupu Klimenta VI. tedy mělo být zpracováno jako úvodní svazek *Monument – tomus prodromus*. S přípravnými pracemi na něm začala Věra Kosinová (provdaná Jenšovská), k jeho zpracování ale došlo až v rámci Českého historického ústavu v Římě v předminulém a na začátku minulého desetiletí díky Zdeňce Hledíkové.

V období meziválečném připravil Bedřich Jenšovský III. díl, který však roku 1944 nespěšně vyjít s jeho jménem, protože Jenšovský byl za svou sokolskou odbojovou činnost

48 Ladislav Klicman (1867–1943) archivář, ředitel Archivu ministerstva vnitra, historik se zájmem o ranou českou reformaci.

49 Kamil Krofta (1876–1945) zemský archivář, ředitel Archivu země české, historik, profesor rakouských a posléze českých dějin na filozofické fakultě v Praze, diplomat, ministr zahraničních věcí. Jako editor se uplatnil i při vydávání *Sněmů českých*. Srov. Dejmek, Jindřich: *Kamil Krofta a jeho působení v Zemském archivu*. Kapitola z biografie 1901–1911. Sborník archivních prací 41, 1991, s. 249–356.

50 Jan Bedřich Novák (1872–1933) ředitel Archivu země české, ředitel Státního ústavu historického, historik, editor (*Sněmy české, formulářové sbírky*). Vide kap. 16.2.) Srov. Drašarová, Eva: *Jan Bedřich Novák (1872–1933)*. In: Sborník prací členů Socialistického svazu mládeže Státního ústředního archivu v Praze. Praha 1985, s. 207–265.

51 Bedřich Jenšovský (1889–1942) ředitel Archivu země české, ředitel Státní archivní školy, historik. Srov. Haas, Antonín: *K nedožitým osmdesátinám Bedřicha Jenšovského*. Archivní časopis 19, 1969, s. 176–182.

52 Karel Stloukal (1887–1957) historik, profesor všeobecných dějin na UK, archivář v Národním muzeu. Srov. Čechura, Jaroslav: *Karel Stloukal (1887–1957)*. (Biografická črta k životu a dílu českého historika, editora, archiváře a vysokoškolského profesora, organizátora vědeckého života). In: Stloukal, Karel: *Historie mého života*. Skutečnost poněkud z básněná. Praha 2012, s. 7–23.

vězněn a roku 1942 zemřel v Osvětimi. Místo obvyklé editorovy předmluvy tedy obsahuje pouze úvod z pera tehdejšího ředitele Archivu země české Joachima Prochno. Rejstřík k tomuto svazku vytvořila Věra Jenšovská a vydala ho roku 1954 s novým titulním listem pro 1. svazek s již uvedeným jménem editora. Do převratu v roce 1948 stihl ještě Karel Stloukal připravit materiál pro IV. díl, který vyšel v letech 1949–1953.

Tím samozřejmě výzkumy ve Vatikánu z politických důvodů ustávají. Teprve v 60. letech 20. století díky stipendiu, které zajistil v římském exilu žijící kardinál Josef Beran, obnovil práce na *Monumentech* Jaroslav Eršil,⁵³ jenž roku 1980 vydal další díl. Tento díl však nemohl vyjít pod původním názvem *Monumenta Vaticana*, protože odpovědní pracovníci nehodlali „stavět Vatikánu monumenty“, jak se nechali slyšet, a tak editor zvolil název *Acta summorum pontificum res gestas Bohemicas aevi praehussitici et hussitici illustrantia*. Eršil navázal na období zpracované Kamilem Kroftou a zpřístupnil písemnosti římských papežů z let 1404–1417, akta kostnického sněmu a písemnosti papežů avignonské obedience z let 1378–1417.

Pod původním názvem mohl vyjít až VII. díl, zpracovávaný již na půdě Českého historického ústavu v Římě, který zahájil svou činnost roku 1993 a z dob svého prvo-republikového předchůdce převzal i dva ediční úkoly: přípravu *Monument* a nunciatur. V třísvazkovém VII. dílu Jaroslav Eršil zpřístupnil v letech 1996–2001 pontifikát Martina V. (1417–1431).

Zatím posledním vydaným dílem je *Tomus prodromus* z roku 2003, v němž Zdeňka Hledíková mohla na práci Věry Jenšovské navázat jen částečně. Jeho rozsah (1305–1342) zahrnul i pontifikát Klimenta V. od roku 1305 (s první bohemikální listinou vydanou roku 1306), takže se *Monumenta* částečně překrývají s dobou, která má být zpřístupněna *Českým diplomatářem*.

Monumenta Vaticana mají být dovedena do roku 1471 a od pontifikátu Evžena IV. v sobě zahrnou i zpracování register papežské poenitencie.

Zkratky: **MBV**, **MV**

53 Jaroslav Eršil (1926–2008) archivář archivu pražské metropolitní kapituly, historik, editor zaměřující se nejen na diplomatické, ale i na literární památky (Husovy spisy).

Monumenta Vaticana res gestas Bohemicas illustrantia, Denkmäler aus dem Vatikanischen Archiv zur Geschichte Böhmens. Acta summorum pontificum res gestas Bohemicas aevi praehussitici et hussitici illustrantia, edd. Zdeňka Hledíková, Ladislav Klicman, Jan Bedřich Novák, Bedřich Jenšovský, Věra Jenšovská, Karel Stloukal, Kamil Krofta, Jaroslav Eršil

Monumenta Vaticana res gestas Bohemicas illustrantia

Tomus prodromus Acta pontificum Romanorum Clementis V. 1305–1314, Johannis XXII. 1316–1334, Benedicti XII. 1335–1342, ed. Zdeňka Hledíková, Praege 2003

Tomus I. Acta Clementis VI. pontificis Romani. 1342–1352, ed. Ladislav Klicman, Praege 1903

Tomus II. Acta Innocentii VI. pontificis Romani. 1352–1362, ed. Joannes Fridericus Novák, Praege 1907

Monumenta Vaticana res gestas Bohemicas illustrantia, Denkmäler aus dem Vatikanischen Archiv zur Geschichte Böhmens

Tomus III Acta Urbani V. 1362–1370, edd. Fredericus Jenšovský, Věra Jenšovská

Tomus III Acta Urbani V. 1362–1370, Die Regesten aus der Zeit Urbans V. (1362–70), ed. Fredericus Jenšovský, Praege 1944

Monumenta Vaticana res gestas Bohemicas illustrantia

Tomus III Indices. Acta Urbani V. 1362–1370, ed. Věra Jenšovská, Praege 1954

Tomus IV Acta Gregorii XI. pontificis Romani 1370–1378, ed. Carolus Stloukal, Praege 1949–1953

Tomus V Acta Urbani VI. et Bonifatii IX. pontificum Romanorum 1378–1404

V/1 1378–1396, ed. Camillus Krofta, Praege 1903

V/2 1397–1404, ed. Camillus Krofta, Praege 1905

Acta summorum pontificum res gestas Bohemicas aevi praehussitici et hussitici illustrantia

1–2 Acta Innocentii VII., Gregorii XII., Allexandri V., Johannis XXIII., nec non acta concilii Constantiensis 1404–1417, Acta Clementis VII. et Benedicti XIII. 1378–1417, ed. Jaroslav Eršil, Praege 1980

Monumenta Vaticana res gestas Bohemicas illustrantia

Tomus VII Acta Martini V. pontificis Romani

Pars 1 1417–1422, ed. Jaroslav Eršil, Praege 1996 (Acta summorum pontificum res gestas Bohemicas aevi praehussitici et hussitici illustrantia, pars 3)

Pars 2 1423–1431, ed. Jaroslav Eršil, Praege 1998 (Acta summorum pontificum res gestas Bohemicas aevi praehussitici et hussitici illustrantia, pars 4)

Pars 3 Index personarum et locorum, ed. Jaroslav Eršil, Praege 2001 (Acta summorum pontificum res gestas Bohemicas aevi praehussitici et hussitici illustrantia, pars 5)

8 Zpřístupňování listin korunního archivu. *Archivum coronae regni Bohemiae*

Archivum coronae regni Bohemiae

Archiv České koruny, obsahující 2822 kusů diplomatických písemností z let 1158–1935 určených zejména pro české panovníky, měl poměrně složité osudy už na území českého státu. Roku 1774 byl navíc převezen do Vídně. V rámci archivní rozluky nově vzniklé Československé republiky a Rakouska byl spolu s jinými archiváliemi navrácen do Prahy a stal se předmětem zájmu vydavatelů: Rudolf Koss, jenž měl na navrácení archivu největší zásluhu, vydal katalog listin z období let 1158–1346, připravené dějiny archivu vyšly až po jeho předčasné smrti. Ve stejné době pracoval na listinách korunního archivu i Václav Hrubý,⁵⁴ který se rozhodl zpřístupnit materiál formou fondové edice *Archivum coronae regni Bohemiae*.

Hrubý svou práci pojal velmi široce, jeho edice obsahuje nejen listiny, které jsou v korunním archivu uloženy, ale všechny písemnosti, které do něj někdy patřily a které se posléze dostaly do jiných archivů (Vídeň, Berlín, Archiv pražské metropolitní kapituly, nynější Národní archiv a Archiv Národního muzea). Vedle těchto originálů byly do edice zařazeny i listiny, které jsou dochovány pouze v opisech v úředních knihách (kopiáře, inventáře), nicméně rovněž byly v době své fyzické existence součástí korunního archivu.

Třebaže byl Hrubý medievistou, korunní archiv hodlal edičně zpřístupnit v celém jeho rozsahu: edici rozvrhl do osmi dílů s doplňkem: I. díl (1076–1346), II. díl (1346–1355), III. díl (1355–1363), IV. díl (1363–1378), V. díl (do roku 1419), VI. díl (do roku 1526), VII. díl (období vlády Habsburků), VIII. díl (seznam deperdit, dějiny archivu, pokus o jeho rekonstrukci). Jako doplněk plánoval vydání atlasu pečetí se sfragistickým a heraldickým rozborem.

54 Václav Hrubý (1885–1933) archivář (muzejní archiv), správce Československého státního ústavu vydavatelského, první profesor pomocných věd historických na brněnské univerzitě. (Vide kap. 5.) Srov. Urbánek, Rudolf: *Václav Hrubý (1885–1933)*. Ročenka Masarykovy university v Brně 15, rok 1933–1934. Brno 1935, s. 55–109.

Práci na edici začal II. dílem – obdobím vlády Karla IV. od jeho nástupu na český trůn až po jeho korunovaci na císaře. K tomuto období měl Hrubý blízko, protože se vlastně shodovalo s dobou, kterou měl zpracovávat v rámci V. dílu *Českomoravských regist.* Hlavně zde však šlo o to, aby byly listiny korunního archivu vydány dříve, než vyjdou v *Monumenta Germaniae Historica* v právě připravovaném VIII. svazku řady *Constitutiones*. Záměr se ale Hrubému nepodařil: *Constitutiones* vyšly o dva roky dříve, roku 1926, bez řady listin, které byly vydány poprvé právě v edici korunního archivu.

V původně plánovaném rozsahu byl vydán pouze II. díl. Vyšel v roce 1928, tedy ve stejné době jako první sešit Mendlova VI. dílu *Českomoravských regist.* Oba vydavatelé se již dříve dostali do sporu o koncepci registáře, a tak se nešetřili ve vzájemných recenzích. Václav Hrubý byl Mendlovou ostrou kritikou, oprávněnou jen zčásti, tak dotčen, že práce na edici zvolnil, svůj zájem spíše věnoval jiným úkolům, a tak do své nečekané smrti připravil jen 15 tiskových archů o 120 stranách pro období let 1085–1305 (20. srpna), které byly vydány v podobě 1. sešitu I. dílu v roce 1935, tedy až po editorově smrti. Ze zamýšleného Hrubého edičního plánu zůstalo jen „monumentální torzo“ (Ivan Hlaváček).

I toto torzo stačí k tomu, aby ukázalo schopnosti Václava Hrubého jako výborného diplomatika i editora. Předčasná smrt mu sice zabránila v tom, aby opatřil I. díl důkladným rozbořem a doprovodné diplomatické studie se omezily jen na dvě témata,⁵⁵ zpřístupněné listiny však mají všechny náležitosti diplomatické edice: jsou opatřeny rozsáhlými záhlavními poznámkami, obsahujícími informaci o dochování a pečeti, indorsátech, dosavadním edičním zpřístupnění, případně i o literatuře. Některé kusy editor diplomaticky zpracoval a v poznámkách je pak uveden i písař a stylizátor listiny.

Edice Václava Hrubého jen částečně antikvovala starou, neúplnou a nevyhovující edici Hermenegilda Jirečka,⁵⁶ kterou vydal v rámci ediční řady právních památek *Codex juris Bohemici*.⁵⁷ Ostatní listiny byly zpřístupněny pouze formou katalogu, registáře, případně jako faksimile.

Zkratka: **ACRB**

55 Hrubý, Václav: *Studie k dílu »Archivum coronae regni Bohemiae«*. Časopis Archivní školy 2, 1924, s. 112–127.

56 Hermenegild Jireček (1827–1909) právní historik, profesor rakouských právních dějina na pražské univerzitě, editor našich právních památek v ediční řadě *Codex juris Bohemici*.

57 *Korunní archiv český*. Sběrka státních listin koruny české z doby od r. 1306 do r. 1378, ed. Hermenegild Jireček. Praha 1896 (*Codex juris Bohemici* II/1)

Archivum coronae regni Bohemiae, ed. Václav Hrubý

I/1 Inde ab a. MLXXXVI usque ad a. MCCCXLVI

I/1 Inde ab a. MLXXXVI usque ad a. MCCCXV, ed. †Venceslaus Hrubý, Pragae 1935

II Inde ab a. MCCCXLVI usque ad a. MCCCLV, ed. Venceslaus Hrubý, Pragae 1928

Katalogy a faksimile

Katalog listin z nejstaršího období (do konce vlády Jana Lucemburského) zpracoval Rudolf Koss,⁵⁸ mladší období zpřístupnil Antonín Haas,⁵⁹ jenž zpracoval období vlády Václava IV., Zikmunda Lucemburského a dvou prvních habsburských panovníků.

Archiv Koruny české. Katalog listin, edd. Rudolf Koss, Antonín Haas

Archiv Koruny české 2. Katalog listin z let 1158–1346, ed. Rudolf Koss. Praha 1928

Archiv Koruny české 5. Katalog listin z let 1378–1437, ed. Antonín Haas. Praha 1947

Archiv koruny české 6. Katalog listin z let 1438–1526, ed. Antonín Haas. Praha 1958

Archiv Koruny české 7. Katalog listin z let 1526–1576, ed. Antonín Haas. Praha 1968

Nejstarší část fondu (listiny do roku 1459) byla neodbornou konzervací zasažena natolik, že vznikly obavy o další fyzickou existenci pergamenů. Proto byl v 70. letech 20. století na půdě tehdejšího Státního ústředního archivu vytvořen projekt, v rámci kterého měly být tyto ohrožené listiny zpřístupněny formou světlotiskových faksimilí s doprovodným registářovým svazkem. Zpočátku měly být zpřístupněny pouze poškozené listiny, posléze byla horní hranice vydávaných listin posunuta k roku 1526. Jednotlivé díly tvoří jeden až dva svazky faksimilí (pouze období vlády Karla IV. je obsaženo v šesti svazcích), které přinášejí obrázky listin i pečetí pokud možno ve skutečné velikosti, k nim přistupují svazky textové, obsahující záhlavní registry a poznámkový aparát.

Archiv České koruny. Edice faksimilií. Archivum Coronae regni Bohemiae. Editio diplomatum phototypica. Edd. Dáša Šmerdová, Karel Beránek, Věra Beránková, Lenka Matušíková, Denko Čumlivski

Obrazové svazky: I–V (1158–1419) Praha 1978–2007

Textové svazky:

I. 1158–1310, ed. Dáša Šmerdová, Praha 1982

II. 1311–1438, edd. Karel Beránek – Věra Beránková, Praha 1983

III. 1347–1355, edd. Dáša Šmerdová – Karel Beránek, Praha 1985

58 Rudolf Koss (1884–1929) českoněmecký historik a archivář Archivu země české, docent rakouských dějin na pražské německé univerzitě. Srov. Pazderová, Alena: *Rudolf Koss (1884–1929)*. In: Sborník prací členů Socialistického svazu mládeže Státního ústředního archivu v Praze. Praha 1985, s. 54–95.

59 Antonín Haas (1910–1971) archivář (Archiv země české, posléze Státní ústřední archiv), vyučující na Státní archivní škole, editor (středověké památky, berní rula). (Vide kap. 9.) Srov. Kaďorek, Rudolf: *Medailon Dr. Antonína Haase*. In: *Z dějin Státního ústředního archivu v Praze a jeho předchůdců*. Konference ke 40. výročí SÚA konaná dne 6. 10. 1994 v Praze. Praha 1995, s. 64–74.

IV. 1355–1378, edd. Věra Beránková, Lenka Matušíková, Daša Šmerdová, Denko Čumlivski

IV/1, 2. 1355–1360, edd. Věra Beránková – Lenka Matušíková, Praha 1987

IV/3, 4. 1361–1368, edd. Lenka Matušíková – Daša Šmerdová, Praha 1987

IV/5, 6. 1369–1378, edd. Věra Beránková – Denko Čumlivski, Praha 2006

V/1, 2. 1378–1419, edd. Věra Beránková – Denko Čumlivski, Praha 2007

9 Codex iuris municipalis regni Bohemiae, Sbírka pramenů práva městského království českého

Ediční řadu městských privilegií založil Jaromír Čelakovský,⁶⁰ který měl jako dlouholetý pražský archivář k městské problematice blízko. Původní program stanovil velmi široce, sbírka se neměla omezovat jen na zmíněná privilegia (taková je její dnešní podoba), ale měla být rozvržena do 14 oddílů, které zahrnovaly privilegia měst pražských, privilegia ostatních měst královských a věnných, privilegia měst horních a komorních, privilegia měst poddanských, statuta obcí a rad měst pražských, snesení obecní a radní ostatních měst, výpovědi a naučení vyššího práva staroměstského, nálezy a naučení vyššího práva magdeburského a litoměřického, nálezy a naučení ostatních vyšších městských soudů, privilegia a důležité listiny pražských cechů, privilegia a důležité listiny cechů ostatních měst, městské právní knihy, důležité zákony, nařízení a rozhodnutí v městských záležitostech a také další prameny důležité pro právní historii měst. Edici hodlal dovést do roku 1848.

Z původního rozsáhlého plánu se podařilo realizovat pouze první čtyři tematické okruhy, obsahující v plném znění nebo podle okolností v regestu privilegia udělená městům panovníkem nebo jinými vydavateli, přičemž Čelakovský sám vydal první dva díly (1886–1895) a připravil převážnou část III. dílu. V I. dílu zpřístupnil privilegia měst pražských v období od Soběslava privilegia pro pražské Němce (řazeného mezi léta 1174–1178) po rok 1850, v II. dílu vydal privilegia královských měst venkovských pro léta 1225–1419. V III. dílu navázal texty privilegií z období let 1420–1526, v dokončení edice mu však zabránila smrt. Čelakovského připravenou práci nechal vytisknout Gustav Friedrich, který k ní hodlal vytvořit úvod a rejstříky. K tomu se však již nedostal, ale k připravené edici sebral doplňky, které byly zařazeny v dodatcích (čísla 708–718), aby byla zachována původní sazba. III. díl byl vydán roku 1948 až po Friedrichově smrti, když předmluvu sepsal Václav Vojtíšek.⁶¹ Abecední seznam měst s odkazy na čísla privilegií a chronologický se-

60 Jaromír Čelakovský (1846–1914) právní historik, archivář hlavního města Prahy, profesor dějin českého práva na Univerzitě Karlově, politik. (Vide kap. 11.) Srov. Velek, Luboš: *Jaromír Čelakovský (1846–1914)*. Krátký životopis. In: Čelakovský, Jaromír: *Moje zápisky*. Vyd. Luboš Velek – Alice Velková. Praha 2004, s. 17–49. Holec, František: *Archivář JUDr. Jaromír Čelakovský*. Archivní časopis 45, 1995, s. 138–153. Vaněk, Vojtěch: *Jaromír Čelakovský jako editor*. Plány a realita v editorském díle Jaromíra Čelakovského a otázka vzniku diplomátáře Kutné Hory. *Paginae historiae* 15, 2007, s. 231–263.

61 Václav Vojtíšek (1883–1974) archivář (Archiv hlavního města Prahy, Archiv Univerzity Karlovy, zakladatel Archivu ČSAV), profesor pomocných věd historických na FF UK, ředitel Státní archivní školy. Srov. Hlaváček,

znam písemností sestavil Antonín Haas. Ohlášený rejstřík k III. dílu nikdy nevyšel. Haas připravil i IV. díl obsahující privilegia nekrálovských měst českých, který ve třech svazcích zpřístupňuje období let 1232–1526. 4. svazek, který měl obsahovat rejstřík, rovněž nevyšel.

Jaromír Čelakovský si uvědomoval vnitřní souvislost mezi vývojem městského práva v Čechách a na Moravě, ale pro značně rozsáhlý program chystané ediční řady a také proto, že listiny vztahující se k Moravě byly až po rok 1411 vydány v *Moravském diplomatáři*, ponechal vydání městských právních památek na Moravě samostatné publikaci. *Codex iuris municipalis Marchionatus Moraviae* se tak teprve v dnešní době dostává do stavu zrodu.

Zkratka: **CIM**

Codex juris municipalis regni Bohemiae. Sbíрка pramenů práva městského království Českého, edd. Jaromír Čelakovský, Gustav Friedrich, Antonín Haas

I. Privilegia měst pražských. Privilegia civitatum Pragensium, ed. Jaromír Čelakovský, Praha 1886

II. Privilegia královských měst venkovských v království Českém z let 1225–1419. Privilegia regalium civitatum provincialium regni Bohemiae annorum 1225–1419, ed. Jaromír Čelakovský, Praha 1895

III. Privilegia královských měst venkovských v království Českém z let 1420–1526. Privilegia regalium civitatum provincialium regni Bohemiae annorum 1420–1526, edd. Jaromír Čelakovský – Gustav Friedrich, Praha 1948

Codex iuris municipalis regni Bohemiae. Sbíрка pramenů práva městského království Českého

IV. Privilegia nekrálovských měst českých, Privilegia non regalium civitatum provincialium regni Bohemiae

IV-1 Privilegia nekrálovských měst českých z let 1232–1452. Privilegia non regalium civitatum provincialium regni Bohemiae annorum 1232–1452, ed. Antonín Haas, Praha 1954

IV-2 Privilegia non regalium civitatum provincialium regni Bohemiae annorum 1453–1500. Privilegia nekrálovských měst českých z let 1453–1500, ed. Antonín Haas, Praha 1960

IV-3 Privilegia nekrálovských měst českých z let 1501–1526. Privilegia non regalium civitatum provincialium regni Bohemiae annorum 1501–1526, ed. Antonín Haas, Praha 1961

10 Listář a listinář Oldřicha z Rožmberka

Prameny týkající se významného jihočeského pána Oldřicha z Rožmberka (1403–1462) zpřístupňuje edice *Listář a listinář Oldřicha z Rožmberka*. Její editorka Blažena Rynešová v ní sebrala nejen diplomatický materiál, který v nějaké podobě prošel Oldřichovou kanceláří (mezi něž zařadila listy a listiny, které Oldřich vydal a které obdržel jako příjemce, dále i písemnosti jiných vydavatelů, které Oldřich pečetil, a listiny, které vydal jako svědectví o právním počinu třetí osoby), ale také písemnosti, jejichž byl Oldřich spoluvydavatelem, písemnosti nedochované (např. presentace dosvědčené zápisy v konfirmačních knihách) a rovněž kronikářské zprávy. V edici mají samozřejmě své místo i proslulá Oldřichova falza. Písemnosti jsou podle svého charakteru vydávány v plném znění nebo ve formě regestu. Edice byla zařazena do programu Československého státního ústavu historického a časově korespondovala s dobou, kterou měla Rynešová původně zpracovávat v rámci *Českomoravských regist* (kap. 5).

Blažena Rynešová stihla v letech 1929–1937 vydat první tři díly, do přípravy posledního dílu zasáhla její vážná nemoc, a tak po editorčině předčasné smrti se dokončení ujal Josef Pelikán.⁶²

Zkratka: LL

Listář a listinář Oldřicha z Rožmberka 1418–1462, edd. Blažena Rynešová, Josef Pelikán

I. 1418–1437, ed. Blažena Rynešová, Praha 1929

II. 1438–1444, ed. Blažena Rynešová, Praha 1932

III. 1445–1448, ed. Blažena Rynešová, Praha 1937

IV. 1449–1462, edd. Blažena Rynešová – Josef Pelikán, Praha 1954

62 Josef Pelikán (1900–1956) středoškolský profesor, archivář (Archiv Národního shromáždění), editor (zejména pramenů účetního charakteru), redaktor Časopisu Společnosti přátel starožitností. (Vide kap. 14.1.) Srov. Pátková, Hana: „*Chce-li, ať pracuje*.“ Poznámka k dějinám edice *Libri erectionum*. In: Pater familias. Sborník příspěvků k životnímu jubileu Prof. Dr. Ivana Hlaváčka. Praha 2002, s. 67–76.

11 Archiv český čili staré písemné památky české i moravské

Archiv český je další ediční řadou, jejíž vznik je spjat s Františkem Palackým.⁶³ Několik let po zahájení přípravných prací na vydávání *Českého diplomatáře* pro dobu přemyslovskou (a s důležitými listinami pro dobu vlády Jana Lucemburského) vytvořil Palacký koncepci další edice diplomatického materiálu, jež měla obsahovat výběr z česky psaného diplomatického materiálu 15.–16. století (zejména do roku 1526), který právě zpracovával ve svých *Dějinách* a který byl současně i důležitým dokladem zachycujícím český jazyk. Tato edice měla obsahovat české písemnosti seřazené do pěti oddílů: 1. listy (obsahující listy královské, šlechtických rodů, měst), 2. zápisy zemské obecné a sněmovní, listiny královské a úřední, 3. listiny soukromé, 4. výpisky právní a historické, 5. výtahy a přehledy čerpané z listin. Ve věci financování se Palacký obrátil na zemský výbor, který schválil dotaci z rozpočtu zemského sněmu.

První díl vydal Palacký roku 1840 a poté až do roku 1846 následovaly ještě tři díly. Další vydávání bylo přerušeno revolučním rokem 1848 a Palackému se jen s obtížemi podařilo po delší době obnovit vydávání V. dílem (roku 1862) a po dalších deseti letech roku 1872 vyšel poslední díl z jeho pera.

Vydávání *Archivu českého* zajišťoval Palacký sám, a tak po jeho smrti neměl kdo zajistit kontinuitu. Teprve po osmi letech Historický spolek na popud svého jednatele Josefa Emlera poukázal na potřebu dalšího vydávání edice, ale došlo k němu až po řadě měsíců (na začátku roku 1886), kdy byla opět schválena zemská dotace, a vydávání bylo svěřeno Královské české společnosti nauk, jež měla rozhodovat o tom, jaké prameny by zde měly být otištěny. Byla ustavena zvláštní komise odpovědná za vydávání *Archivu českého* (v jejím čele stanul Václav Vladivoj Tomek), která vybrala za redaktora obnovené edice Josefa Kalouska.⁶⁴ Ediční práci již nevykonával jediný člověk, jako tomu bylo za Palackého, do vydávání se od počátku zapojilo hned několik zkušených editorů z řad historiků i archivářů, k nimž postupně přibývali další. V některých případech to byli i filologové či představitelé jiných historických oborů, které k edici příslušného pramene vedl jejich vztah k určitému regionu. První svazky obnovené ediční řady jsou zaplněny edicemi Vincence

63 František Palacký (1798–1876) zakladatel naší moderní historiografie, historiograf Království českého, editor diplomatických, narativních i literárních pramenů, významný politik. (Vide kap. 2, 16.1.) Srov. Kořalka, Jiří: *František Palacký (1798–1876). Životopis*. Praha 1998. Hlaváček, Ivan: *František Palacký, pomocné vědy historické, edice a ediční techniky*. In: František Palacký (1798–1998). Dějiny a dnešek. Praha 1999, s. 165–178; 2. vyd. in: týž: *O mých předchůdcích i současnicích*. Soubor studií k dějinám archivnictví, historiografie a pomocných věd historických. Praha 2011, s. 102–115.

64 Josef Kalousek (1838–1915) historik se zaměřením na české státní právo a dějiny selského stavu, profesor českých dějin na pražské univerzitě, editor. Srov. Josek, Otakar: *Život a dílo Josefa Kalouska*. Praha 1922.

Brandla, Jaromíra Čelakovského, Františka Dvorského,⁶⁵ Josefa Emlera, Josefa Kalouska, Františka Kameníčka,⁶⁶ Hynka Kollmanna,⁶⁷ Karla Köpla,⁶⁸ Adolfa Patery,⁶⁹ Antonína Rezka⁷⁰ a Františka Tischera.⁷¹ V 90. letech 19. století k nim přistupují Josef Braniš,⁷² František Mareš,⁷³ Vojtěch Jaromír Nováček,⁷⁴ August Sedláček⁷⁵ a Václav Vladivoj Tomek,⁷⁶ na začátku 20. století Theodor Antl,⁷⁷ Hynek Gross,⁷⁸ Václav Schulz⁷⁹ a Josef Teige.⁸⁰ Někteří z editorů otiskli pouze jednotliviny, jiní však byli po řadu let pravidelnými přispěvateli a naplnili řadu svazků (J. Čelakovský, F. Dvorský, J. Kalousek).

Zpočátku byl podržen Palackého záměr střídání „oddílů i věků“, ale řada byla značně nepřehledná (v pražském městském archivu byly uloženy lístkové katalogy, aby nedocházelo k dublování jednotlivých vydávaných kusů v pozdějších svazcích) a nevýhodné bylo

65 František Dvorský (1839–1907) zemský archivář a ředitel Archivu země české, editor (zejména *Sněmy české*).

66 František Kameníček (1856–1930) profesor kulturních dějin na české technice v Brně. Srov. Pánek, Tomáš: *František Kameníček (1856–1930)*. Brno v minulosti a dnes 24, 2011, s. 249–279.

67 Hynek Kollmann (1864–1938) zemský archivář a ředitel Archivu země české, bádál v archivu kongregace *De propaganda fide*, jejíž fondy zpřístupňoval i edičně. Srov. Kukánová, Zlataše: *Hynek Kollmann (1864–1938)*. In: Sborník prací členů Socialistického svazu mládeže Státního ústředního archivu v Praze. Praha 1985, s. 33–53.

68 Karl Köpl (1851–1932) ředitel Místodržitelského archivu, editor městských listin.

69 Adolf Patera (1836–1912) bibliotékář knihovny Muzea království Českého, literární historik, katalogizátor rukopisů, editor staročeských převážně literárních památek.

70 Antonín Rezek (1853–1909) profesor rakouských dějin na pražské univerzitě, ministr krajan. Srov. Jiroušek Bohumil: *Antonín Rezek*. České Budějovice 2002. (Historia culturae. Biografia 1)

71 František Tischner (1831–1910) archivář jindřichohradeckého černínského archivu, jehož prameny zpřístupňoval i edičně.

72 Josef Braniš (1853–1911) středoškolský profesor, historik umění s výrazným zájmem o kutnohorské památky.

73 František Mareš (1850–1939) schwarzenberský archivář, ředitel archivu v Třeboni, editor řady jihočeských památek, vydával i formulářové sbírky.

74 Vojtěch Jaromír Nováček (1852–1916) archivář, ředitel Archivu země české, editor (vydával i korespondenci a díla F. Palackého). Srov. Míšková, Alena: *Vojtěch Jaromír Nováček (1852–1916)*. In: Sborník prací členů Socialistického svazu mládeže Státního ústředního archivu v Praze. Praha 1985, s. 186–206.

75 August Sedláček (1843–1926) středoškolský profesor, písecký městský archivář a ředitel tamního muzea, autor děl historických (nejrozsáhlejší jsou *Hrady, zámky a tvrze království českého*) i z oblasti pomocných věd historických (heraldika, metrologie), editor. Srov. Hlaváček, Ivan: *August Sedláček a diplomatický materiál*. In: August Sedláček a pomocné vědy historické. Sborník prací z konference ke stopadesátému výročí narození Augusta Sedláčka. Red. Božena Kopiczková. Mladá Vožice 1995, s. 53–61.

76 Václav Vladivoj Tomek (1818–1905) historik s velkým zájmem o pragensia, profesor rakouských dějin na pražské univerzitě, první rektor české univerzity, politik, poslanec zemského sněmu i říšské rady.

77 Theodor Antl (1860–1903) schwarzenberský archivář (Třeboň, Český Krumlov, Vídeň), editor. (Vide kap. 12.1.)

78 Hynek Gross (1859–1945) schwarzenberský archivář (Třeboň, Vídeň, Český Krumlov), v historických pracích se zabýval dějinami jižních Čech.

79 Václav Schulz (1854–1935) muzejní archivář, historik se zaměřením na náboženské dějiny, editor, spolupracovník Josefa Emlera při sběru listin.

80 Josef Teige (1862–1921) ředitel pražského městského archivu, historik se zaměřením na historickou topografii, editor. Srov. Holec, František: *JUDr. et PhDr. Josef Teige – archivář hlavního města Prahy*. Archivní časopis 43, 1993, s. 193–207.

i rozdělování větších sbírek pramenů do několika svazků. Od začátku 90. let 19. století dochází ke změně – na návrh člena komise Jaroslava Golla jsou velkým pramenným sbírkám vyčleněny celé svazky. Za Kalouskova redaktorství byla výrazně překročena původní Palackého chronologická hranice – rok 1526. (Kalousek při vydávání selských řádů a hospodářských instrukcí dospěl dokonce hluboko do 19. století – do roku 1869.) Ke změně došlo i v případě jazyka, kterým byly napsány vydávané prameny. Již František Palacký v některých odůvodněných případech sáhl k pramenům latinským, a takto tomu bylo i v počátcích obnoveného vydávání. Posléze se však tato zásada úplně uvolnila⁸¹ a cizojazyčné prameny v některých dílech dokonce získávají převahu.

Kalousek v letech 1887–1913 zredigoval celkem 22 dílů ediční řady, kterou naplnily důležité prameny všech pěti oddílů (jež se posléze již nestřídaly v jednom svazku). V rámci listů zde vyšla např. korespondence příslušníků významných šlechtických rodů a listy pro některá města. Byly zde zpřístupněny listiny šlechtických rodů i listináře klášterní, registra královská, registra komorního soudu, zápisy ze sněmů Markrabství moravského, korespondence nejvyšších hejtmánů Českého království, trutnovské manské desky, artikule pražských cechů, selské řády, urbáře, výpisy z pražských knih viničných.⁸² Pro XXVIII. díl odevzdal Kalousek, znechucený spory pracovníků Archivu země české, kteří připravovali XXVII. díl, redaktorství komisi vybranému Gustavu Friedrichovi a po dokončení svého XXIX. dílu se roku 1912 redaktorské funkce vzdal definitivně. Na jeho místo byl zvolen Gustav Friedrich.

V období Friedrichova redaktorského působení vycházejí v *Archivu českém* již jen větší sbírky pramenů: registra nejvyššího purkrabství pražského od Václava Schulze, registra komorního soudu vydaná z pozůstalosti Jaromíra Čelakovského, přičemž vydání akt z let 1524–1526 v XXXIII. dílu z velké části dokončil redaktor, a především Friedrichova vlastní edice knih svolacích desk dvorských, která zaplnila celkem šest objemných svazků ve čtyřech dílech. 3. svazek XXXVII. dílu ediční řady s třetí částkou čtvrté knihy svolacích desk více než půlstoletí uzavírá vydávání této edice. Vyšel ještě ve válečném roce 1944, ale až po Friedrichově smrti. XXXIV. díl měl obsahovat akta veřejná a sněmovní z doby jagelonské, která zůstala v pozůstalosti J. Čelakovského, ale tento díl nikdy nevyšel.

Za II. světové války zemřel nejen redaktor *Archivu českého*, ale během ní nebo krátce po jejím skončení ztratila více než polovinu členů i komise pro vydávání *Archivu českého*. Brzy (1952) pak zaniká i Královská česká společnost nauk a její nástupkyně, Československá akademie věd, vydávání *Archivu českého* neobnovila, třebaže bylo zřejmé, že celá řada – i při své nesystematické skladbě – není dokončená: nejenže Friedrichova edice desk

81 Podoba zpřístupňovaných textů již neodpovídala požadavkům paleobohemistů kladeným na edice staročeských památek, jež se výrazně zvýšily díky pokroku v oboru, který přinesly práce Jana Gebauera, a tím se odlišily od potřeb historiků.

82 Vydané prameny a jednotliví editoři jsou zachyceni v závěru této kapitoly v celkovém přehledu jednotlivých dílů.

dvorských zůstala torzem, ale XXXVII. díl nebyl ani opatřen rejstříkem. Zmíněný XXXIV. díl pak chybí úplně. Volání po obnově této ediční řady se ale ozývalo pouze v disentu: v dokumentech Charty 77, které se zabývaly naší historiografií, byl připomenut i tento dluh.

Situace se změnila až po roce 1989, kdy bylo rozhodnuto o obnově edice v rámci Historického ústavu Akademie věd ČR. Třebaže nový díl (XXXVIII.) byl připraven již roku 1994, potíže s hledáním finančních zdrojů, které by jeho vydání umožnily, odsunuly obnovu ediční řady až do roku 2000, kdy péčí Centra mediévistických studií vycházejí Františkem Hoffmannem připravené *Popravčí a psanecké zápisy jihlavské z let 1405–1457*. V roce 2004 pak Hoffmann vydal ještě dvousvazkový XL. díl s *Rejstříky městské sbírky jihlavské z let 1425–1442*. Pouze do korektury zaznamenáváme svazek XXXIX.: *Codex Premyslaeus*. Regesty z výpisů z dvorských register Václava IV. z doby kolem a po roku 1400. Regesten aus den Auszügen von den Hofkanzleiregistern Wenzels IV. aus der Zeit um und nach 1400. Ed. Ivan Hlaváček. Praha 2013.

I přes více než půl století trvající odmlku zůstává *Archiv český* se svými 42 vydanými svazky naší nejrozsáhlejší středověkou edicí diplomatických pramenů, třebaže ve většině svých dílů již notně zastaralou.

Zkratka: AČ

Archiv český čili staré písemné památky české i moravské. Sebrané z archivů domácích i cizích. Archivum Bohemicum

Archiv český čili staré písemné památky české i moravské. Z archivů domácích i cizích sebral a vydal František Palacký

Díl I. Praha 1840

Psaní česká císaře Sigmunda od roku 1414 do 1437; Král Václav a jednota panská od roku 1394 do 1404; Psaní pana Viléma z Pernšteina od roku 1520; Staré zápisy rodu Šternberského od roku 1386 do 1432; Seznání svědkův od r. 1453 do 1456; Zápisy pražské obecní od r. 1406 do 1429; Dopisy Zvíkovské od r. 1458 do 1477; Sněmovní věci České od r. 1440 do 1446; Zápisy knížat Minsterberských v Olešnici od r. 1454 do 1489; Dopisy Bavorské od r. 1440 do 1512; Zápisy ve věcech selských, od r. 1389 do 1499; Dopisy Tábořské, od r. 1441 do 1447; Výpisy ze starých desk dvorských království Českého od r. 1384 do 1456; Nálezy král. saudu dvorského od r. 1454 do 1465; Kniha starého pána z Rosenberka; Králové Jiří a Matiaš v Moravě roku 1470; Registra zápisův královských i obecných r. 1453 a 1454 sepsaná.

Díl II. Praha 1842

Dopisy pana Alše Holického ze Šternberka od roku 1436 do 1451; Výpisy ze starých desk zemských od roku 1391 do 1456; Řád práva zemského, latině i česky; Psaní pana Viléma z Pernšteina od r. 1520 a 1521; Registra zápisův královských i obecných, roku 1454; Sněmovní věci České od r. 1446 do 1452; Nejstarší zápisy Hradecké od r. 1384 do 1404; Výpisky právní a soudní ze starých desk zemských království Českého (od r. 1287 do 1437); Zápisy Kozelské ve Slezsku, od r. 1480 do 1571; Dopisy pana Kašpara Šlika z Holiče, nejvyššího kancléře Říše Německé, od r. 1445 do 1448; Dopisy pana Prokopa z Rabšteina, od r. 1444 do 1448; Registra zápisův královských i obecných, roku 1454; Pana Ondřeje z Dubé, přípis králi Václavovi IV. a výklad na právo zemské české; Psaní o záští mezi Jindřichem z Dubé a na Humpolci a Petrem Malovcem z Pacova r. 1413.

Díl III. Praha 1844

Rozličné dopisy pana Oldřicha z Rosenberka od r. 1420 do 1453; Majestas Carolina latině a česky; Akta veřejná i sněmovní v Čechách i v Moravě od r. 1414 do 1428; Zápisy rozličných osob, od r. 1398 do 1428; Psaní rozličných osob, od r. 1396 do 1440; Výpisky právní a soudní ze starých desk zemských království českého; Dopisy rodu Švamberského z XV století; Akta veřejná i sněmovní v království českém od r. 1432 do 1439; Výtahy z listin rozličných od r. 1371 do 1471.

Díl IV. Praha 1846

Dopisy rodu Hradeckého, od roku 1441 do 1451; Některé zápisy kláštera Chotěšovského, od roku 1272 do 1597; Pře Racka Kocovského s Budějovskými od roku 1472 do 1484;

Akta mezi králem Jiřím a jednotou panskou v Čechách, od roku 1463 do 1468; Příklady listův holdovních z XV století; Zápisy panství Pardubského, od roku 1357 do 1536; Dopisy Domažlické, od roku 1450 do 1509; Zápisy Domažlické, od r. 1404 do 1526; Zápisy města Horažďovic; Nálezy saudu komorního v království Českém, od r. 1471 do 1479; Zápisy české v Uhřích, od r. 1445 do 1490; Zápisy Pražské obecní, od roku 1401 do 1430; Dopisy pánů z Kolovrat od r. 1446 do 1450; Dopisy a zápisy pánů z Lobkovic od r. 1433 do 1458; Akta veřejná i sněmovní v království Českém od r. 1453 do 1490; Výpisy právní a soudní ze starých desk zemských království Českého.

Díl V. Praha 1862

Zřízení zemské království českého za krále Vladislava r. 1500 vydané; Dopisy pana Jiřího z Poděbrad r. 1445–1457; Psaní Jiřího krále Českého; Psaní rozličných osob z r. 1471 a násl.; Akta veřejná i sněmovní v království Českém od r. 1466 do 1500; Výpisy ze starých desk zemských od r. 1471 do 1500.

Díl VI. Praha 1872

Paběrky písemností rozličných z r. 1401–1420; Psaní Uherského krále Matiáše Korvina v létech 1469 do 1487 do Čech českým jazykem vydaná; Psaní Vladislava II krále Českého, (Sbírka první, z let 1471–1483); Psaní Hilaria Litoměřického, co administratora pražského arcibiskupství, ku katolíkům českým, aby krále Jiřího nebyli poslušni; Psaní rozličných osob z r. 1471–1490; Akta veřejná i sněmovní v Čechách od r. 1500 do 1509; Paběrky písemností všelikých z let 1421–1438; Zápisy všeliké o věcech soukromých od roku 1404 a násl.; Diplomatař pana Viléma z Pernšteina; Zápisy o věcech Šlikovských z r. 1480 do 1497; Výpisy z českých register královských r. 1498 do 1502.

Archiv český čili staré písemné památky české i moravské, sebrané z archivů domácích i cizích. Red. Josef Kalousek.

Díl VII., edd. František Dvorský, Antonín Rezek, Karel Köpl, Josef Kalousek, Jaromír Čelakovský, Josef Emler, Praha 1887

Dopisy pana Zdeňka Lva z Rožmitála z let 1508–1520, ed. František Dvorský; Dopisy rodu Hradeckého a Rosenberského od roku 1450 do 1470, ed. Antonín Rezek; Dopisy úřadu podkomořského Budějovským z let 1412–1526, ed. Karel Köpl; Denník českého poselstva ku králi Francouzskému roku 1464, ed. Josef Kalousek; Registra soudu komorního, ed. Jaromír Čelakovský; Zlomek register zápisů markrabství Moravského z roku 1459, ed. Josef Emler; Výpisy z českých původních listin c. k. veřejné knihovny Pražské (1391–1477), ed. Josef Emler.

Díl VIII., edd. Antonín Rezek, František Dvorský, Adolf Patera, Jaromír Čelakovský, Josef Emler, Praha 1888

Dopisy rodů Hradeckého a Rosenberského od roku 1470 do 1475, ed. Antonín Rezek; Dopisy pana Zdeňka Lva z Rožmitála z let 1520–1526, ed. František Dvorský; Poselství krále Jiřího do Říma k papeži roku 1462, ed. Adolf Patera; Výpisy z register kanceláře hrabat Kladských od r. 1472–1491, ed. Jaromír Čelakovský; Registra soudu komorního (1482–1487), ed. Jaromír Čelakovský; Výpisy z českých původních listin c. k. veřejné knihovny Pražské (1477–1526), ed. Josef Emler.

Díl IX., edd. František Dvorský, Antonín Rezek, František Tischer, Jaromír Čelakovský, Vincenc Brandl, Praha 1889

Dopisy pana Zdeňka Lva z Rožmitála z r. 1526, ed. František Dvorský; Dopisy rodů Hradeckého a Rosenberského od roku 1475 do 1478, ed. Antonín Rezek; Listiny Jindřicho-Hradecké z let 1388–1484, ed. František Tischer; Dodatky k výpisům z register kanceláře hrabat Kladských od r. 1493–1497, ed. Jaromír Čelakovský; Listiny kláštera Žďárského z let 1409–1529, ed. Vincenc Brandl; Registra soudu komorního (1487–1491), ed. Jaromír Čelakovský.

Díl X., edd. Antonín Rezek, František Dvorský, František Kameníček, František Tischer, Jaromír Čelakovský, Praha 1890

Dopisy rodů Hradeckého a Rosenberského od roku 1478 do 1506, ed. Antonín Rezek; Dopisy pana Zdeňka Lva z Rožmitála z let 1526–1528, ed. František Dvorský; Jednání sněmovní a veřejná v markrabství Moravském od počátku 15. století až do přijetí krále Ferdinanda I. za markrabí Moravského roku 1527 (1412–1514), vyd. František Kameníček; Listiny Jindřicho-Hradecké z let 1482–1508, ed. František Tischer; Registra soudu komorního (z let 1491–1500), ed. Jaromír Čelakovský

Díl XI., edd. František Dvorský, Antonín Rezek, August Sedláček, František Kameníček, František Tischer, Jaromír Čelakovský, Praha 1892

Dopisy pana Zdeňka Lva z Rožmitála z let 1530–1532, ed. František Dvorský; Dopisy rodů Hradeckého a Rosenberského od roku 1507 do 1519, ed. Antonín Rezek; Listy paní Perchty Lichtenšteinské z Rožemberka, vyd. August Sedláček; Jednání sněmovní a veřejná v markrabství Moravském od počátku 15. století až do přijetí krále Ferdinanda I. za markrabí Moravského roku 1527 (1515–1527), ed. František Kameníček; Listiny Jindřicho-Hradecké z let 1509–1529 a dodavky z let 1407–1506, ed. František Tischer; Registra soudu komorního (1500–1501), ed. Jaromír Čelakovský.

Díl XII., edd. Antonín Rezek, František Dvorský, Josef Braniš, Jaromír Čelakovský, Praha 1893

Dopisy rodů Hradeckého a Rosenberského od roku 1519 do 1526, ed. Antonín Rezek; Dopisy pana Zdeňka Lva z Rožmitála z let 1532–1535, ed. František Dvorský; Dopisy nej-

vyšších hejtmanů krále a království českého z let 1529–1531, ed. Antonín Rezek; Registra ortelů horního soudu v Hoře Kutné z let 1511–1514, ed. Josef Braniš; Registra soudu komorního (1501–1503), ed. Jaromír Čelakovský.

Díl XIII., ed. Jaromír Čelakovský, Praha 1894

Registra soudu komorního 1503–1511

Díl XIV. edd. Josef Kalousek, František Dvorský, V. V. Tomek, Josef Emler, Praha 1895

Dodavek ke sbírce dopisů rodu Rosenberského do roku 1526, ed. Josef Kalousek; Dopisy kněží Šimona z Habru a Jana Faráře Německo-Brodského o rozdílech ve víře z let 1528–1529, ed. František Dvorský; Popis odcizených statků duchovenstva postoupených komoře královské roku 1454, ed. V. V. Tomek; Listiny klášterů Sedleckého a Skalického z let 1357–1541, ed. Josef Kalousek; Artikule cechů Pražských z 15. stol. (1425–1493), ed. V. V. Tomek; Listiny archivu někdy Olešnického, nyní ve státním archivu Vratislavském chované a Čech a Moravy se týkající (1348–1414), ed. Josef Emler.

Díl XV., edd. Antonín Rezek, František Mareš, Josef Kalousek, Josef Emler, V. J. Nováček, Praha 1896

Dopisy rodu Švamberského z let 1449–1526, edd. Antonín Rezek, František Mareš a Josef Kalousek; Listiny archivu někdy Olešnického, nyní ve státním archivu Vratislavském chované a Čech a Moravy se týkající (1415–1525), ed. Josef Emler; Listiny Zvíkovské a Orlické z let 1357–1549, ed. Josef Kalousek; Trutnovské desky manské z let 1455–1539, ed. V. J. Nováček; Výpisy z knih vinnických z let 1358–1461, ed. V. J. Nováček.

Díl XVI., ed. František Dvorský, Praha 1897

Dopisy pana Viléma z Pernšteina z let 1480–1521; Listinář pana Viléma z Pernšteina z let 1304–1501.

Díl XVII., ed. František Dvorský, Praha 1899

Dodatek k dopisům Viléma z Pernštejna z let 1496–1511; Dodatek k listinári pana Viléma z Pernštejna z let 1472–1518; Listinář pana Viléma z Pernštejna z let 1501–1521; Urbář panství Hlubockého založený r. 1490; Urbář panství Pardubického a Kunětickohorského založený po roce 1494; Registra rybničná na panství Kunětickohorském, Pardubickém a Novobydžovském z let 1494–1520; Z register zápisův o prodeji statků na panství Kunětickém a Pardubském od roku 1508.

Díl XVIII., edd. Josef Teige, Theodor Antl, Hynek Kollmann, V. J. Nováček, Václav Schulz, Praha 1900

Registra krále Vladislava II. z let 1498–1502, ed. Josef Teige; Listiny kláštera Starocelské-

ho o držebnostech jeho v Čechách 1272–1545, ed. Theodor Antl; Listiny Brozanské z let 1482–1515, ed. Hynek Kollmann; Výpisy z knih vinničných z let 1461–1583, ed. V. J. Nováček; Listy do Kouřimě zaslané z let 1422–1513, ed. Václav Schulz.

Díl XIX., ed. Jaromír Čelakovský, Praha 1901

Registra soudu komorního (1488–1494, 1502–1519); Knížky nálezů soudu zemského a komorního z první polovice XIV. století.

Díl XX., ed. František Dvorský, Praha 1902

Dopisy pánův Jana a Vojtěcha z Pernšteina z let 1509–1548; Listiny pánův Jana a Vojtěcha z Pernšteina z let 1491–1548; Tři vášnivé projevy za války krále Jiřího z let 1467, 1468 a 1469.

Díl XXI., edd. Václav Schulz, Hynek Gross, Theodor Antl, Praha 1903

Listy do Kouřimě zaslané z let 1422–1525 (1513–1525), ed. Václav Schulz; Listy do Budějovic zaslané z let 1405–1526, ed. Václav Schulz; Druhý dodavek k dopisům rodu Rosenberského z let 1409–1528, edd. Hynek Gross a Theodor Antl; Mikuláše Slepíčky z Nažic závět a její vykonání (1512), ed. Hynek Gross; Mikuláše Petrlíka ze Stradova nadání, závět a její vykonání z let 1508–1525, ed. Hynek Gross; Rybničná registra panství Krumlovského z let 1450–1464, 1518, 1524, ed. Hynek Gross.

Díl XXII., ed. Josef Kalousek, Praha 1905

Řády selské a instrukce hospodářské 1350–1626.

Díl XXIII., ed. Josef Kalousek, Praha 1906

Řády selské a instrukce hospodářské 1627–1698.

Díl XXIV., ed. Josef Kalousek, Praha, 1908

Řády selské a instrukce hospodářské 1698–1780.

Díl XXV., ed. Josef Kalousek, Praha 1910

Řády selské a instrukce hospodářské 1781–1850.

Díl XXVI., ed. Josef Teige, Praha 1909

Zprávy o statcích a přech venkovských z archivu města Prahy (A–K)

Díl XXVII., ed. František Dvorský, Praha 1904

Dopisy Karla st. z Žerotína z let 1591–1610

Archiv český čili staré písemné památky české i moravské, sebrané z archivů domácích i ci-

zích. Red. Gustav Friedrich

Díl XXVIII. Praha 1912, ed. Josef Teige

Zprávy o statcích a přech venkovských z archivu města Prahy (L–Z), ed. Josef Teige.

Archiv český čili staré písemné památky české i moravské, sebrané z archivů domácích i cizích. Red. Josef Kalousek

Díl XXIX., ed. Josef Kalousek, Praha 1913

Dodavek k řádům selským a instrukcím hospodářským 1388–1779, ed. Josef Kalousek.

Archiv český čili staré písemné památky české i moravské, sebrané z archivů domácích i cizích. Red. Gustav Friedrich

Díl XXX., ed. Gustav Friedrich, Praha 1913

Registra vejpovědní mezní úřadu nejvyššího purkrabství Pražského z let 1508–1577, ed. Václav Schulz.

Registra vejpovědní mezní úřadu nejvyššího purkrabství Pražského z let 1508–1577, ed. Václav Schulz.

Díl XXXI., ed. Gustav Friedrich, Praha 1921

První kniha svolací desk dvorských z let 1380–1394. Liber proclamationum primus inde ab anno MCCCXX. usque ad annum MCCCXCIV., ed. Gustav Friedrich.

Díl XXXII., ed. Jaromír Čelakovský, Praha 1915

Registra soudu komorního z let 1519–1524, ed. Jaromír Čelakovský.

Díl XXXIII., ed. Jaromír Čelakovský – Gustav Friedrich, Praha 1918

Registra soudu komorního z let 1524–1526, ed. Jaromír Čelakovský, dokončil Gustav Friedrich.

Díl XXXV., ed. Gustav Friedrich, Praha 1935

Druhá kniha svolací desk dvorských z let 1395–1410. Liber proclamationum secundus inde ab anno MCCCXCV. usque ad annum MCCCCX, ed. Gustav Friedrich.

Díl XXXVI., ed. Gustav Friedrich, Praha 1941

Třetí kniha svolací desk dvorských z let 1411–1448. Liber proclamationum tertius inde ab anno MCCCCXI. usque ad annum MCCCCXLVIII., ed. Gustav Friedrich.

Díl XXXVII., ed. Gustav Friedrich, Praha 1941–1944

Čtvrtá kniha svolací desk dvorských z let 1453–1480. Liber proclamationum quartus inde ab anno MCCCCLIII. usque ad annum MCCCCLXXX., ed. Gustav Friedrich.

částka 1: Kraje A–E, Praha 1941

částka 2: Kraje F–K, Praha 1942

částka 3: Kraje L–N, Praha 1944

Archiv český čili staré písemné památky české i moravské sebrané z archivů domácích i cizích.
Svazek XXXVIII. Popravčí a psanecké zápisy jihlavské z let 1405–1457, ed. František Hoffmann, Praha 2000
Svazek XXXIX. *vide s. 58.*

Archiv český čili staré písemné památky české i moravské sebrané z archivů domácích i cizích.
Archivum Bohemicum

Svazek XL. Rejstříky městské sbírky jihlavské z let 1425–1442. Registra losungarum civitatis Iglaviensis 1425–1442, edd. František Hoffmann, Petr Dvořák

Svazek 1. Předmluvy, úvody, text. Tomus 1 Prooemia, Introductiones, Textus, ed. František Hoffmann, Jihlava – Praha 2004

Svazek 2. Tabulky, Index jmenný a věcný, Edice a literatura, Zkratky, Obrazové přílohy. Tomus 2. Tabulae. Index nominum et rerum. Editiones et opera textum illustrantia. Abbreviationes. Imagines, edd. František Hoffmann – Petr Dvořák, Jihlava – Praha 2004

12 Desky zemské

12. 1 Desky zemské v Čechách

U zemského soudu začínají být od dob vlády Přemysla Otakara II. (od let 1260–1278) vedeny zemské desky, které obsahovaly zápisy pro šlechtický a svobodný majetek.⁸³ Tyto zápisy byly prováděny na pergamenové kvaterny, které byly posléze svázány v knihu, na niž se rovněž přenesl název kvatern. Desky zemské byly vedeny v několika řadách, z nichž nejstarší byly desky půhonné – *libri (quaterni) citationum*, do kterých byly zapisovány půhony – obeslání před soud, a desky trhové – *libri (quaterni) contractuum* pro prodej a koupi svobodného nemovitého majetku. V době vlády Karla IV. byla zřízena další řada: desky zápisné – *libri (quaterni) obligationum* se zápisy dluhů na svobodných statcích v menší řadě (pod 100 kop grošů) a větší řadě (nad 100 kop grošů). Od poloviny 15. století ještě přibývají desky památné – *libri (quaterni) memoriarum*, kam byly zapisovány např. rozsudky zemského soudu a sněmovní usnesení. (Mimo tyto hlavní řady existovaly i další desky: kvaterny škodní, kvaterny relací, kvaterny listů poselacích, *libri camerariorum*, *libri depositionum censuum*.)

Do svého plánu vydávání *Českého diplomatáře* zahrnul zemské desky už František Martin Pelcl, ale teprve na popud Františka Palackého se ujal edice zemských desk mladý, teprve sedmadvacetiletý Josef Emler, kterážto práce byla o to obtížnější, že při požáru Pražského hradu roku 1541 desky shořely a ze středověkého období se zachoval jen jeden kvatern a Emler tak musel provést rekonstrukci základních řad i shořelých zápisů. Mohl se přitom opírat o různé úřední extrakty z doby před požárem, listiny, které byly intabulovány, četné rukopisy či tištěné knihy obsahující výpisy z desk, některé právní akty jako soudní nálezy a sněmovní usnesení zapsané do desk, dále o desky dvorské a zápisy vložené do obnovených desk zemských.

Vlastnímu vydávání rekonstruovaných desk předcházela roku 1868 edice části kvaternu půhonného z let 1316–1325, který byl předchozího roku při průzkumu jindřichohradeckého archivu objeven Františkem Dvorským. Ediční řada desk zemských měla být zpřístupněna ve čtyřech (původně v pěti) svazcích. Emler začal v roce 1870 vydávat I. svazek obsahující výpisy z desk půhonných (zařadil sem i edici z roku 1868) a výpisy z desk trhových dovedené do roku 1404. II. svazek, který vycházel v letech 1872–1878, dovedl vydávání desk trhových do roku 1500. K pracím na III. a IV. svazku se Emler díky různým jiným povinnostem (někdy pracoval současně i na třech edicích) dostal až v 80. letech

⁸³ Srov. Burdová, Pavla: *Desky zemské* (Rozdělení po stránce obsahové a formální.) Sborník archivních prací 43, 1993, s. 347–439.

19. století. III. svazek měl obsahovat knihy trhové, IV. svazek desky památné a zápisné, případně i zápisy z jiných řad. Svou práci však Emler nedokončil,⁸⁴ a tak i vydané svazky zůstaly bez rejstříku, který až po jeho smrti vydal Theodor Antl.

Zkratka: RT

Reliquiae tabularum terrae citationum vetustissimae. Nejstarší zbytky desk zemských půhonných, edd. František Dvorský – Josef Emler, Praha 1868

Reliquiae tabularum terrae regni Bohemiae anno MDXLI igne consumptarum. Pozůstatky desk zemských království českého r. 1541 pohořelých, edd. Josef Emler, Theodor Antl

I., ed. Josephus Emler, Pragae 1870

II. ed. Josephus Emler, Pragae 1872

Pozůstatky desk zemských království českého r. 1541 pohořelých

Rejstřík k I. a II. dílu, ed. Theodor Antl, Praha 1899

12. 2 Desky zemské na Moravě

Na Moravě zasedal zemský soud v Brně a v Olomouci, desky zemské tak byly vedeny ve dvou místních řadách – brněnské a olomoucké. Teprve od roku 1642 dochází ke změně a původní dvě řady jsou sloučeny do jedné – zůstává jen řada brněnská. Ve středověkém období byly vedeny pouze desky trhové a desky půhonné.

Desky trhové

Nejstarší část desk trhových pro obě cúdy, vedených od roku 1348,⁸⁵ začali od roku 1854 vydávat Josef Chytil, Petr Chlumecký, Karel Demuth⁸⁶ a Adolf Wolfskron,⁸⁷ když největší ediční zásluha patří samozřejmě Josefu Chytilovi (*redigiert von Joseph Chytil*). Karel Demuth, správce zemských desk, sepsal obsáhlý úvod, v němž zpracoval dějiny desk zemských, Adolf Wolfskron vytvořil reprodukce bohaté heraldické výzdoby, díky níž jsou desky zařazeny mezi národní kulturní památky. Edice desk vycházela do roku 1861 v sešitech, které vytvořily dva objemné svazky. Citována však bývá podle titulních listů, jež v obou svazcích nesou rok 1856.

Oba svazky byly dovedeny do roku 1466 a zachycovaly nejstarší část zemských desk psanou latinsky. Po Chytilově smrti se v Moravském zemském archivu nenašel nikdo, kdo

84 Některé dodatky uveřejnili např. Jaromír Čelakovský (*Knížky nálezu soudu zemského a komorního v XIX. dílu Archivu českého*) a František Štědrý.

85 Srov. Hrubý, František: *Moravské zemské desky z let 1348–1642*. Brno 1931.

86 Karel Josef Demuth (1807–1889) historik, správce desk zemských v Brně a posléze v Praze. Pro edici vytvořil dějiny moravských desk zemských *Geschichte der Landtafel des Markgrauthumes Mähren*.

87 Adolf von Wolfskron (1808–1863) rakouský historik a archeolog se zájmem o moravské památky.

by v této práci pokračoval: Brandl dal přednost vydávání *Knih půhonných a nálezových*, kterých se posléze alespoň jedním svazkem ujal i Bretholz. Roku 1908 pak bylo vydávání desk zemských převedeno na Matici moravskou.

Vydané svazky sice obsahovaly rejstřík, ale neúplný, který zachycoval pouze údaje z nejstarších sešitů. Proto František Černý vypracoval k edici nový podrobný rejstřík, který vydala Matice moravská roku 1914 v rámci své řady *Prameny dějin moravských*.

Matiční *Komise pro vydávání historických pramenů moravských* se ještě před I. světovou válkou postarala o částečné přepsání zemských desk až do roku 1619 a jejich vydáním byl pověřen Tomáš Kalina.⁸⁸ Do těchto plánů ale zasáhla válka, a tak k jejich realizaci došlo až poté, kdy ve 30. letech minulého století byly zemské desky předány do Moravského zemského archivu. Díky úsilí ředitele archivu Františka Hrubého bylo na archiv opět převedeno i vydávání desk. Nové práce měly dokončit vydávání pergamenových, nádherně zdobených svazků z doby před sloučením desk v Brně. Obě teritoriální řady byly rozděleny do dvou svazků, mezi nimiž byl předělem rok 1566. Práce, které začaly už v 30. letech, se protáhly, a tak Tomáš Kalina dovedl až roku 1950 řadu brněnskou jedním dílem do roku 1566. Na něj navázal Miloslav Rohlík (1918–1969) s posledním brněnským svazkem do roku 1641, který vydal roku 1957. Olomoucká cůda byla svěřena Františku Matějkovi,⁸⁹ který na ní sice začal pracovat později než Kalina (původně měl edici olomoucké řady připravit Augustin Uher), ale podařilo se mu v letech 1948 a 1953 vydat oba svazky a dovedl edici desk zemských do roku 1642. Desky trhové tak byly vydány kompletně, o mladším období už se neuvažovalo.

Zkratky: **ZDB**, **ZDO**

Die Landtafel des Markgrafthumes Mähren. Moravské Zemské Desky, edd. Petr Clumecký, Josef Chytil, Karel Demuth, Adolf Wolfskron, František Černý, Tomáš Kalina, František Matějek, Miloslav Rohlík

Die Landtafel des Markgrafthumes Mähren

I. 1348–1466, Brünnner Cuda, edd. P. Ritter v. Chlumecky, Joseph Chytil, Carl Demuth, A. R. v. Wolfskron, Brünn 1856

I. 1348–1466, Olmützer Cuda, edd. P. Ritter v. Chlumecky, Joseph Chytil, Carl Demuth, A. R. v. Wolfskron, Brünn 1856

Moravské Zemské Desky

II. 1480–1566 Kraj brněnský, ed. Tomáš Kalina, Praha 1950

II. 1480–1566 Kraj olomoucký, ed. František Matějek, Brno 1948

III. 1567–1641, Kraj brněnský, ed. Miloslav Rohlík, Praha 1957

⁸⁸ Tomáš Kalina (1874–1956) středoškolský profesor, historik. Srov. Fric, Pavel: *Tomáš Kalina – středo-školský profesor, editor moravských zemských desk*. In: Muzeum Brněnska. Sborník 2009, s. 123–131.

⁸⁹ František Matějek (1910–1997) historik a archivář, ředitel Moravského zemského archivu. Srov. Barteček, Ivo: *Historik František Matějek*. Folia historica Bohemica 17, 1994, s. 343–356.

III. 1567–1642 Kraj olomoucký, ed. František Matějka, Praha 1953

Černý, František: Ukazatel jmen k latinským deskám brněnským a olomouckým vydaným P. ryt. Chlumeckým, Jos. Chytilém, Kar. Demuthem a A. ryt. Wolfskronem r. 1856, Brno 1914 (Prameny dějin moravských 2)

Knihy půhonné a nálezové

Knihy půhonné a nálezové, vedené ve sporné agendě většího a menšího soudu, se zachovaly z let 1405–1783 (s jednotlivinami pro léta 1374–1398) a vydávány byly ve zvláštní řadě. Iniciátorem edice byl Vincenc Brandl, který se také ujal jejího zpracování. Zpřístupnil celkem šest svazků (do roku 1493), sedmý svazek vydal Bertold Bretholz.

Brandl byl značně zaneprázdněn svou politickou činností i jinými aktivitami v rámci své práce v Moravském zemském archivu, a tak práce na prepisech knih půhonných ležela na archivním diurnistovi Vincenci Nebovidském (1842–1927). Brandl často ani neprovedl kolaci přepsaných svazků. To se samozřejmě projevilo na kvalitě edice, v níž se vyskytuje celá řada chyb. O mnoho lépe nedopadla ani práce Bertolda Bretholze, která má sice vyšší úroveň než díly Brandlovy, ale přesto se editor nevyrovnal s obtížemi, jež mu přinášela edice jazykově české památky. Po Bretholzovi se měl edice ujmout Bohumil Navrátil, ale další práce narazily na problémy finančního rázu. Podobně neuspěli ani další pracovníci Moravského zemského archivu, kteří o pokračování edice uvažovali. Vydávání knih půhonných nebylo dokončeno, zpřístupněny byly půhony pro léta 1374–1503.

Zkratka: **KP**

Libri citationum et sententiarum seu Knihy půhonné a nálezové, edd. Vincenc Brandl, Bertold Bretholz

I. Vetustissimae, quae extant, citationes cuae Olomucensis (1374–1398), První kniha půhonnů Olomouckých (1405–1411), ed. Vincentius Brandl, Brunae 1872

II. I. Půhony Brněnské (1406–1415), II. Půhony Olomoucké (1412–1420), ed. Vincentius Brandl, Brunae 1873

III.1. I. Půhony Brněnské (1417–1447). II. Půhony Brněnské (1447–1448), ed. Vincentius Brandl, Brunae 1878

III.2. Půhony Olomoucké (1437–1448), ed. Vincentius Brandl, Brunae 1880

IV.1. Brněnské půhony od roku 1459–1466, ed. Vincentius Brandl, Brunae 1881

IV.2. Olomoucké půhony od roku 1463–1466, ed. Vincentius Brandl, Brunae 1882

V.1. Půhony Olomoucké 1475–1494, ed. Vincentius Brandl, Brunae 1888

V.2. Půhony a nálezy Brněnské 1480–1494, ed. Vincentius Brandl, Brunae 1892

VI. Půhony Olomoucké od r. 1483–1493, ed. Vincentius Brandl, Brunae 1895

Libri citationum et sententiarum

VII. 1490–1503, ed. Bertoldus Bretholz, Brunae 1911

12. 3 Desky zemské hornoslezských knížectví

Desky zemské v knížectvích českého Slezska vznikají ve 14. století. Název jejich řad se lišil od názvů v Čechách a na Moravě: deskám trhovým odpovídají knihy zadní, deskám pùhonným odpovídají knihy přední. Nejstarší svazky však zanikly, a tak se opavské knihy trhové dochovaly od roku 1413, knihy pùhonné od roku 1431, krnovské knihy trhové se dochovaly od roku 1404, pùhonné od roku 1498.

O zpřístupnění opavských desk se zasloužil Jan Kapras,⁹⁰ který v letech 1906–1908 vydal středověké části předních i zadních knih.⁹¹ Brzy po Kaprasovi vydal registr krnovského zemského soudu z let 1498–1515 Josef Zukal.⁹² K dalšímu zpřístupnění slezských desk období středověku došlo až po sto letech: desky zemské knížectví krnovského z let 1403–1522 vydal Dalibor Prix, bohužel – proti všem pravidlům zpřístupňování diplomatických pramenů – v nenáležitě transliterované podobě.

Zkratky: **ZDOp**, **ZDK**

Knížectví opavské

Pozůstatky knih zemského práva knížectví Opavského, ed. Jan Kapras

I/1 Knihy přední (1413–1484), Praha 1906 (Historický archiv 28)

II/1 Desky zemské (1431–1536), Praha 1908 (Historický archiv 31)

Knížectví krnovské

Zukal, Josef: Nejstarší registr zemského práva Krnovského, *Věstník Matice Opavské* 18, 1910, s. 17–24

Zemské desky krnovské

I. 1403–1522, ed. Dalibor Prix, Opava 2008

90 Jan Kapras (1880–1947) právní historik, profesor českých právních dějin na Univerzitě Karlově, ministr školství. Srov. Kindl, Vladimír: *Na okraj nedožitého jubilea prof. dr. Jana Kaprase*. Právněhistorické studie 33, 1993, s. 241–246.

91 Na Kaprase navázal na počátku 60. let 20. století Miloslav Rohlík, který dovedl vydání knih zadních opavských zemských desk do roku 1613.

92 Josef Zukal (1841–1929) historik věnující se slezským dějinám. Srov. Fukala, Radek: *Josef Zukal, 1841–1929*. In: *Historiografie Moravy a Slezska* 1, 2001, s. 95–108.

13 Desky dvorské

U dvorského soudu byly vedeny dvorské desky, které obsahovaly zápisy pro osoby, statky a zboží v lenní závislosti na českém panovníkovi. Vedeny byly (podobně jako u zemského soudu desky zemské) v několika řadách: desky pŕuhonné, trhové a zápisné. Zvláštní řadou pak byly *libri proclamationum*, desky provolací, do nichž byl zapisován majetek, který jako odúmrtí (nebo z jiného důvodu) připadl králi. Tato řada byla vedena od roku 1380 do roku 1497, kdy se panovník vzdává práva na odúmrtí, ostatní řady až do poloviny 19. století.⁹³

Vydávání desk dvorských se ujal Gustav Friedrich v době, kdy opustil práci na *Českém diplomatáři*. V původním plánu mělo být zpřístupněno pět knih provolacích vedených od roku 1380, kniha svodů z let 1437–1499, I. a II. kniha pŕuhonná pro léta 1383–1530, kniha trhová z let 1414–1482 a kniha zápisná od roku 1445. Tento plán se nepodařilo naplnit celý. Friedrich vydal v ediční řadě *Archivu českého* čtyři knihy provolací (poslední svazek – IV/3 – vyšel až po Friedrichově smrti, a tak XXXVII. díl AČ se IV. knihou provolací není opatřen rejstříkem) a mimo tuto ediční řadu I. a II. knihu pŕuhonnou (II. kniha vyšla rovněž po Friedrichově smrti). Friedrichovi se nepodařilo dokončit ani slibovaný diplomatický rozbor desk dvorských.

Zkratka: DD

Desky dvorské království českého. Tabulae curiae regalis per Bohemiam. Die Hoflehtafel des Königreiches Böhmen, ed. Gustav Friedrich

Desky dvorské království českého. Tabulae curiae regalis per Bohemiam

I. První kniha provolací z let 1380–1394. Liber proclamationum primus inde ab anno MCC-CCXX. usque ad annum MCCCXCIV. Praha 1921 (Archiv český XXXI)

II. Druhá kniha provolací z let 1395–1410. Liber proclamationum secundus inde ab anno MCCCXCV. usque ad annum MCCCCX. Praha 1935 (Archiv český XXXV)

III. Třetí kniha provolací z let 1411–1448. Liber proclamationum tertius inde ab anno MCC-CCCXI. usque ad annum MCCCXLVIII. Praha 1941 (Archiv český XXXVI)

IV. Čtvrtá kniha provolací z let 1453–1480. Liber proclamationum quartus inde ab anno MCCCCLIII. usque ad annum MCCCCLXXX. (Archiv český XXXVII)

IV/1. Čáska 1: Kraje A–E. Praha 1941 (Archiv český XXXVII/1)

IV/2. Čáska 2: Kraje F–K. Praha 1941 (Archiv český XXXVII/2)

IV/3. Čáska 3: Kraje L–N. Praha 1944 (Archiv český XXXVII/3)

VII. První kniha pŕuhonná z let 1383–1407. Liber citationum primus inde ab anno MCC-

93 Přehled starých i nových řad podává Burdová, Pavla: *Desky dvorské*. Sborník archivních prací 47, 1997, s. 81–83.

CLXXXIII usque ad annum MCCCCVII. Praha 1929

Desky dvorské království českého. Die Hoflehetafel des Königreiches Böhmen

VIII. Druhá kniha půhonná z let 1407–1530. Der zweite Ladungsquatern von 1407–1530.

Praha 1944

Lenní soudy zasedaly i při královských hradech. Trutnovské desky manské z let 1495–1575 vydal v rámci XV. dílu *Archivu českého* Vojtěch Jaromír Nováček.

Trutnovské desky manské z let 1455–1539 (1575), ed. Vojtěch Jaromír Nováček. In: *Archiv český* XV, Praha 1898, s. 344–508

14 Edice písemností institucí církvevní správy

Úřední knihy vzešlé z činnosti církevní správy přitáhly brzy pozornost katolických kněží, kteří ostatně v poměrně hojném počtu projevovali zájem o historickou práci, zejména pak o regionální dějiny. Na poli historické vědy odvedli značný kus práce, ale chybělo jim školení diplomatické. Tyto ediční řady tak byly vydávány z hlediska potřeb historiků, postrádají diplomatické zpracování, kterého se jim nedostalo ani v případě, že se práce na kontinuitu řady ujímá diplomatik.

14.1 Úřední knihy pražské arcidiecéze

V pražské arcidiecézi byla vedena řada úředních knih, z nichž se mnohé dochovaly především v archivu pražské metropolitní kapituly.⁹⁴ Mezi nejvýznamnější z nich náleží konfirmační knihy, erekční knihy, soudní akta a matrika svěcení kněží.

Libri confirmationum

Vysvěcený klerik, který byl patronem prezentován k beneficiu, se prokázal generálním vikářům formátou a presentací, aby mohl být jmenován farářem, administrátorem či oltářníkem. O tomto jmenování mu byla udělena konfirmační listina vydávaná biskupem. Platnost konfirmačních listin byla vázána na konkrétní osobu. Proto se nám dochovaly spíše jen náhodně v archivech duchovních institucí, které byly patrony kostela. (Naše první dochovaná konfirmační listina pochází z roku 1278.) Od roku 1354 byla v pražské arcidiecézi potvrzení duchovních k úřadům zapisována do konfirmačních knih vedených při úřadu generálních vikářů. Do roku 1436 se dochovalo deset konfirmačních knih v téměř úplné řadě. Pro pražskou arcidiecézi představují cennou topografickou pomůcku a značný význam mají i z hlediska prosopografického.

Zakladatelem ediční řady konfirmačních knih byl František Antonín Tingl,⁹⁵ který své svazky vydával dokonce vlastním nákladem. Vydávání začal roku 1865 I. sešitem V. knihy a každý rok zpřístupnil další sešit nebo knihu. Následujícího roku vyšel 2. a 3. sešit V. knihy, v roce 1867 I. sešit I. knihy a roku 1868 vydal II. knihu. Roku 1869 však Tingl umírá a většina materiálu zůstala nezpřístupněná. Nedokončeného edičního podniku se ujal Josef

⁹⁴ Soupis zde uložených rukopisů podal Podlaha, Antonín: *Catalogus codicum manu scriptorum, qui in archivio capituli metropolitani Pragensis asservantur*. Pragae 1923.

⁹⁵ František Antonín Tingl (1809–1869) katolický kněz, autor děl se zaměřením na církevní topografii, editor písemností církevní správy. (Vide kap. 14.1 Soudní akta.)

Emler, který nejprve v roce 1874 dokončil vydání I. konfirmační knihy 2. sešitem, do roku 1889 pak přidává ve čtyřech dílech dalších sedm konfirmačních knih. Deset dochovaných konfirmačních knih tak bylo vydáno v sedmi dílech.

Konfirmační knihy pro období od sklonku roku 1378 až do roku 1400 zregestovala Věra Jenšovská pro ediční řadu *Regesta Bohemiae et Moraviae aetatis Venceslai IV.* (kap. 6).

Zkratka: LC

Libri confirmationum ad beneficia ecclesiastica Pragensem per archidioecesim. Libri confirmationum ad beneficia ecclesiastica per archidioecesin Pragenam, edd. František

Antonín Tingl, Josef Emler

Libri confirmationum ad beneficia ecclesiastica Pragensem per archidioecesim

I/1 1354–1362, ed. Franciscus Antonius Tingl, Praegae 1867

I/2 1363–1369, ed. Jos. Emler, Praegae 1874

II 1369–1373, ed. Franciscus Antonius Tingl, Praegae 1868

III–IV 1373–1390, ed. Jos. Emler, Praegae 1879

Libri confirmationum ad beneficia ecclesiastica per archidioecesin Pragenam

V/1–3 1390, 1391–92, 1393–99, ed. Franciscus Antonius Tingl, Praegae 1865–1866

Libri confirmationum ad beneficia ecclesiastica Pragensem per archidioecesim

VI 1399–1410, ed. Jos. Emler, Praegae 1883

VII 1410–1419, ed. Jos. Emler, Praegae 1886

VIII–X 1421–1436, ed. Jos. Emler, Praegae 1889

Libri erectionum

Od 2. poloviny 14. století se množily donace kostelům, klášterům, kaplím i oltářům na zádušní účely nebo na zvýšení lesku bohoslužeb, byly zřizovány nové fundace. Tato obdarování byla evidována v arcibiskupské kanceláři, kde příslušný klerik předložil listinu donátora. Donaci potvrdil generální vikář, který ji nechal zapsat do erekčních knih. Tyto knihy, pokud jde o jejich funkci, mohou být srovnávány se zemskými deskami. Erekční knihy se vedly v kanceláři pražských arcibiskupů od roku 1358, ale mnozí kněží si do nich nechali zapsat i písemnosti starší. Knihy byly dochovány – ať v originále či v opisech – v 15 svazcích, a to až do roku 1602 (s mezerou pro první čtyři desetiletí 16. století). V průběhu doby se zapisovalo i do dvou řad. Z nejstaršího období je edičně zpřístupněno sedm svazků.

Erekční knihy začal vydávat církevní historik Klement Borový,⁹⁶ který v letech 1875–1889 zpřístupnil pět knih pro období 1358–1407. Borový nevydal text v úplnosti, rozhodl se vypustit stereotypní části formuláře. Proto vydávané zkrácené záznamy opatřil pořadovým číslem, převedeným datem a stručným registrem. O vydávání dalších knih proje-

⁹⁶ Klement Borový (1838–1897) profesor církevního práva a fundamentální teologie na teologické fakultě pražské univerzity, scholastik pražské metropolitní kapituly, historik a editor.

vil zájem Václav Hrubý, edice se však ujal kanovník metropolitní kapituly a její archivář Antonín Podlaha,⁹⁷ který od roku 1915 do roku 1927 v sešitech zpřístupnil další svazek z předhusitského období – VI. erekční knihu, jež v druhé řadě zachycuje léta 1397–1405. Podlaha se odlišil od svého předchůdce ve způsobu vydávání – text je zpřístupněn v plném znění. Po Podlahově smrti se rozhodl pokračovat ve vydávání erekčních knih Josef Pelikán. Podařilo se mu připravit k tisku VII. knihu, ale narazil na nepřekonatelné potíže s jejím vydáním. Rukopis tedy zůstal v Pelikánově pozůstalosti, z níž ho v roce 2002 vydala Hana Pátková. Pelikán zvolil za ediční řeč češtinu (na rozdíl od svých předchůdců užívajících latinu). Úvod byl navíc přeložen do angličtiny. Chronologicky zachycuje VII. kniha období let 1405–1408, ale obsahuje i zápisy z let 1314–1418. (Začíná tedy dobou, kdy erekční knihy ještě neexistovaly a příslušné listiny si do nich jejich držitelé nechali vložit dodatečně.) Vydání erekčních knih zatím není dokončeno, zbývajících osm knih zůstává v rukopisech.

Erekční knihy pro období od sklonku roku 1378 až do roku 1400 zregestovala Věra Jenšovská pro ediční řadu *Regesta Bohemiae et Moraviae aetatis Venceslai IV.* (kap. 6).

Zkratka: LE

Libri erectionum archidioecesis Pragensis saeculo XIV. et XV. Libri erectionum Archidioecesis Pragensis. Erekcční knihy pražské arcidiecéze, edd. Klement Borový, Antonín Podlaha, Josef Pelikán, Hana Pátková

Libri erectionum archidioecesis Pragensis saeculo XIV. et XV.

Liber I. (1358–1376), ed. Clemens Borový, Praegae 1875

Liber II. (1375–1388), ed. Clemens Borový, Praegae 1878

Liber III. (1385–1390), ed. Clemens Borový, Praegae 1879

Liber IV. (1390–1397), ed. Clemens Borový, Praegae 1883

Liber V. (1398–1407), ed. Clemens Borový, Praegae 1889

Liber VI. (1397–1405), ed. Antonius Podlaha, Praegae 1927

Libri erectionum Archidioecesis Pragensis. Erekcční knihy pražské arcidiecéze

Vol. VII., edd. †Josef Pelikán – Hana Pátková, Praegae 2002

Soudní akta konsistoře pražské

Spory o benefícia, neodváděné desátky, spory mezi patronem a farářem se řešily soudně před generálním vikářem a zapisovaly se do manuálů s nepřesným názvem soudní akta pražské konsistoře.⁹⁸

Soudní akta konsistoře pražské se z předhusitského období zachovala v šesti svazcích

97 Antonín Podlaha (1865–1932) světec biskup pražský, generální vikář pražské arcidiecéze, děkan pražské metropolitní kapituly, kapitulní archivář a knihovnik, docent dějin umění na pražské univerzitě, editor, katalogizátor rukopisů, pořadatel archiválií, autor řady uměleckohistorických i historických prací. K jeho životu a kulturní činnosti srov. Lebeda, Jan: *Sváteční člověk. Život biskupa Antonína Podlahy (1865–1932)*. Praha 1965.

98 Srov. Hledíková, Zdeňka: *Soudní akta generálních vikářů*. Sborník archivních prací 16, 1966, s. 157–171.

z let 1373–1407 a jeden svazek se dochoval z počátků husitství (1420–1424). František Antonín Tingl vydal roku 1865 část IX. svazku pro rok 1392, která časově korespondovala s jeho edicí V. knihy konfirmační.⁹⁹ V dalším vydávání soudních akt již ale nepokračoval a smrt mu zabránila i v dokončení edice konfirmačních knih. O ediční zpřístupnění soudních akt se tentokrát nezasloužili historikové z řad kněží, ale v době, kdy již Emler převzal vydávání konfirmačních knih a Borový pracoval na knihách erekčních, kanovník pražské metropolitní kapituly a pozdější litoměřický biskup Anton Frind, který si jako církevní historik a kapitulní archivář a knihovník dobře uvědomoval význam těchto pramenů, získal pro tento úkol bibliotékaře pražské Univerzitní knihovny Ferdinanda Tadra.¹⁰⁰ Vydání těchto památek bylo nutné rovněž proto, že některé svazky soudních akt byly pro špatný fyzický stav téměř nečitelné. Tadra začal se svou prací již na konci 70. let 19. století, dva připravené svazky však dlouho nenašly instituci, která by je vydala. A tak až po vzniku České akademie pro vědy, slovesnost a umění vyšly roku 1893 jako první dva svazky její ediční řady *Historický archiv*. Ve vydávání pak mohl pokračovat i v dalších svazcích *Historického archivu*, a tak do začátku 20. století (1901) byla vydána celá řada soudních akt do roku 1424 i s dodatky.

Soudní akta pro období od sklonku roku 1378 až do roku 1400 zregestovala Věra Jenšovská pro ediční řadu *Regesta Bohemiae et Moraviae aetatis Venceslai IV.* (kap. 6).

Zkratka: AI

Soudní akta konsistoře pražské (*Acta judiciaria consistorii Pragensis*), ed. Ferdinand Tadra

I (1373–1379), Praha 1893 (*Historický archiv*, č. 1)

II (1380–1387), Praha 1893 (*Historický archiv*, č. 2)

III (1392–1393, 1396–1398), Praha 1896 (*Historický archiv*, č. 8)

IV (1401–1404), Praha 1898 (*Historický archiv*, č. 11)

V (1406–1407), Praha 1899 (*Historický archiv*, č. 15)

VI (1407–1408), Praha 1900 (*Historický archiv*, č. 18)

VII (1420–1424 a dodatky), Praha 1901 (*Historický archiv*, č. 21)

Soudní akta byla vedena také u úřadu korektora kléru, trestního soudce kněžstva, který byl speciálním úřadem zavedeným pouze v pražské arcidiecézi, jinde v Evropě ho neznáme. Tato soudní akta se dochovala pouze v drobném zlomku pro léta 1407–1410 a byla vydána formou excerpt Antonínem Podlahou.

⁹⁹ *Acta Judiciaria Archiepiscopatus Pragensis sub honorabili domino Joanne Pomuk, vicario in spiritualibus generali conscripta et nunc prima vice edita, codicis noni annus 1392*, ed. Fr. A. Tingl. Pragae 1865.

¹⁰⁰ Ferdinand Tadra (1844–1910) historik, knihovník Univerzitní knihovny v Praze, jeden z našich nejvýznamnějších editorů, jehož edičním zájmem byly hlavně formulářové sbírky. (Vide kap. 16.) Srov. Hlaváček, Ivan: *Český historik a editor Ferdinand Tadra*. *Acta Universitatis Carolinae – Philosophica et historica* 5, 1980, Z pomocných věd historických IV, s. 97–124; 2. vyd. in: týž: *O mých předchůdcích i současnicích*, s. 203–228. Hlaváčekův příspěvek zahrnuje i Tadrovu bibliografii.

Akta korektorů duchovenstva diecéze pražské z let 1407–1410, ed. Antonius Podlaha. Pragae 1921 (Editiones archivii et bibliothecae s. f. metropolitani capituli Pragensis XVI)

Liber ordinationum cleri

Klerikovi byla o každém stupni svěcení vydána formáta, listina obsahující písemné potvrzení o uděleném svěcení, a heslovitý zápis byl proveden do matriky svěcenců.

V pražské arcidiecézi se v relativní úplnosti dochoval jediný svazek matriky svěcenců se zápisy z let 1395–1416. (Poškozenému rukopisu archivu pražské metropolitní kapituly chybí začátek a konec; původní rozsah byl 1393–1418.) *Liber ordinationum cleri* vydal Antonín Podlaha ve třech sešitech v letech 1910, 1920, 1922. Léta 1395–1400 zregestovala Věra Jenšovská pro ediční řadu *Regesta Bohemiae et Moraviae aetatis Venceslai IV.* (kap. 6). Zlomek ordinační knihy z roku 1355 vydal Ferdinand Tadra. Ordinační záznamy biskupa Filiberta byly vydány Františkem Štědrým.¹⁰¹

Ordinační knihu z let 1395–1416 rozpracovala formou databází Eva Doležalová. CD-ROM s těmito databázemi obsahuje její kniha *Svěcenci pražské diecéze 1395–1416* (Praha 2010).

Zkratka: **LOC**

Tadra, Ferdinand: Cancellaria Arnesti. Formelbuch des ersten Prager Erzbischofs Arnest von Pardubic. Wien 1880, s. 85–89 pozn.

Liber ordinationum cleri 1395–1416, ed. Antonius Podlaha. Pragae 1922 (Editiones archivii et bibliothecae s. f. metropolitani capituli Pragensis IX)

Štědrý, František: Rejstřík svěcenců na kněžství legáta sněmu basilejského Filiberta, biskupa kostnického. Sborník Historického kroužku 5, 1904, s. 92–98, 139–143.

Protocolum visitationis archidiaconatus Pragensis annis 1379–1382 per Paulum de Janowicz archidiaconum Pragensem factae

Z jednotlivin je nutné alespoň zmínit pramen, který má značný význam pro poznání života v pražské arcidiecézi předhusitského období – protokol z vizitací pražského arcijáhna Pavla z Janovic, zachycující období let 1379–1382. V úplnosti byl vydán Ivanem Hlaváčkem a Zdeňkou Hledíkovou roku 1973. Nedlouho před nimi ho zregestovala Věra Jenšovská pro ediční řadu *Regesta Bohemiae et Moraviae aetatis Venceslai IV.* (kap. 6).

Protocolum visitationis archidiaconatus Pragensis annis 1379–1382 per Paulum de Janowicz archidiaconum Pragensem factae, Visitační protokol pražského arcijáhenství pražského arcijáhna Pavla z Janovic z let 1379–1382, edd. Ivan Hlaváček – Zdeňka Hledíková. Pragae 1973

¹⁰¹ František Štědrý (1847–1932) katolický kněz, autor historických prací s církevně historickým a regionálním zaměřením, které ho vedly i ke studiu pramenů centrálních institucí. (Vide kap. 15.)

14.2 Olomoucká diecéze

V olomoucké diecézi se dochovaly pouhé zlomky obdobných úředních knih, které navíc nebyly edičně zpřístupněny. Oproti pražské diecézi zde však vznikly v rámci temporální správy speciální úřední knihy, které souvisejí s lenním systémem diecéze zavedeným již biskupem Brunem: zachycovaly držbu manských statků olomouckého biskupství. Vedeny byly u manského soudu v Kroměříži a svou funkcí odpovídají deskám dvorským. Tyto prameny jsou označovány tradičním názvem lenní knihy, i když jejich charakter spíše odpovídá speciálním registrům.¹⁰² Nejstarší svazky lenních knih byly částečně vydány Karlem Lechnerem. Zápisy pro období od sklonku roku 1378 až do roku 1419 zregestovala Božena Kopiczková pro ediční řadu *Regesta Bohemiae et Moraviae aetatis Venceslai IV.* (kap. 6).

Die ältesten Belehnungs- und Lehensgerichtsbücher des Bisthums Olmütz, 1–2, ed. Karl Lechner. Brünn 1902.

14.3 Edice synodálních statut

Klerikové měli za povinnost účastnit se synod, nebo si alespoň opatřit opis statut vzešlých ze synody. V (arci)biskupské kanceláři pak byly vedeny i knihy statut.

Těmto památkám byla věnována pozornost už od 2. poloviny 18. století. Arsenius Theodor Fasseau vydal roku 1766 *Collectio synodorum et statutorum almae diocesis Olomucenae in IV partes distributa*. Vedle statut olomoucké diecéze zde ve druhé části zpřístupnil i některá provinciální statuta pražských arcibiskupů (Arnošta z Pardubic a Jana z Jenštejna) a v třetí části statuta brněnské kolegiální kapituly. Podobně také Beda Dudík¹⁰³ věnoval svou pozornost olomouckým i pražským statutům. Pražská synodální statuta vydaná Arnoštem z Pardubic (od roku 1353) a jeho nástupci až do roku 1413 edičně zpřístupnil Konstantin Höfler.¹⁰⁴

Höflerovu edici antikvovala až práce Rostislava Zeleného, Jaroslava V. Polce¹⁰⁵ a Jaroslava 102 O charakteru těchto knih obšírně pojednává Kopiczková, Božena: *Třetí manská olomoucká kniha – registrum speciale?* (Editor a text). *Folia historica Bohemica* 12, 1988, s. 327–343; táž: *Dodatek ke speciálním registrům Lenního dvora olomouckých biskupů* (Editorčino ohlédnutí). *Studie o rukopisech* 14, 2001, s. 113–118.

103 Beda František Dudík OSB (1815–1890) moravský stavovský historiograf, docent pro studium středověkých písemných pramenů na univerzitě ve Vídni. Neúnavný sběratel historických pramenů v našich zemích i v zahraničí. (Vide kap. 3.) Srov. Mahel, Richard: *K archivní a ediční činnosti moravského historiografa Bedy Dudíka* (Prameny bohemikální povahy a jejich ediční zpřístupňování). *Archivní sborník 2005 Státní okresní archiv Kroměříž* 11, 2005, s. 62–95.

104 *Concilia Pragensia 1353–1413*. Prager Synodal-Beschlüsse. Ed. Konstantin Höfler. *Abhandlungen der königlichen böhmischen Gesellschaft der Wissenschaften* V,12, Prag 1862. Konstantin Höfler (1811–1897) historik, čelný představitel německé historiografie v Čechách, profesor na pražské německé univerzitě, editor diplomatických i literárních památek. Srov. Zilynská, Blanka: *Karl Adolf Constantin von Höfler jako univerzitní učitel*. In: *Německá medievistika v českých zemích do roku 1945*. Praha 2004, s. 193–224.

105 Jaroslav Václav Polc (1929–2004) církevní historik, ředitel knihovny Lateránské univerzity, profesor na

va Kadlece.¹⁰⁶ Editoři, kteří ať již pro omezené publikační možnosti, které měli v Československu, nebo proto, že v zahraničí trvale žili, zveřejnili v letech 1972–1991 svou práci (rozdělenou do tří částí) na stránkách čtyř ročníků v Římě vycházejícího časopisu *Apollinaris*. Jejich práce však byla pro většinu našich zájemců nedostupná, a proto Zdeňka Hledíková s Jaroslavem Polcem tyto edice vydali roku 2002 znovu v práci *Pražské synody a koncily předhusitské doby*. Nové vydání bylo navíc doplněno o statuta Jana IV. z Dražic, která byla vydaná Z. Hledíkovou.

Statuta olomouckých biskupů se moderní edice dočkala roku 2003 v práci Pavla Krafla *Synody a statuta olomoucké diecéze období středověku*.

Praha

Zelený, Rostislav: Councils and Synods of Prague and their Statutes (1343–1361). *Apollinaris* 45, 1972, s. 471–532, 698–740.

Polc, Jaroslav V.: Councils and Synods of Prague and their Statutes (1362–1395). *Apollinaris* 52, 1979, s. 200–237, 495–527; 53, 1980, s. 131–166, 421–457.

Kadlec, Jaroslav: Synods of Prague and their Statutes 1396–1414. *Apollinaris* 64, 1991, s. 227–293.

Polc, Jaroslav V. – Hledíková, Zdeňka: *Pražské synody a koncily předhusitské doby*, Praha 2002

Olomouc:

Krafl, Pavel: *Synody a statuta olomoucké diecéze období středověku*, Praha 2003

Katolické teologické fakultě UK a její děkan.

106 Jaroslav Kadlec (1911–2004) církevní historik, editor literárních i diplomatických pramenů, profesor na Katolické teologické fakultě UK a jejích předchůdkyních. (Vide kap. 16.1.)

15 Edice písemností středověké univerzity. Monumenta historica Universitatis Pragensis

Z úředních písemností středověké pražské univerzity se do nové doby slušně dochoval listinný fond, z úředních knih však zůstalo pouhé torzo v podobě dvou matrik (děkanská kniha artistické fakulty a matrika právnické univerzity) a rukopisů s univerzitními statuty. Část listin, úředních knih a spisů včetně obou matrik však byla na konci II. světové války při přesunu německé univerzity do Innsbrucku odvezena z Prahy a od té doby je neznámá. O to větší cenu má ediční řada *Monumenta historica Universitatis Carolo-Ferdinandae Pragensis*, která byla připravena profesory filozofické fakulty v letech 1830–1848 v souvislosti s výročím 500 let trvání univerzity. Václav Vojtíšek, před II. světovou válkou inspektor Archivu Univerzity Karlovy, sice preventivně nechal obě matriky ofotografovat ještě předtím, než Archiv Univerzity Karlovy po uzavření českých vysokých škol převzala německá univerzita, část z takto vytvořených aktofot (negativně vytvořené fotografie) však není natolik kvalitní, aby vyřadila starou edici z užívání.

Ediční řadou *Monumenta historica Universitatis Carolo-Ferdinandae Pragensis* byla zpřístupněna děkanská kniha artistické fakulty z let 1367–1585, matrika právnické univerzity z let 1372–1418, univerzitní diplomatář a univerzitní statuta. *Monumenta* byla rozdělena do tří dílů, z nichž první, dvousvazkový, obsahující děkanskou knihu artistické fakulty, vyšel v letech 1830 a 1832 bez udání editorů na titulním listu, v závěru druhého svazku jsou však uvedeni Antonín Spirk,¹⁰⁷ Antonín Dittrich,¹⁰⁸ Josef Jungmann¹⁰⁹ a Ladislav Jandera,¹¹⁰ kteří pracovali s pomocí Františka Palackého, Maxmiliána Millauera (1784–1840) a Václava Hanky (1791–1861). Rovněž II. díl byl rozdělen do dvou svazků. První svazek, vydaný roku 1834, obsahoval matriku pražské právnické univerzity a první část univerzitního diplomatáře s listinami do roku 1410. Náklad druhého svazku diploma-

107 Antonín Ferdinand Spirk (1787–1847) profesor italské řeči a literatury na pražské univerzitě, bibliotékař pražské Univerzitní knihovny.

108 Antonín Dittrich OCist (1786–1849) profesor na Akademickém gymnáziu v Praze, vyučoval teologii na filozofické fakultě pražské univerzity.

109 Josef Jungmann (1773–1847) literární historik, jazykovědec, básník, překladatel, profesor na Akademickém gymnáziu v Praze, děkan filozofické fakulty a rektor pražské univerzity. Srov. Sak, Robert: *Josef Jungmann*. Život obrozenec. Praha 2007 (Velké postavy českých dějin 8).

110 Josef Ladislav Jandera OPraem (1776–1857) profesor matematiky na pražské univerzitě se zájmem o regionální dějiny.

táře byl zničen za revoluce roku 1848, kdy ho bylo použito při stavbě barikád. Zachránily se pouze tři exempláře, z nichž do roku 1945 zůstal jen jeden neúplný výtisk, který byl uložen v pražském městském archivu a shořel při požáru Staroměstské radnice během květnového povstání. V dochovaném prvním svazku druhého dílu editoři uvedeni nejsou. Poslední, třetí díl *Monument* obsahuje statuta pražské univerzity a byl vydán Antonínem Dittrichem a Antonínem Spirkem roku 1848 (ale bez udání letopočtu). Rejstřík k tomuto dílu zpracoval František Štědrý a byl vydán se značným zpožděním až roku 1932.

Zkratka: **MUPr, MHUP**

Po smrti Václava Vojtíška byla aktofota děkanské knihy artistické fakulty a matriky právnické univerzity předána Archivu Univerzity Karlovy a na univerzitě bylo rozhodnuto, že bude vytvořena faksimilová publikace děkanské knihy. Její přípravy se ujal Karel Beránek, který také napsal doprovodnou studii (v níž měl být obsažen i rejstřík vytvořený Michalem Svatošem). Vydání faksimile však sledovalo především účel reprezentativní publikace (celá pětina výtisků byla opatřena celokoženou vazbou) a doprovodný svazek nikdy nevyšel.¹¹¹

Z celouniverzitních matrik se dochoval pouze zlomek matriky saského národa z let 1373–1375 a 1382–1383. Vydal ho Ferdinand Doelle.¹¹²

V novější době je pozornost věnována spíše vydávání novověkých pramenů (K. Beránek), které se dochovaly úplněji než prameny středověké.

Monumenta historica Universitatis Carolo-Ferdinandae Pragensis. Monumenta historica Universitatis Pragensis, Edd. Antonín Dittrich, Antonín Spirk, Josef Jungmann, Ladislav Jandera, František Štědrý

Monumenta historica Universitatis Carolo-Ferdinandae Pragensis

Monumenta historica Universitatis Carolo-Ferdinandae Pragensis, edd. Antonín Dittrich, Antonín Spirk, Josef Jungmann, Ladislav Jandera

I/1,2 Liber decanorum Facultatis Philosophicae Universitatis Pragensis, ab anno Christi 1367. usque ad annum 1585. Edd. Antonius Dittrich, Antonius Spirk, Josephus Jungmann, Ladislaus Jandera. Pragae 1830–1832

II/1 Album seu matricula Facultatis juridicae Universitatis Pragensis ab anno Christi 1372 usque ad annum 1418. Codex diplomaticus universitatis eiusdem originem, incrementa, privilegia, jura, beneficia, aliaque fata, tum prospera, tum adversa illustrans. Pragae 1834

Monumenta historica Universitatis Pragensis

Monumenta historica Universitatis Pragensis, edd. Antonín Dittrich, Antonín Spirk, Fran-

¹¹¹ Pouze částečnou náhradou je příspěvek Karla Beránka: *K pokusu o rekonstrukci rukopisů děkanské knihy filozofické fakulty a právnické matriky pražského vysokého učení světlotiskem*. Acta Universitatis Carolinae – Historia Universitatis Carolinae Pragensis 31/1, 1991, s. 129–142.

¹¹² Doelle, Ferdinand: *Ein Fragment der verlorenegegangenen Prager Universitätsmatrikel aus dem 14. Jahrhundert*. In: Miscellanea Francesco Ehrle III – Studi e testi 39, Roma 1924, s. 88–102.

tišek Štědrý

III Statuta Universitatis Pragensis nunc primum publici juris facta. Edd. Antonius Dittrich – Antonius Spirk, Pragae s. d.

III Statutorum index. Ed. Fr. Štědrý, Pragae 1932

Faksimile:

Liber decanorum facultatis philosophicae Universitatis Pragensis ab anno 1367 usque ad annum 1585 I – Děkanská kniha filosofické fakulty pražské univerzity od roku 1367 do roku 1585 I, edd. Karel Beránek – J. V. Černý – Marie Pravdová. Praha 1983.

16 Dodatek

Stranou výkladu zatím zůstala část vydaných listin a zejména úředních knih. Jde o prameny, které nevzešly z produkce centrálních správních institucí a jsou většinou teritoriálně dispergované. Přesto však by neměly být pominuty úplně, a tak učební text jen výběrově a velmi stručně pojedná o zpřístupňování listin klášterních, listin z husitského a poděbradského období a listin psaných českým jazykem, o formulářových sbírkách, městských knihách a urbářích.

16.1 Listiny

Klášterní diplomatáře

Dosavadní výklad pominul drobné diplomatáře ať již územního nebo institučního zaměření. Toto konstatování se týká i listin z klášterních archivů. Zmíňme alespoň pozornost, která byla věnována listinám moravských klášterů již v 18. století (J. B. Piter), a klášterní diplomatáře začali v 19. století zpřístupňovat naši významní editoři Josef Emler (Roudnice), Mathias Pangerl (Vyšší Brod, Zlatá Koruna), začátkem 20. století pak Ferdinand Tadra (Zbraslav).¹¹³

Listiny z klášterních archivů tvoří podstatnou složku našich diplomatářů a registářů. (Jak bylo možné vidět v případě rozsáhlého V.1 dílu registového katalogu věnovaného klášterním listinám uloženým v Národním archivu.) *Český diplomatář* ale zpřístupní listiny pouze do roku 1310, v případě *Moravského diplomatáře* jde o edici zastaralou, na niž se nelze vždy spolehnout, a registáře nepřinášejí plné texty. A tak i dnes je zapotřebí věnovat těmto pramenům pozornost, a to tím spíše, že značnou část 2. poloviny 20. století byla monasteriologická tematika vytlačena z naší historiografie a nejdůležitější ediční počín této tematické oblasti tak musel vyjít v zahraničí: Jaroslav Kadlec totiž ve své práci o pražských augustiniánech eremitech zpřístupnil jejich kopiář *Codex Thomaeus*.¹¹⁴ Podobně jako Kadlec spojili s dějinami kláštera i diplomatář klášterních listin Pavel Krafl, Petra Mutlová a Dana Stehlíková při zpracování kláštera augustiniánů řeholních kanovníků v Lanškrouně.¹¹⁵

Věk husitský a poděbradský

113 Starší ediční produkci eviduje Svátek, Josef: *Organizace řeholních institucí v českých zemích a péče o jejich archivy*. Sborník archivních prací 20, 1970, č. 2, zvláštní příloha, s. 503–624.

114 Kadlec, Jaroslav: *Das Augustinerkloster Sankt Thomas in Prag vom Gründungsjahr 1285 bis zu den Hussitenkriegen*. Mit Edition seines Urkundenbuchs. Würzburg 1985 (Cassiciacum 36).

115 Krafl, Pavel – Mutlová, Petra – Stehlíková, Dana: *Řeholní kanovníci sv. Augustina v Lanškrouně*. Dějiny a diplomatář kláštera. Praha 2010.

Při edičním zpřístupňování listin věnovalo skriptum značnou pozornost staršímu období, mladší období je zde až na listiny vydané v *Archivu českém* pomínuto. Narůstající materiál již neumožňuje zpřístupnění formou teritoriálního diplomatáře nebo registáře, nastupují spíše katalogy, které stály většinou mimo naši pozornost. Na tomto místě je však zapotřebí zmínit Františka Palackého, který byl dosud (s výjimkou zpřístupnění prvních šesti dílů *Archivu českého* a zmínky o publikování vatikánských výzkumů) prezentován jako iniciátor edičních podniků, když vlastní ediční práci pověřil někoho jiného, většinou Josefa Emlera. Ale i Palacký byl zdatným editorem, jehož vynikající znalost diplomatického materiálu lze obdivovat právě v tomto mladším období, kdy nastupuje nutnost výběru materiálu. Době Husově, husitské a poděbradské věnoval své edice:

Documenta Mag. Iohannis Hus vitam, doctrinam, causam in Constantiensi concilio actam et controversias de religione in Bohemia annis 1403–1408 motas illustrantia, ed. Franciscus Palacký. Pragae 1869

Urkundliche Beiträge zur Geschichte des Hussitenkrieges vom Jahre 1419 an., ed. Franz Palacký. Prag 1873 (= I. díl)

Urkundliche Beiträge zur Geschichte des Hussitenkrieges in den Jahren 1419–1436, ed. Franz Palacký. Prag 1873 (= II. díl)

Urkundliche Beiträge zur Geschichte Böhmens und seiner Nachbarländer im Zeitalter Georg's von Podiebrad (1450–1471), ed. Franz Palacký. Fontes rerum Austriacarum. Österreichische Geschichtsquellen. Zweite Abteilung: Diplomataria et acta Bd. 20, Wien 1860

Soupis česky psaných listin a listů do roku 1526

František Palacký nebyl v našem prostředí jediný, kdo zpřístupňoval listiny napsané v češtině. Vedle *Archivu českého* vzniklo již v 19. století několik dalších, tentokrát již podstatně drobnějších prací nebo byly vydávány některé jednotliviny sledující cíle historické i literárně historické. Rozsáhlejší podnik přichází až v 60. letech minulého století, kdy Archivní správa Ministerstva vnitra na popud Ústavu pro jazyk český a Ústavu pro českou literaturu ČSAV nechala připravit soupis česky psaných listin, listinných fondů a rukopisů s českými zápisy, které byly uloženy ve státních, okresních a městských archivech. Soupis, dokončený na sklonku roku 1965, byl určen pro přípravu *Staročeského slovníku* a *Památek staré české literatury* a sloužil jen jako interní pomůcka. Proto bylo rozhodnuto tento elaborát přepracovat tak, aby mohl být publikován tiskem. Od roku 1966 tedy začala působit pracovní skupina včele s Františkem Benešem¹¹⁶ (po jeho smrti roku 1971 zůstaly dokončovací práce na Karlu Beránkovi), která vypracovala koncepci díla a revidovala a sjednocovala registry vytvořené pověřenými pracovníky jednotlivých archivů. Na těchto pracích se podíleli především Eva Barborová, Věra Beránková (roz. Uhlířová) a Mojmír Švábenský. Soupis byl rozplánován do čtyř dílů, z nichž I. měl obsahovat registry listin

116 František Beneš (1905–1971) archivář (zejména Státní ústřední archiv) a historik, autor řady prací z oblasti sfragistiky.

dochovaných v originále, II. díl byl určen pro registry listů dochovaných v originále, III. díl měl přinést registry listin i listů dochovaných v opise a ve IV. dílu měly být obsaženy výpisy z úředních knih. Z tohoto široce pojatého plánu se však realizoval pouze I. díl, který vyšel v letech 1974–1980 celkem ve třech dílech, z nichž byl každý rozdělen do dvou částí. Tento soupis zpřístupnil v registrové podobě téměř sedm tisíc listin od nejstarších dob (1378) do roku 1526. Rejstříkový svazek k tomuto dílu byl sice Jaromírem Charousem připraven nedlouho po vydání posledního svazku, ale vydán byl až roku 1994.

Soupis česky psaných listin a listů do roku 1526

I. Originály listin

1/1, 1/2 1378–1471, red. †František Beneš – Karel Beránek, Praha 1974

2/1, 2/2 1472–1500, red. †František Beneš – Karel Beránek, Praha 1975

3/1, 3/2 1501–1526, red. †František Beneš – Karel Beránek, Praha 1980

4 Rejstřík, ed. Jaromír Charous, Praha 1994

16.2 Edice formulářů

Listiny dochované ve formulářových sbírkách se těšily značné pozornosti historiků, kteří s nimi dlouhou dobu zacházeli jako s pravými listinami. Proto jejich ediční zpřístupňování má dávné kořeny a s formulářovými kusy se setkáváme ve starších edicích mezi běžnými listinami. Jako samostatnou část zařadil do II. dílu *Českomoravských regist* některé formuláře přemyslovského období Josef Emler. Třebaže v rámci *Českého diplomatáře* nedošlo dosud k jejich zpracování, Jan Bedřich Novák, ač byl vynikajícím editorem těchto diplomatických, ale současně i literárních pramenů, od původního projektu ustoupil, jejich vydání stále zůstává v programu *Kodexu*.

V posledních letech podali alespoň částečný přehled dosavadních edicí formulářů Jana Nechutová¹¹⁷ a Richard Psík.¹¹⁸

16.3 Edice městských knih

Značné pozornosti se v současné době těší městská problematika, která je v rámci evropské mediévistiky v popředí zájmu již několik desetiletí. Při velkém množství pramenů, které jsou teritoriálně rozptýlené,¹¹⁹ není možné sledovat jednotlivé ediční počiny, za při-

117 Nechutová, Jana: *Die lateinische Literatur des Mittelalters in Böhmen*, Köln - Weimar - Wien 2007.

118 Psík, Richard: *Formulářové sbírky a jejich zpřístupnění*. Stav a perspektivy. In: Almanach mediévisty editora, ed. Pavel Krafl. Praha 2011, s. 81–88.

119 Soupis středověkých městských knih podal Nový, Rostislav: *Městské knihy v Čechách a na Moravě 1310–1526*. Katalog. Acta Universitatis Carolinae – Philosophica et historica 4, Praha 1963. Tento soupis je v dnešní době doplňován.

pomenutí ovšem stojí alespoň ediční řady.

Na prvním místě lze uvést nejstarší řadu *Städte und Urkundenbücher aus Böhmen*, kterou v letech 1876–1941 vydával *Verein für Geschichte des Deutschen in Böhmen* a která je dokladem zájmu našich německých historiků o městskou tematiku. Z osmi vydaných svazků se městským knihám věnovaly jen dva (pro Most a Duchcov), ostatní edice zpřístupňovaly listinný materiál.

Bedřich Mendl obrátil pozornost k městským knihám finančním a v rámci Československého státního ústavu historického vytvořil ediční řadu *Libri rationum civitatum Bohemoslovenicarum ante belli Hussitici tempora confecti – Knihy městských počtů z doby předhusitské*, která však obsahuje pouze jedno číslo: jeho dodnes vysoce ceněnou edici brněnských berních rejstříků a knih ze 14. století *Knihy počtů města Brna*.¹²⁰

Edičního zpřístupnění se městským knihám dostalo i v rámci *Archivu českého* (kap. 11).

V minulém desetiletí byla pro ediční zpřístupňování městských knih vytvořena výběrová ediční řada nejstarších městských knih *Libri civitatis* (vychází od roku 2005), v níž byly zatím vydány některé severočeské a pražské městské památky období středověku i raného novověku.¹²¹ Mimo tuto řadu je nutné zaznamenat pozornost věnovanou dalším pražským městským knihám (Hana Pátková), městským knihám brněnským (Miroslav Flodr, Ludmila Sulitková) a památkám olomouckým (Vladimír Spáčil).

Přehled našich edicí městských knih 14.–16. století podala Sulitková, Ludmila: *Vývoj městských knih v Brně ve středověku*. Praha 2004, s. 206–215.¹²²

16.4 Edice urbářů

Z úředních knih vrchnostenské správy byly ve středověkém období nejvíce rozšířeny urbáře – finanční knihy obsahující soupis peněžních či jiných dávek odváděných dvakrát

120 *Knihy počtů města Brna z let 1343–1365. Libri rationum civitatis Brunae ad annos 1343–1365 pertinentes*, ed. Bedřich Mendl. Brno 1935 (Knihy městských počtů z doby předhusitské. Libri rationum civitatum Bohemoslovenicarum ante belli Hussitici tempora confecti I)

121 *Pamětní kniha města České Lípy 1461–1722*, edd. Ivana Ebelová – Jaroslav Panáček – Petr Gajdošík – Helena Hasilová. Ústí nad Labem 2005 (Libri civitatis I).

Rejstřík stavby děkanského kostela Nanebevzetí Panny Marie v Mostě 1517–1519, edd. Martin Myšička – Ivana Ebelová – Helena Hasilová. Ústí nad Labem 2006 (Libri civitatis II).

Městská kniha Litoměřic (1341)–1562 v kontextu písemnosti městské kanceláře, edd. Barbora Kocánová – Jindřich Tomas – Michaela Hrubá – Karel Kučera – Helena Hasilová. Ústí nad Labem 2006 (Libri civitatis III).

Knihy měšťanských práv na Novém Městě pražském 1518–1581, ed. Jaroslava Mendelová. Praha – Ústí nad Labem 2011 (Libri civitatis V).

Knihy měšťanských práv na Novém Městě pražském 1582–1657, ed. Jaroslava Mendelová. Praha – Ústí nad Labem 2012 (Libri civitatis VI).

122 Současně situaci ve zpřístupňování městských knih se věnuje sborník *Stav a perspektivy zpřístupňování středověkých a raně novověkých městských knih*. Ústecký sborník historický. Supplementum 1. Ústí nad Labem 2010.

ročně vrchnosti.¹²³ Podobně jako u městských knih brání i v případě urbářů jejich značný počet a také značná teritoriální roztržitost tomu, aby zde mohl být podán soustavnější výklad.

Význam jejich edičního zpřístupnění si ovšem uvědomoval již Josef Emler, který se stal průkopníkem i v této oblasti, když vydal deset našich významných památek.¹²⁴ Se soustavným vydáváním urbářů se počítalo v rámci *Archivu českého*, kde se měl ujmout místa redaktora Josef Šusta (1874–1945) a bylo získáno i několik spolupracovníků. Z tohoto zá- měru však sešlo, a tak tato ediční řada obsahuje jen několik jednotlivin.

Od té doby se samozřejmě situace změnila a urbářům a jejich edicím věnovali pozor- nost jak historikové zaměřeni na hospodářské dějiny, tak i archivní pracovníci. Vedle jejich studia i edičního zpřístupňování bylo nutné vytvořit základní evidenční pomůcky, které samozřejmě zachycují i edice. Přehled o vydaných urbářích máme k dispozici pro Moravu a Slezsko, kde vytvořil katalog urbářů Jan Řezníček.¹²⁵ V Čechách podobné soupisové po- můcky jsou zatím k dispozici pouze pro jižní Čechy, západní Čechy a východní Čechy.¹²⁶

123 Urbářům byla věnována magisterská diplomová práce Martina Kotačky: *Nejstarší urbáře panství Šternberk (1515–1546)*. Brno 2011, která v úvodních kapitolách rozebírá problematiku těchto pramenů, jejich edice i literaturu.

124 *Decem registra censuum Bohemica compilata aetate bellum Husiticum praecedente. Deset urbářů českých z doby před válkami husitskými*, ed. Josef Emler, Praha 1881 (zkratka **DRCB**). Těsně před Emlerem vydal rožmberský urbář z roku 1379 Josef Truhlář.

125 Řezníček, Jan: *Moravské a slezské urbáře po 1372 / před 1407–1771 (1848)*. Katalog. Praha 2002.

126 Kalný, Adolf a kol.: *Soupis urbářů jihočeských archivů 1378–1773*. 1–2. České Budějovice 1976.

Haubertová, Květoslava – Hofmann, Gustav – Lešický, Ladislav: *Soupis západočeských urbářů 2. pol. 13. století – 1773*. Plzeň 1993.

Kuba, Jiří – Šimek, Tomáš – Zahrádka, František: *Soupis východočeských urbářů 2. polovina 13. století – 1776*. Zámrsrk 1997.

Kuba Jiří: *Soupis východočeských urbářů*. Dodatky, Dodatky 2, Dodatky 3. Sborník prací východočeských archivů 8, 2000, s. 224–235; 10, 2005, s. 317–323; 13, 2009, s. 221–226.

Seznam zkratek edicí

AČ	Archiv český
ACRB	Archivum coronae regni Bohemiae
AI	Acta judiciaria
CDB	Codex diplomaticus et epistolaris regni Bohemiae
CDM	Codex diplomaticus et epistolaris Moraviae
CIM	Codex iuris municipalis
DD	Desky dvorské království českého
DRCB	Decem registra censuum Bohemica
KP	Libri citationum et sententiarum
LC	Libri confirmationum
LE	Libri erectionum
LL	Listář a listinář Oldřicha z Rožmberka
LOC	Liber ordinationum cleri
MBV	Monumenta Vaticana res gestas Bohemicas illustrantia
MHUP, MUPr	Monumenta historica Universitatis Pragensis
MV	Monumenta Vaticana res gestas Bohemicas illustrantia
RBM	Regesta diplomatica nec non epistolaria Bohemiae et Moraviae
RBMV	Regesta Bohemiae et Moraviae aetatis Venceslai IV.
Reg	Regesta diplomatica nec non epistolaria Bohemiae et Moraviae
RT	Reliquiae tabularum terrae
ZDB	Zemské desky brněnské
ZDK	Zemské desky krnovské
ZDO	Zemské desky olomoucké
ZDOp	Zemské desky opavské

Výběrový seznam doplňkové literatury

- Eršil, Jaroslav: *Historie českých výzkumů v italských a vatikánských archivech a edice Monumenta Vaticana*, Bolletino dell'Istituto Storico Ceco di Roma 1997, Fasc. straordinario, s. 29–40.
- Eršil, Jaroslav: *Monumenta Vaticana*. In: *130 let Zemského archivu*. Sborník příspěvků z konference konané u příležitosti 130. výročí založení Zemského archivu a 100. výročí jeho zakladatele a 1. ředitele prof. A. Gindelyho. Praha 1993, s. 34–43.
- Friedrich, Gustav: *Codex diplomaticus regni Bohemiae*. Zprávy Zemského archivu království Českého I, 1906, s. 96–108.
- Friedrich, Gustav: *Český diplomatář a jeho program*, Český časopis historický 6, 1900, s. 223–243.
- Hlaváček, Ivan: *Archivum Coronae regni Bohemiae redivivum*. Archivní časopis 37, 1987, s. 137–145.
- Hlaváček, Ivan: *Josef Emler a jeho postavení v české historické vědě 2. pol. 19. století*. In: *Josef Emler /1836–1899/*. Příspěvky k jeho učitelské, vědecké a organizační činnosti. Red. Ivan Hlaváček. Praha 1989, s. 9–129; 2. vyd. in: *týž: O mých předchůdcích i současnících*. Soubor studií k dějinám archivnictví, historiografie a pomocných věd historických. Praha 2011, s. 124–168.
- Hlaváček, Ivan: *Přehledné dějiny pomocných věd historických v českých zemích se zvláštním zřetelem ke stolici oboru na Filozofické fakultě Univerzity Karlovy*. In: *200 let pomocných věd historických*. Praha 1988, s. 15–96. 2. vyd. in: *týž: O mých předchůdcích i současnících*. Soubor studií k dějinám archivnictví, historiografie a pomocných věd historických. Praha 2011, s. 9–92.
- Hledíková, Zdeňka: *Diplomatické edice Českého historického ústavu v Římě v jejich mezinárodním kontextu*. Sborník archivních prací 50, 2000, s. 498–507.
- Hledíková, Zdeňka: *Úvodní svazek vatikánských Monument, jeho zdroje, problémy a obsah*. Zpravodaj Historického klubu 15, 2004, č. 1, s. 8–22.
- Kalousek, Josef: *O vydávání Archivu Českého (1840 až 1906)*. Zprávy Zemského archivu království Českého I, 1906, s. 109–130.
- Kopičková, Božena: *Regesta Bohemiae et Moraviae aetatis Venceslai IV*. Novelizovaná směrnice k vydávání ediční řady. Archivní časopis 56, 2006, s. 286–291.
- Kopičková, Božena: *Vznik Československého státního ústavu vydavatelského a první období jeho činnosti*. Český časopis historický 94, 1996, s. 14–37.
- Kratochvíl, Miloš: *Hlavní vědecké dílo Emlerovo*. In: *Památník Josefa Emlera*. K stému výročí narození. Praha 1936, s. 111–115.
- Kristen, Zdeněk: *Sto let »Archivu českého«*. In: *týž: Za odkazem Františka Palackého*. Tři statě z doby nesvobody. Praha 1948, s. 53–71.
- Kristen, Zdeněk: *Sto let českého výzkumu historického v Římě*. Jeho dosavadní výsledky a

- další možnosti. In: týž: *Za odkazem Františka Palackého*. Tři statě z doby nesvobody. Praha 1948, s. 9–51.
- Krofta, Kamil: *České bádání v archivu Vatikánském*. Zprávy Zemského archivu království Českého I, 1906, s. 24–42.
- Makariusová, Marie: *Český diplomatář*. Diplomová práce na FF UJEP (dnes MU). Brno 1980.
- Matušíková, Lenka: *Edice listin Archivu České koruny*. In: *130 let Zemského archivu*. Sborník příspěvků z konference konané u příležitosti 130. výročí založení Zemského archivu a 100. výročí jeho zakladatele a 1. ředitele prof. A. Gindelyho. Praha 1993, s. 60–65.
- Pátková, Hana: *O Regestech*. Poznámky k vývoji jedné z českých edic. Archivní časopis 47, 1997, s. 65–73.
- Pátková, Hana: *O Regestech II*. Edice. Archivní časopis 48, 1998, s. 225–235.
- Radimský, Jiří a kol.: *Průvodce po Státním archivu v Brně*, Brno 1954.
- Spěváček, Jiří: *Repertorium fontium historiae medii aevi, vol. I–V + Addit. 1. Romae 1962–1984*. Folia historica Bohemica 13, 1990, s. 440–447.
- Šebánek, Jindřich: *Český diplomatář*. Sborník prací filosofické fakulty brněnské university C 2, 1955, 43–53.
- Šebánek, Jindřich: *Nový český diplomatář*. Commentationes 5, 1960, s. 113–117.
- Šebánek, Jindřich: *Zásady vydání Českého diplomatáře*. Sborník prací filosofické fakulty brněnské university C 4, 1957, s. 5–26.
- Šimeček, Zdeněk: *Českomoravský diplomatář v programu České společnosti nauk*. Věstník Královské české společnosti nauk, třída filosoficko-historicko-filologická, Praha 1952, č. 2.
- Šimeček, Zdeněk: *K počátkům české diplomatiky*. Časopis Matice moravské 86, 1967, s. 101–124.
- Truc, Miroslav: *Nad edicí Monument Pražské univerzity*. In: *130 let Zemského archivu*. Sborník příspěvků z konference konané u příležitosti 130. výročí založení Zemského archivu a 100. výročí jeho zakladatele a 1. ředitele prof. A. Gindelyho. Praha 1993, s. 72–81.
- Urbánek, Rudolf: *Václav Hrubý (1885–1933)*. Ročenka Masarykovy university v Brně 15, rok 1933–1934. Brno 1935, s. 55–109.

Edice středověkého diplomatického materiálu

Helena Krmíčková

Vydala Masarykova univerzita v roce 2014

1. vydání, 2014

Sazba elektronické verze Štěpán Böhm

ISBN 978-80-210-7000-4